

Masterproef
Politieke Communicatie

**DE REDERIJ VAN RONALD INGLEHART: STEVIGE
STORMKLIEVERS OF SLECHTS EEN ZINKEND SCHIP?**

Een onderzoek naar de toepasbaarheid van de postmaterialismetheorie
in België en Europa

Eline Dhaen

Promotor: Prof. Dr. Peter Thijssen
Verslaggever: Prof. Dr. Christ'! De Landtsheer

Master Politieke Communicatie (www.politiekecommunicatie.be)
Rolnummer 20093858
Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
Academiejaar 2009-2010.

Inglehart stelde in 1977 zijn postmaterialismethese voor, waarmee hij beweerde veranderingen in het sociaal-politieke klimaat van een samenleving te kunnen verklaren. Door de toenemende existentiële zekerheid en een systeem van intergenerationele vervanging zou er een culture shift in het waardenpatroon van de samenleving ontstaan zijn. Aan deze theorie werd in de decennia die volgden wel gesleuteld, maar fundamentele wijzigingen kwamen er niet. Met dit theoretische kader als achtergrond maken wij onze analyses. We zien dat, zoals ook Inglehart poneerde, leeftijd inderdaad de belangrijkste voorspeller van postmaterialisme is. Dit geeft echter geen uitsluitel dat het cohorteperspectief inderdaad geldig is, ook *life cycle effects* kunnen een rol spelen.

Hoewel wij verwachtten dat de jeugd terug materialistischer geworden was, zien we dat de jongste categorieën (13 tot 19 jaar en 20 tot 26 jaar) in 2008 nog steeds de meeste postmaterialisten tellen, hoewel dit er in vergelijking met 2002 minder zijn.

De tweede bevinding volgde op de stelling dat we bij mensen die op relatief jonge leeftijd met pensioen gaan, waarschijnlijk een verandering in het waardenpatroon zien in de richting van meer postmaterialistische waarden. Wij zagen echter het omgekeerde effect optreden. Na controle voor opleiding waren de opvallendste verschillen echter verdwenen.

Ten slotte blijken er in de Belgische context een aantal verbanden gelegd te kunnen worden tussen postmaterialisme en stemgedrag op groene of liberale partijen, en postmaterialisme en verdraagzaamheid tegenover anderen: hier zien we een positieve samenhang. Slechts een minderheid heeft nog vertrouwen in de politiek en ook politieke actie is geen must in ons land. De implicaties van postmaterialisme zijn merkbaar, maar ze zijn zeker niet hemelbestormend.

We besluiten dat Inglehart na al die jaren nog steeds overeind blijft, maar dat de trotste kathedraal misschien toch afgeroomd is in de richting van een meer bescheiden kapel.

Voorwoord

Met oprechte dank aan mijn promotor, professor Peter Thijssen, voor de interessante commentaren, de nieuwe invalshoeken en de vele boeiende discussies. U was uiteindelijk ook de enige persoon in mijn omgeving die nog niet ging lopen wanneer ik over postmaterialisme begon te vertellen.

Daarnaast geef ik nog een eervolle vermelding aan professor Danny Rouckhout, voor de hulp in het doorkruisen van het statistische oerwoud genaamd SPSS. Alleen was ik vast en zeker verdwaald.

Tenslotte wil ik graag de professoren en medewerkers van de master Politieke Communicatie bedanken voor het aangename jaar, en niet te vergeten: mijn studiegenoten, waarmee ik ondanks de vele kilometers die ons scheidde dankzij de nieuwste communicatietechnologie, ook bekend als Facebook, steeds in nauw contact kon blijven. Mijn vragen werden nooit eerder zo snel beantwoord!

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Implicaties voor politieke communicatie.....	5
Methodologisch kader	7
Belangrijkste concepten	7
Waarden en waardensystemen	7
De pre-industriële, industriële en post-industriële samenleving.....	7
Materialisme en postmaterialisme	8
Deel 1: Kritische literatuurstudie.....	8
Deel 2: Kwantitatieve analyse.....	9
Deel 1. ‘Lessons in Humility’. Een overzicht van de evolutie in het denken van Inglehart	12
1.1 Culture Shift in Advanced Industrial Society (Inglehart, 1990)	12
1.2 Modernization, Cultural Change, and Democracy (Inglehart & Welzel, 2005).....	19
1.3 Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006 (Inglehart, 2008)	24
1.4 Conclusie.....	26
Deel 2. Analyse	27
1. Creatie van de variabelen	27
1.1 Generatie	27
1.2 Materialisme en Postmaterialisme	28
2. Analyse.....	30
2.1 De jeugd van tegenwoordig: Een onderzoek naar de postmaterialisme-evolutie bij de jongste leeftijdscategorieën.....	36
2.2 Maakt arbeid of net het pensioen ons vrij? De invloed van het (vervroegd) pensioen op het waardenpatroon	40
2.3 De sociaal-politieke gevolgen van het postmaterialistische waardenpatroon in een samenleving. Een blik op België.....	46
2.3.1 Vertrouwen in de politieke instellingen, interpersoonlijk vertrouwen en steun voor borgervrijheden	46
2.3.2. Raciale attitudes en raciale vooroordelen	52
2.3.3. Stemgedrag voor groene partijen	54
2.3.4. Participatie	56
Conclusie en Discussie	60
Bibliografie	64

Inleiding

De rode draad in deze masterproef is de theorie van Ronald Inglehart, een onderzoeker die al sinds jaar en dag als peetvader van de postmaterialismethese bekendstaat binnen de politieke en sociale wetenschappen. Het was reeds in 1971 dat Inglehart aangaf een graduele transformatie terug te vinden in de politieke cultuur van postindustriële samenlevingen. Deze transformatie zou mogelijk geworden zijn door de toenemende fysieke en economische zekerheid in aanvankelijk de Westerse, maar vandaag ook heel wat andere samenlevingen. Aan de basis van deze veronderstelling liggen twee hypothesen. Een eerste is de schaarstethese, gebaseerd op de piramide van Maslow, die stelt dat mensen de meeste waarde hechten aan noden die ze rechtstreeks ondervinden. Waar mensen vroeger een chronisch gebrek aan voedsel hadden, kou leden of in onveilige situaties leefden, zien we dat ze er in de postindustriële samenleving op materieel vlak veel beter aan toe zijn. Dat geeft hem de ruimte om ook waarde te gaan hechten aan niet-fysieke noden. Ze zullen meer openstaan voor creativiteit, voor zelf-expressie en voor nieuwe ervaringen. Ze krijgen de luxe om de natuur te kunnen bekijken als iets dat ze moeten koesteren, en haar niet als een onuitputtelijke exploitatiebron te beschouwen (Inglehart, 1990; 2005).

Deze waarden worden volgens Inglehart reeds vastgelegd in de preadultische fase die individuen doormaken, zo luidt het tweede luik van zijn theorie, dat vastgelegd wordt in de schaarstethese. Dit waardenpatroon, hoewel soms aan periodieke veranderingen onderhevig, blijft stabiel in het verdere leven van de respondent. Door een systeem van intergenerationele verandering zullen de jongere generaties de oudere vervangen, waardoor we na verloop van tijd een zogenaamde *'Culture Shift'* doormaken: ook het heersende waardenpatroon zal veranderen. Dit perspectief past volledig in de cohorte-effecttheorie. Hier tegenover staat de levenslooptheorie, die stelt dat jongere mensen in toenemende mate materialistisch worden naarmate ze verouderen. Dit betekent dat de samenleving in zijn geheel dus niet zal veranderen. Het is zeer moeilijk om deze twee theorieën van elkaar te onderscheiden. Om een cohorteanalyse te kunnen uitvoeren is er een longitudinaal onderzoek vereist dat op verschillende tijdstippen plaatsvindt (Inglehart, 2008).

Zoals het de meeste ophefmakende wetenschappers vergaat werd Inglehart van bij het begin zowel gelauwerd als bekritiseerd om dit perspectief. Naarmate de tijd vorderde bleef hij sleutelen aan zijn theorie, soms alleen, soms in samenwerking met andere wetenschappers. De basis van de these bleef dezelfde, enkel de aanpak veranderde. Waar het onderzoek in de jaren zeventig slechts betrekking had op zes West-Europese landen, groeide het in de loop der jaren uit tot de mastodontische *'World Values Survey'*, die vandaag naar eigen zeggen meer dan 80% van de wereldbevolking representeert (<http://www.worldvaluessurvey.org>).

De storm die Inglehart in de jaren 1970 veroorzaakte is reeds lang geluwd en zijn schip heeft stand gehouden: mits enkele aanpassingen bleef de theorie overeind, het werk wordt ook vandaag nog steeds geciteerd en zijn standpunten blijven actueel. Toch valt er op Inglehart's theorie en vooral de

toegepaste methodologie heel wat aan te merken. In een eerste luik zullen we dan ook een overzicht geven van de evolutie in het denken van deze auteur, alsook van de meest gehoorde kritieken en gebreken die zijn theorie omgeven.

Hierna gaan we over tot een eigen aanpak van Inglehart's methode, door op een aantal vlakken aan de hand van kwantitatieve analyses hypothesen te testen die ons bijgebleven zijn uit de literatuurstudie, of die simpelweg ontsproten uit onze reflecties rond de tastbaarheid van deze theorie in onze hedendaagse maatschappij. In enkele gevallen zullen we onze pijlen op België richten, omdat verregaande veralgemening op Europees niveau volgens ons op een aantal vlakken (denk aan stemgedrag of politieke attitudes) niet relevant is, maar ook omdat we eenvoudigweg meer voeling hebben met ons eigen land.

Tenslotte zullen we in een overkoepelende conclusie een overzicht geven van de belangrijkste bevindingen die uit dit onderzoek tevoorschijn kwamen, waarover we tevens verder uitweiden in onze discussie.

Implicaties voor politieke communicatie

Wanneer we de postmaterialismethese doortrekken naar het gebied van politiek in het algemeen en politieke communicatie in het bijzonder, zien we dat de voorgestelde implicaties niet gering zijn. Inglehart linkt de nieuwe waarden aan een aantal fenomenen die voor ons relevant zijn, zoals de mate van politieke participatie en het belang van expressievrijheid, alsook de steun voor nieuwe issues op het politieke voorplan en bijgevolg dus ook de opkomst van nieuwe politieke partijen. Het stempatroon dat in de meeste samenlevingen heerste, namelijk het kiezen volgens sociale klasse, is afgenomen in de meeste ontwikkelde industriële samenlevingen. En niet alleen het electoraal gedrag was aan grondige veranderingen onderhevig. We zien dat de impact van de veranderende waarden veel verder gaat. De centrale issues van politiek conflict zijn verschoven, met de opkomst van milieubewegingen, de vrouwenbeweging, de homorechtenbeweging en andere *life style* organisaties. Postmaterialistische waarden zouden deze groepen aanzetten om hun wapens in de strijd te gooien en zo een uitdaging vormen voor de machtshebbers (Inglehart, 2008). Kortom: volgens Inglehart staat er een nieuwe burger klaar, die de traditionele politiek niet langer voor lief neemt en nieuwe issues belangrijk vindt, anders gaat stemmen, meer politiek bewust wordt en op een andere dan de traditionele manier ook politiek actiever wordt.

Methodologisch kader

In deze masterproef onderscheiden we twee grote gehelen. Het eerste luik zal een kritische literatuurstudie vormen, waarin we aan de hand van een aantal belangrijke werken een overzicht geven van het oeuvre van Ronald Inglehart, de auteur die de bakermat van de postmaterialismethese legde. Op basis van deze kennis kunnen we in het tweede, analytische luik een aantal hypothesen opstellen en toetsen, en zo meer inzicht verkrijgen rond een aantal vraagstukken waarmee we geconfronteerd werden. Vooraleer we aan het echte werk beginnen, geven we echter eerst een conceptualisering van de belangrijkste begrippen die in ons onderzoek frequent gebruikt zullen worden.

Belangrijkste concepten

Waarden en waardensystemen

Volgens Haller (2002, p. 142) kunnen waarden gedefinieerd worden als *'guiding images of social action which denote some of these as socially desirable and 'good', others as 'bad'*. Waarden hebben enerzijds een wenselijkheidselement en anderzijds een ethisch-morele component.

Onder waarden zou een bepaalde hiërarchie heersen, waarbij individuen een soort innerlijke rangschikking maken waardoor ze de belangrijkste waarden van de minder belangrijke kunnen scheiden (Rossteutscher, 2004). Deze opvatting dateert reeds uit 1973, toen een van de peetvaders van het waardensysteem, namelijk Milton Rokeach (1973, p. 11) zei dat *'After a value is learned it becomes integrated somehow into an organised system of values wherein each value is ordered in priority with respect to other values'*. Deze systemen verschillen van persoon tot persoon, maar zijn op individueel vlak relatief stabiel. Toch kunnen zij volgens Casas, Figuer, Gonzalez & Malo (2007) veranderen in een verschillende sociologische context en onder andere culturele omstandigheden. Vooral de sociale en politieke ontwikkeling van de samenleving zou belangrijk zijn. Dit lezen we ook bij Haller (2002), die meent dan hoewel waarden heel persoonlijk zijn, ze vaak zowel een universeel element als een referentie naar concrete sociale omstandigheden bevatten. Bovendien zijn ze nu en dan simpelweg het resultaat van een afweging tussen twee conflicterende waarden.

De pre-industriële, industriële en post-industriële samenleving

De theorie van Inglehart is gebaseerd op drie types van samenlevingen. Een eerste is de pre-industriële, agrarische maatschappij, waarin het leven een strijd tegen de natuur is. De tweede vorm is de industriële samenleving. Hier is de rol van religie en God meer op de achtergrond geraakt, terwijl materialistische en seculiere interpretaties op het voorplan komen. Tenslotte is er ook sprake van een post-industriële samenleving, namelijk de samenleving waarin wij vandaag leven. Hier is de dienstensector dominant geworden. Het leven is niet langer een spel met de natuur, maar een spel tussen mensen, waarbij communicatie en informatie de wereld overheersen (Haller, 2002; Inglehart & Baker, 2000).

Materialisme en postmaterialisme

Hoewel materialisme en postmaterialisme twee centrale concepten vormen in deze masterproef, zullen wij hier nog niet ingaan op een uitgebreide definiëring. Deze bewaren we voor ons eerste luik, de kritische literatuurstudie, waarbij we zeer uitvoerig de oorsprong, de inhoud en de draagwijdte van deze concepten bespreken.

Deel 1: Kritische literatuurstudie

In een eerste luik gaan we aan de hand van een vergelijkende literatuurstudie na hoe het denken van Ronald Inglehart geëvolueerd is gedurende de vele decennia die zijn oeuvre bestrijken.

In 1971 bracht Inglehart voor het eerst de veronderstelling aan dat er een transformatie plaatsvond in de politieke cultuur van gemoderniseerde samenlevingen. Deze transformatie, die aan de oorzaak zou liggen van een aantal veranderingen in de basisprioriteiten waaraan mensen vasthouden (Inglehart, 2008) speelde zich de voorbije decennia af in de culturen van postindustriële maatschappijen, en zou verlopen volgens een gradueel proces. De onderliggende idee stelt dat formatieve ervaringen een zeer sterke impact hebben op de waardenpatronen binnen een generatie. Wanneer jongere generaties de oudere vervangen, zou er vervolgens een culturele *shift* plaatsvinden. Op die manier veranderen culturen in navolging op veranderingen in de socio-economische, politieke en technologische omgeving, die op hun beurt deze omgeving weer vorm zullen geven (Inglehart, 1990).

Aan de hand van de World Values Survey (WVS) zullen Inglehart en zijn volgelingen van de *World Values Survey Association* nagaan welke grote culturele veranderingen zich voordoen in verschillende samenlevingen en trachten aan te tonen dat de religieuze en koloniale geschiedenis van een land, net als andere belangrijke historische factoren, ertoe zullen leiden dat er verschillende culturele tradities ontstaan die het waardensysteem van een samenleving beïnvloeden (Inglehart, 2006). Het *World Values Survey network* bouwde verder op de European Values Study (EVS) uit 1981 en groeide uit tot een enorme dataset die, naar eigen zeggen, 85% van de wereldbevolking representeert (Inglehart, 2006a; <http://www.worldvaluessurvey.org/>). Ook vandaag wordt het databestand nog uitgebreid: de meest recente survey vond plaats in 2005-2007, en er wordt volop gewerkt aan een nieuwe golf van onderzoeken, die gepland staat voor 2010-2011 (<http://www.worldvaluessurvey.org/>).

Tot op de dag van vandaag gaat Inglehart dus op zoek naar bewijsmateriaal voor zijn these. Wij zullen in dit eerste luik nagaan of er fundamentele wijzigingen hebben plaatsgevonden in deze theorie in de loop der jaren, of dat het eerder gaat om 'meer van hetzelfde'. Op basis van dit theoretische kader formuleren wij een aantal hypothesen, die wij in het tweede luik van dit onderzoek zullen testen.

Deel 2: Kwantitatieve analyse

Na de kritische literatuurstudie hebben we een betere kijk op de theorie van Inglehart, en zijn er bij ons een aantal vragen opgerezen. Kunnen ook wij onder alle mogelijke verklarende factoren van postmaterialisme dezelfde items terugvinden? Gaat deze evolutie vandaag nog steeds op? En zouden er geen omstandigheden zijn waarin deze theorie eigenlijk niet meer van toepassing is? Daarnaast vragen we ons tevens af in hoeverre iemands waardenpatroon werkelijk meer kan vertellen over zijn sociale en politieke houding.

Voor Inglehart is het alleszins duidelijk: de belangrijkste voorspeller van postmaterialisme is het geboortjaar van de respondent in kwestie. De verklaring die Inglehart ons aanreikt hebben we reeds besproken: ervaringen in de adolescentieperiode maken een blijvende indruk op mensen, die relatief stabiel zal zijn gedurende hun verdere leven. Wanneer een volgende generatie in andere omstandigheden opgroeit, zullen deze mensen andere waarden prefereren.

Naast dit cohorteperspectief bestaat er echter - zoals we reeds in onze inleiding bespraken - ook een andere verklaring, die vaak als een conventionele wijsheid opgenomen werd in de geest van de mensen, namelijk deze van de *life cycle effects*. Door de vele veranderingen die mensen ondergaan tijdens hun leven (zoals fysieke en mentale veroudering en verandering in sociale rollen), zou iedereen een aantal gelijkaardige waardenveranderingen ondergaan over de tijd. De ouden van nu waren ooit jong, en leken toen in zekere zin op de jongeren van vandaag.

Daarnaast kunnen individuele veranderingen na de formatieve periode bovendien ook te wijten zijn aan periode-effecten, waarbij bepaalde gebeurtenissen niet enkel de jongeren, maar alle leden van de populatie beïnvloeden. Het onderscheid tussen cohorte-effecten enerzijds en *life cycle effects* en periode-effecten anderzijds is belangrijk voor de verklaring van het algemene waardenklimaat van een samenleving: blijven waarden gebalanceerd omdat ze ingenomen worden door een volgende generatie, of veranderen ze simultaan met de tijd? (Hellevik, 2001). Met het empirische materiaal waarover wij beschikken is het helaas echter quasi onmogelijk om definitief te bepalen of waardenveranderingen te wijten zijn aan het ouder worden op zich, of aan het feit dat men in een bepaalde periode en cohorte geboren werd.

Voor deze masterproef kiezen we als vertrekpunt natuurlijk de visie van Inglehart, die de verschillen vanuit het cohorteperspectief verklaart. Meer bepaald zullen we beschrijven hoe de situatie vandaag de dag eruit ziet, welke factoren er belangrijk zijn om postmaterialisme te verklaren, en nagaan waar zich de grootste intragenerationele verschillen en gelijkenissen bevinden. We kunnen ons namelijk niet van de indruk ontdoen dat jongeren misschien terug meer op ouderen¹ beginnen te lijken, of zelfs dat ouderen meer op jongeren willen lijken. De medioren van vandaag zijn immers de eerste generatie tweeverdieners, die bovendien vaak dankzij een gunstige brugpensioenregeling niet alleen over geld maar ook over heel wat vrije tijd beschikken. Zij onderhouden in het algemeen een goede

¹ Met 'ouderen' bedoelen we in dit geval niet de alleroudsten, maar wel de zogenaamde pre-senioren of 'medioren', de generatie waarmee de 'babyboomers' aangeduid worden

relatie met hun kinderen, die vaak net het huis uit zijn. Deze generatie heeft het volgens ons een stuk makkelijker dan hun ouderlijke voorgangers, die vaak in heel wat armoediger omstandigheden opgroeiden. We kennen ze goed uit Reve's 'De Avonden': ze vormden in hun jonge jaren reeds een cynische, troosteloze en verveelde generatie, haar jeugd slijtend tijdens de donkere naoorlogse jaren.

Wij veronderstellen dus dat de medioren van vandaag het beter hebben in vergelijking met de voorgaande generaties, dat ze meer kapitaal en vrije tijd hebben en dat daarnaast hun waardenpatroon in bepaalde situaties toch aan veranderingen onderhevig kan zijn. Zo veronderstellen we een impact van de psychosociale omwenteling die mensen in hun leven doormaken wanneer ze met pensioen mogen, zeker wanneer dit op relatief jonge leeftijd gebeurt – denk aan het brugpensioen. Het gaat in dit geval niet meer om afgeleefde en uitgebluste mensen, maar om nog relatief jonge werkenden die plots het vooruitzicht op zeeën van tijd voorgeschoteld zich krijgen.

Het tweede luik van deze masterproef zal dus een kwantitatieve analyse op basis van longitudinale cross-sectionele surveydata vormen. Het grote voordeel aan een survey is dat er op één bepaalde tijdsperiode bij een veelheid van objecten gegevens worden verzameld. Door gestandaardiseerde vragen te stellen wordt een groot aantal eigenschappen of kenmerken gemeten, die nadien statistisch verwerkt kunnen worden. Boven *'[leent het survey zich] bij uitstek om subjectieve zaken als attitudes, houdingen, meningen, gevoelens, motieven te bevragen'* (Oomens, Scheepens & Vergeer, 2006, p. 76-77).

Het cross-sectionele design laat ons toe om informatie te verzamelen voor een groot aantal eenheden op een bepaald tijdstip, waardoor we een kwantitatieve database verkrijgen waarbinnen er associatiepatronen te onderscheiden zijn. Anders dan bij een experimenteel design worden de variabelen echter niet gecontroleerd en gemanipuleerd, waardoor het zeer moeilijk is om causaliteit aan te duiden. Dit is volgens ons een belangrijke beperking van het onderzoek (Burnham, Gilland Lutz, Grant & Layton-Henry, 2008).

Wanneer we veranderingen in de samenleving in kaart brengen, kunnen we het beste gebruik maken van longitudinale data (Oomens et al., 2006). De veranderingen die we te zien krijgen worden netto- of structurele veranderingen of trends genoemd, en beschrijven veranderingen op structureel niveau. Het probleem hierbij is echter dat het niet altijd mogelijk is correcte uitspraken te doen op individueel niveau. Deze foutenmarge kunnen we vermijden door paneldata te gebruiken (Lammers & Eisinga, 2006), maar helaas beschikken wij niet over een zodanig databestand. Een optie om, zonder over panels te beschikken, toch een longitudinaal onderzoek te voeren is het selecteren van groepen die 'cohortes' vormen, *'people with a similar characteristic or experience'* (Burnham et al., p. 61). Zulke cohortes zijn vaak gebaseerd op leeftijd: het gaat dan om mensen die geboren werden in eenzelfde periode. Zoals we hierboven reeds aangaven zullen ook wij ons baseren op geboortecohortes. Een rechtvaardiging van deze keuze lezen we bij Eisinga en Lammers (2006, p. 351, p. 356): *'In het algemeen is een cohort een verzameling mensen die in eenzelfde tijd een belangrijke gebeurtenis meemaakten. [...] In de sociale wetenschappen verwijst het begrip van cohort*

vaak naar personen die in een bepaalde, historisch afgebakende periode hun formatieve jaren hebben doorlopen en die op een min of meer collectieve manier hebben verwerkt. Men spreekt dan van generaties [...]. Historisch-maatschappelijke gebeurtenissen kunnen eenzelfde effect hebben op alle personen van een samenleving (periode-effect), of cohortspecifiek werken (cohort-effect). In ons geval willen we ons natuurlijk toespitsen op dit laatste. Hoewel we in een gewone cross-sectionele studie cohorteffecten niet van leeftijdseffecten kunnen onderscheiden, kan dit verholpen worden door het longitudinale design van onze data.

Een ander nadeel schuilt in het gevaar van het maken van een analysefout door onze data te veralgemenen over verschillende niveaus heen. Hoewel de oorspronkelijke gegevens op individueel niveau gesitueerd zijn, zijn de relaties tussen de data in de tijdreeks immers van macro-niveau. Indien we aan de hand van deze cijfers toch uitspraken doen over eigenschappen of relaties op individueel niveau, maken we een ecologische fout (Eisinga et al., 2006): *'the ecological fallacy involves the identification of statistical relationships at the aggregate level that do not accurately reflect the corresponding relationship at the individual level'* (Burnham et al., 2008, p. 41).

Omdat we een kritische analyse willen maken lijkt het ons noodzakelijk om alternatieve data te gebruiken, en niet de data die Inglehart zelf verzamelde. Door andere middelen te hanteren bewaren we een zekere afstand, omdat we vanuit objectief materiaal vertrekken om ons onderzoek te voeren. De European Social Survey, naar eigen zeggen *'an academically-driven social survey designed to chart and explain the interaction between Europe's changing institutions and the attitudes, beliefs and behaviour patterns of its diverse populations'* (<http://www.europeansocialsurvey.org/>) is volgens ons een uitermate geschikt instrument om tegemoet te komen aan onze doelstellingen. Een nadeel tegenover de WVS is mogelijk de eerder kleine tijdspanne die we met deze database kunnen bestrijken: de survey werd pas opgestart in 2001, waardoor we enkel databestanden hebben voor de jaren 2002, 2004, 2006 en 2008. Toch menen wij hiermee een longitudinale analyse te kunnen uitvoeren, gezien het om een toevalssteekproef met een zeer groot aantal respondenten gaat. We zullen ons in het bijzonder focussen op de datafiles uit 2002 en 2008, waarbij er respectievelijk 42.359 en 54.988 mensen ondervraagd werden.

Deel 1. 'Lessons in Humility'. Een overzicht van de evolutie in het denken van Inglehart, 1990-2008

In dit overzicht gaan we aan de hand van drie werken na hoe het denken van Inglehart evolueerde in de loop der jaren. Hoewel dit slechts een greep is uit het uitgebreide oeuvre van de auteur, menen wij dat dit ons toch voldoende materiaal oplevert om een duidelijke schets te leveren. Een eerste besproken werk is *'Culture shift in Advanced Industrial Society'* uit 1990, dat een grondige herziening zou betekenen van de basis van het werk van Inglehart, die reeds dateert uit 1977. Een tweede besproken boek heet *'Modernization, cultural change and democracy'* (2005) en werd in samenwerking met Welzel geschreven. Het biedt ons een heel andere invalshoek dan de voorgaande werken. Tenslotte bespreken wij het artikel *'Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006'* (2008), wegens de recentheid ervan, maar eveneens door de terugkeer naar zijn ouder werk die hierin merkbaar is, een gegeven dat volgens ons typerend is voor deze auteur.

1.1. Culture Shift in Advanced Industrial Society (Inglehart, 1990)

Nadat Inglehart in 1977 de wereld had laten kennismaken met zijn theorie, tracht hij in 1990 aan de hand van het werk *'Culture Shift in Advanced Industrial Society'* zijn toenmalige hypothesen bij te sturen, uit te breiden en verder te detailleren. In het boek bouwt de auteur dus grotendeels verder op de centrale thema's uit *The Silent Revolution*, hoewel de theoretische focus een belangrijke verandering ondergaan heeft. Waar deze oorspronkelijk lag bij de overgang van materialistische naar postmaterialistische waarden, zien we nu een nieuwe invalshoek, namelijk de invoering van twee nieuwe dimensies. Inglehart meent namelijk dat deze materialisme-/postmaterialisme-as deel uitmaakt van een veel ruimer fenomeen van culturele verandering, dat de achteruitgang van traditionele religieuze oriëntaties symboliseert en waarbij de conventionele sociale en seksuele normen een transitie ondergingen, gepaard gaand met de opkomst van nieuwe patronen van politiek en economisch gedrag.

Aangezien Inglehart van oordeel is dat culturele verandering een proces is dat enkel vanuit longitudinaal perspectief verklaard en begrepen kan worden, is het onderzoek van 1990 gebaseerd op longitudinale cross-nationale surveys, die zich uitstrekken over achttien jaar (van 1970 tot 1988), binnen representatieve samples uit zesentwintig landen.

Het onderzoek zal in zeer sterke mate descriptief zijn: een groot deel van de resultaten bestaat uit een bespreking van de frequentieverdelingen. Zo zal hij regelmatig aan de hand van één vraag uitspraken doen over grotere fenomenen, zoals bijvoorbeeld een statement maken over 'de algemene tevredenheid met het eigen leven' onder de bevolking van een bepaalde natie aan de hand van de vraag 'hoe tevreden bent u met uw leven'.

Opvallend genoeg worden wel verschillen beschreven, maar nooit geanalyseerd. Wij hebben geen voorbeelden gevonden van significantietoetsen. Verder gaat het vooral om de zoektocht naar bivariate relaties aan de hand van correlaties.

In sommige gevallen wordt een regressieanalyse uitgevoerd, en een aantal keer stelt Inglehart een structureel vergelijkingsmodel op (aan de hand van LISREL), hoewel hij in verschillende gevallen zijn data en analyses bij andere onderzoekers die hetzelfde willen meten gaat zoeken.

De auteur gaat tevens na of er zoiets als een materialisme/postmaterialisme-dimensie bestaat. Er werd aan de respondenten een reeks vragen voorgelegd, per vier gegroepeerd op een aantal kaarten. De respondenten moesten telkens aanduiden welke van de mogelijkheden zij het belangrijkste vonden. Op die manier werd een rangschikking gemaakt van de twaalf belangrijkste doelen. Zes items maten fysieke noden (stijgende prijzen, economische groei, stabiele economie, ordehandhaving, misdaadbestrijding en een sterke defensieve macht). Aangezien deze noden gelinkt zijn met fysieke overleving, spreken we van materialistische noden. De andere zes items moesten postmaterialistische noden meten (respect en waardering, esthetische bevrediging, zelf-expressie, thuishoren en intellectuele voldoening). De resultaten werden onderworpen aan een principale componentenanalyse om dimensies te onderscheiden in de items. Uiteindelijk komt men tot een verdeling die mooi aansluit bij de theorie:

Postmaterialistische doelen	Materialistische doelen
Meer inspraak op het werk	Sterke defensieve krachten
Een minder onpersoonlijke samenleving	Stijgende prijzen tegengaan
Meer zeggenschap in de regering	Een stabiele economie
Belang van ideeën	Misdaad bestrijden
Vrijheid van meningsuiting	Economische groei
(Mooiere steden)	Ordehandhaving

In het onderzoek dat wordt besproken zal de auteur zich vooral focussen op een aantal politieke veranderingen, zoals de achteruitgang van sociale klassegebaseerd stemgedrag in postindustriële samenlevingen, de afnemende steun voor communistische partijen in West-Europa en het verschijnen van nieuwe, hoofdzakelijk postmaterialistische partijen aan de linkerkant, zoals de ecologische partijen (Inglehart, 1990).

De belangrijkste doelstelling van dit boek is na te gaan waarom culturen veranderen: hoe zien deze culturele veranderingen eruit, en wat zijn hun oorzaken en gevolgen? Inglehart zal met name een analyse maken van de culturele veranderingen die zich voordoen wanneer jongere generaties de oudere gradueel vervangen. De nadruk ligt hierbij op veranderingen in geloofsovertuigingen, op aspiraties die mensen in bepaalde situaties koesteren in verhouding met hun subjectief welzijn, op de gevolgen voor politiek gedrag en politieke conflicten, en op de algemene attitudes van mensen ten overstaan van grote gezinnen, euthanasie, abortus en scheidingen. Volgens de auteur hebben waardenveranderingen immers verregaande politieke implicaties, die de economische groei en ontwikkeling van een land kunnen beïnvloeden: *‘these cultural changes [...] are now redirecting the trajectory of advanced industrial society, leading to the deemphasis of economic growth as the dominant goal of society and the decline of economic criteria as the implicit standard of rational behavior* (Inglehart, 1990, p.3).

Culturele veranderingen

Hoewel de oorzaken en gevolgen van de *culture shift* erg complex zijn, is het basisprincipe erachter eenvoudig: mensen zouden meer bezorgd zijn om hun directe noden en bedreigingen dan om dingen die eerder bijkomstig of niet bedreigend lijken te zijn. Aan deze theorie liggen twee basishypothesen ten grondslag, die steunen op de veronderstelling die Inglehart reeds in 1977 verwerkte in *'The Silent Revolution'*. Een eerste is de schaarstehypothese, die in navolging van Maslow stelt dat mensen de meeste waarde toekennen aan hun meest dringende noden. Wanneer directe overlevingswaarden schaars zijn zullen mensen vooral materialistische waarden koesteren. In voorspoedige tijden echter wordt materiële welstand als vanzelfsprekend aangenomen, waardoor het vooral postmaterialistische waarden zijn waarnaar er gestreefd zal worden. Een tweede theorie is de socialisatiehypothese, volgens dewelke iemands waardenprioriteiten de socio-economische toestand in de preadultische fase van dit individu reflecteren. Wanneer een individu volwassen wordt zullen de waarden die hij tot dat moment koesterde gekristalliseerd worden. De culture shift zal bijgevolg verlopen volgens een systeem van intergenerationele veranderingen.

Volgens de auteur ontstaan veranderingen in de waardenpatronen van mensen dus als antwoord op transitie in de socio-economische, politieke en technologische omgeving. In het Westen zou de belangrijkste verandering de Industriële Revolutie geweest zijn. Anno 1990 ziet de auteur dat grote groepen van de populatie in het Westen opgroeiden in een periode van sterke economische zekerheid. Bijgevolg zullen deze groepen relatief gezien steeds minder de waarden 'economische' en 'fysieke zekerheid' naar voor schuiven als prioritair, hoewel men er nog steeds veel waarde aan hecht. Bovendien zou er ook in de verdeling van politieke vaardigheden een evolutie merkbaar zijn: een groeiend aandeel van de populatie beschikt over voldoende belangstelling voor en begrip van nationale en internationale politiek om deel te nemen aan het besluitvormingsproces. Dit mondt volgens de auteur uit in zogenaamde 'elite-challenging' activiteiten (Inglehart, 1990). Wij merken op dat deze laatste opvatting niet strookt met de bevindingen van Delli Carpini en Keeter (1996), die aantoonde dat het met deze politieke vaardigheidsverdeling in tegenstelling tot wat Inglehart beweert toch niet zo goed gesteld is. Slechts een klein deel van het publiek in de Verenigde Staten is hoog genoeg opgeleid om toe te komen aan de standaards die 'goed burgerschap' vereisen, en het wordt er niet beter op: de algemene politieke kennis reikt niet veel verder dan veertig of vijftig jaar geleden.

Inglehart (1990) erkent dat uit verschillende betrouwbare bronnen blijkt dat het publiek in het algemeen en studenten in het bijzonder veel minder gepolitiseerd zijn dan hun leeftijdsgenoten eind 1960. Hij minimaliseert dit feit echter door te stellen dat er misschien wel een stagnatie of zelfs een daling is in verkiezingsopkomsten, maar dat er anderzijds in toenemende mate een politiek forum ontstaan is, net als een stijging in niet-conventionele vormen van politieke participatie en de opkomst van nieuwe sociale bewegingen, wat volgens hem uitingen zijn van een elite-uitdagende houding.

De auteur merkt op dat het meten van de impact van cultuur erg moeilijk is, volgens hem omdat er op dat moment nog niet voldoende adequate data beschikbaar is. Het materiaal dat in dit boek geanalyseerd wordt, zorgt enkel voor een ruwe schatting van de invloed van zulke factoren. Toch meent hij dat er genoeg bewijs voorhanden is om te kunnen stellen dat waarden en culturele normen van mensen een grote invloed hebben op de levensvatbaarheid van democratische instituties. Bovendien zullen samenlevingen met eerder grote proporties postmaterialisten eerder lagere economische groeicijfers kunnen voorleggen, en zal het aantal scheidingen hoger liggen en het geboortecijfer lager dan in samenlevingen waarin de bevolking eerder materialistisch is. Cultuur is dus niet enkel een antwoord op veranderingen in de omgeving, het zal de sociale, economische en politieke wereld ook vorm geven (Inglehart, 1990).

Inglehart zal zeer sterk de focus leggen op de gevolgen voor de politieke wereld. Zo gaat hij dieper in op hoe de verandering in waardenoriëntaties invloed kan hebben op de houding die men aanneemt tegenover staatsgezag. Volgens hem zorgt de trend naar meer postmaterialistische waarden voor een publiek dat een kritische houding aanneemt tegenover autoriteiten en gezag. De bevolking van postindustriële samenlevingen, die niet langer sterft van de honger en een stabiele levensstandaard kan aanhouden, zal een groter belang gaan hechten aan thuishoren, zelfexpressie en levenskwaliteit. Het publiek zal de zekerheid waarvan zij geniet immers als vanzelfsprekend gaan beschouwen, en bijgevolg haar prioriteiten bijstellen in de richting van individuele autonomie, zowel in het dagelijkse als in het politieke leven. Zo zal de massa gaan verlangen naar meer inspraak in de samenleving, en protesteren tegen de groei van het staatsgezag.

Toch merkt de auteur op dat een aantal politieke gebeurtenissen uit de jaren tachtig wel degelijk conservatief waren. Denk aan het ontstaan van de extreemrechtse bewegingen in Europa. Dit zijn volgens Inglehart echter reacties op verandering, eerder dan veranderingen in een nieuwe richting. Tegelijk met de *culture shift* zien we sterke immigratiestromen, vooral uit Derde Wereldlanden, die de etnische samenstelling van de bevolking drastisch veranderen. Deze nieuwkomers spreken bovendien een andere taal, wat nog meer de indruk verschaft dat de autochtone cultuur bedreigd wordt. Dit heeft als gevolg dat er xenofobische bewegingen ontstaan, die de snelle culturele veranderingen willen tegengaan. Hoewel dit alarmerende fenomenen zijn, zijn ze niet representatief voor de toekomstige golf. Het zijn slechts reacties tegen ruimere tendensen, die sneller evolueren dan het aanpassingsvermogen van deze samenlevingen.

Basisnormen zijn moeilijk te veranderen, en wanneer ze veranderen, kan deze ervaring degenen afkomstig uit het oude waardensysteem ernstig verwarren of verstoren. De oudere generaties, die het minst flexibel op deze veranderingen kunnen inspelen, zullen dan ook het luidst protesteren. Culturele veranderingen doen zich immers voor wanneer er fundamentele wijzigingen plaatsvinden in de economische, technologische of sociopolitieke omgeving. Deze structurele veranderingen kunnen sluimerend hun intrede doen, maar eveneens revolutionair zijn, terwijl culturele veranderingen eerder traag plaatsvinden, doorheen de socialisatie van nieuwe generaties. Deze

transitie is doorgaans nogal pijnlijk. Mogelijk is de kloof van onbegrip die we soms aantreffen tussen jongeren en ouderen hieraan te wijten.

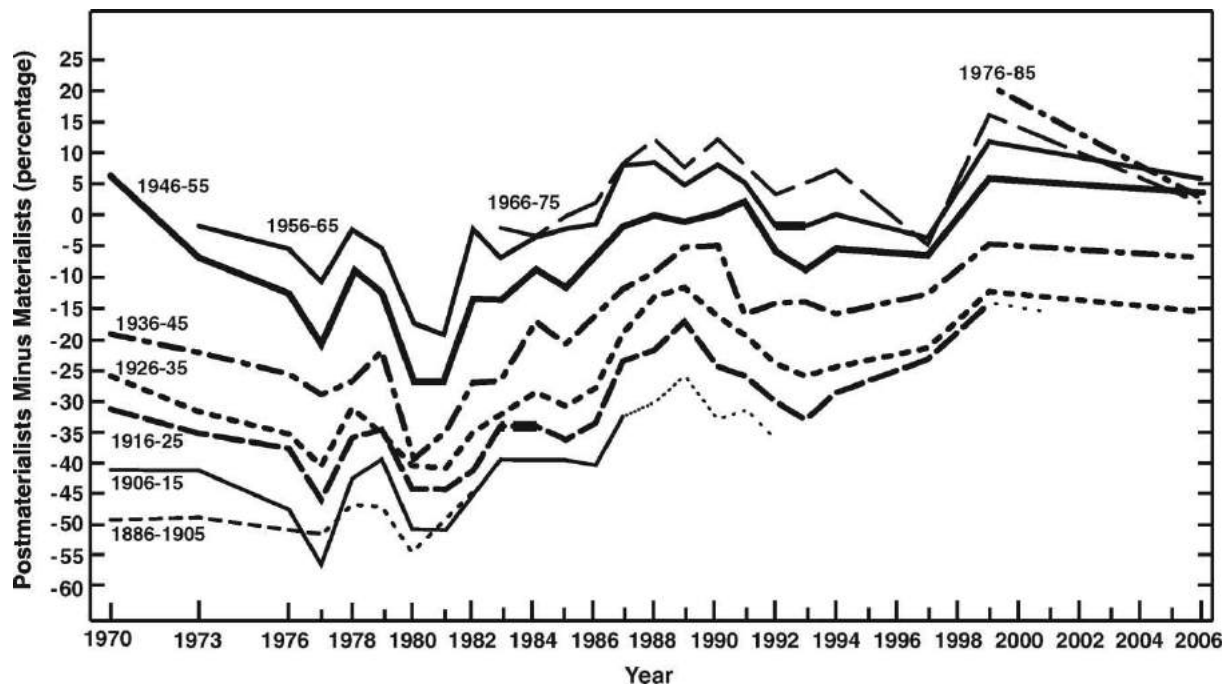
Nochtans, zo vertolkt Inglehart het buikgevoel van vele mensen, krijgen we vaak de indruk dat de jeugd terug conservatief en materialistisch wordt. Ze wil vooral lucratief bezig zijn en haar leven wijden aan consumptie. De auteur vindt echter zeer weinig bewijs dat dit stereotype ondersteunt en gaat er bijgevolg van uit dat dit een verkeerde opvatting is. Hoewel jongeren in 1980 eerder geneigd zijn een carrière in de zakenwereld te ambiëren dan voor een academische richting te kiezen, zoals dit in 1960 het geval was, zouden zij er niet materialistischer op geworden zijn. Deze keuze zou niets méér betekenen dan een aanpassing aan de veranderde omgeving. Wanneer we voorbij deze situationele verschillen kijken, zien we volgens Inglehart dat de jeugd anno 1990 niet materialistischer is dan de jongeren uit de jaren zeventig, noch zijn ze politiek conservatiever geworden. Het probleem is hier echter dat de partijen van Links niet aangepast zijn aan deze mensen, aldus Inglehart (1990, p. 12). Postmaterialisten vinden de linkse partijen te conservatief op verschillende vlakken, en zullen hun toevlucht nemen tot nieuwe partijen die beter tegemoet komen aan hun verlangens (Inglehart, 1990, p. 377-378).

Inglehart maakt een visuele voorstelling van de culturele waardenverdeling door een 'world map' te creëren waarin hij grafisch weergeeft hoe de verschillende naties scoren op de religieuze/seculiere breuklijnen. Zo kunnen we volgens Inglehart de wereld in kaart brengen. In de Westerse wereld zouden de traditionele geloofsovertuigingen plaatsgemaakt hebben voor eerder seculiere opvattingen, terwijl verschillende andere culturen hun zingeving verkrijgen vanuit hun verschillende godsdiensten. Hoewel de World Values Survey steeds meer data voorziet over een groeiend aantal landen, merkt Inglehart op dat het model nog steeds erg ruw is. Hij voegt er met de nodige bescheidenheid aan toe dat (1990, p. 33): *'However desperately we may want to be certain that our map is right, future generations will probably marvel at how much we missed. We still see the meaning of our existence through a glass darkly'*.

We bemerken dat de denkwijze in dit boek sterk beïnvloed wordt door de geopolitieke bipolaire situatie die de Koude Oorlog tot het einde van de jaren tachtig met zich meebracht. Inglehart speelt in op het *'conflict between the superpowers'* (1990, p. 426) en maakt een onderscheid tussen 'het Westen', waar kapitalisme en democratie zegevierden, en 'het Oosten', dat tot dan nog steeds min of meer onder het juk van het communisme ligt, hoewel hij verderop deze verschillen ook relativeert (Inglehart, 1990).

Hoewel dit onderzoek zich uitstrekt over achttien jaar (van 1970 tot 1988) is deze periode eigenlijk te kort, want culturele veranderingen bestrijken periodes gaande van een aantal decennia tot zelfs eeuwen. Inglehart (1990, p. 5) merkt dus terecht op dat *'we have only scratched the surface'*. Toch meent de auteur dat hij empirische bewijzen heeft voor een aantal veronderstellingen die in zijn vorige werk gemaakt werden (Inglehart, 1977), zoals het bestaan van een intergenerationale

waardenverandering, wat meteen ook toelaat om de effecten van populatievervanging te berekenen. Daarnaast wordt ook de voorspelde link bevestigd tussen economische zekerheid enerzijds, en zekerheid gedurende de formatieve jaren en de periode-effecten die samengaan met de fluctuaties van de Westerse economie anderzijds: indien een bepaalde generatie opgroeide in economisch welvarende omstandigheden, zal zij een eerder postmaterialistisch waardenpatroon creëren dat voor altijd megedragen wordt, hoewel er een kortstondige invloed kan zijn van interveniërende factoren, zoals een economische crisis. In dat geval is er gedurende een bepaalde periode een patroon merkbaar waarbij alle generaties lager scoren op postmaterialisme (Inglehart, 1990). Wij illustreren dit gegeven met onderstaande grafiek.

Afbeelding: Inglehart, 2008, p. 135

Aangezien Inglehart conclusies trekt over de impact van economische en sociopolitieke veranderingen op cultuur, en de impact van cultuur op de economie, de samenleving en de politiek, beweegt hij zich van het systeemniveau naar het individuele niveau en terug naar het systeemniveau. Aangezien men hier beschikt over een veel groter databestand dan in 1977, wordt niet enkel het individu maar ook de natie als eenheid gebruikt in de kwantitatieve analyse. Toch is de database nog niet volledig adequaat, meent de auteur: de tijdsperiode is te kort op massaniveau en er zijn te weinig cases op nationaal niveau om alle hypothesen uit het theoretische framework te kunnen testen. Dit belet hem echter niet om toch over te gaan tot uitspraken die zijn theorie bevestigen (Inglehart, 1990).

Uit de talrijke kritieken en besprekingen die volgen op het werk van Inglehart blijkt dat de meningen verdeeld zijn. Zowel de onderliggende theorie als de resultaten en de analysemethoden worden onder vuur genomen. Wij bespreken deze kort, om achteraf te bekijken of zij navolging kregen in het verdere werk van Inglehart.

De commentaren beginnen al bij het theoretische framework van onze auteur. Hij krijgt de opmerking dat de definities van de concepten die hij gebruikt vaag zijn, en dat deze elkaar overlappen. Bovendien wordt een begrip als 'cultuur' wel eens gebruikt om onverklaarbare fenomenen te bestempelen (Shively, 1991). Zo zijn crossnationale verschillen tussen scores op een begrip als 'geluk' volgens Inglehart bijvoorbeeld te wijten aan het feit dat er een zekere culturele component in het antwoordpatroon zit: *'Cultures differ in the extent to which it is permissible to express unhappiness and dissatisfaction with one's life'* (Inglehart, 1990, p. 242-243). Ook het niveau waarop hij zijn analyses doorvoert is soms problematisch. Er wordt een link gelegd tussen surveydata op individueel niveau en data over samenlevingen (Witherspoon et al, 1992). Volgens Shively (1991) ontbreekt het Inglehart immers aan data rond de ervaringen die de respondenten in hun jeugd hadden, waardoor hij moet afhangen van geaggregeerde gegevens, zoals het bruto binnenlands product van de natie.

Een ander sterk bekritiseerd punt is dat Inglehart niet alleen veronderstelt dat materialistische en postmaterialistische waarden conceptueel onderscheiden kunnen worden van elkaar, maar ook dat mensen bovendien op zodanige wijze een keuze maken tussen deze waarden dat ze onderverdeeld kunnen worden in twee afzonderlijke groepen, zijnde 'postmaterialisten' en 'materialisten'. Door mensen te dwingen een topprioriteit aan te duiden uit een lijst van vier waarden, worden ze aan een van deze groepen toegewezen. Hij wil zo graag dat burgers duidelijk ofwel postmaterialistische, ofwel materialistische voorkeuren hebben dat hij in zijn metingen a priori deze conditie vastlegt (Brooks & Manza, 1994).

Een veel gehoorde kritiek in verband met de conclusies die Inglehart trekt is de vermeende causaliteit die hij ziet in zijn bevindingen. Vanuit de correlaties die hij tussen zijn resultaten onderscheidt doet hij causale uitspraken, zonder daarbij enige theoretische of methodologische discussie te betrekken, en in de zeldzame gevallen dat hij dit wel doet, wordt deze meteen geminimaliseerd door vage redeneringen (Shively, 1991; Witherspoon & Jowell, 1992). Kreuzer (1991) voegt hieraan toe dat Inglehart secularisatie verklaart aan de hand van politieke en economische factoren, zoals de welvaartstaat en toenemende voorspoed, terwijl hij in feite de culturele factoren die hij in zijn theorie aanbrengt vergeet. Volgens Kreuzer faalt hij in het staven van de relatie tussen secularisatie en postmaterialistische waarden en moet hij dus telkens weer terugvallen op economische groeifactoren als enige geldige verklarende factor. Ook Shively (1991) heeft een aantal bedenkingen bij de causaliteit die Inglehart legt tussen zijn bevindingen en geeft ons het voorbeeld van het cohorte-effect: uit zijn beschrijving kunnen we geen afdoende bewijs afleiden dat er effectief sprake is van zo'n effect. Het zou immers evengoed om een levenscycluseffect kunnen gaan. Dit wordt door Inglehart vermeld, maar meteen ook weer weggewimpeld. Kortom: Inglehart is goed in het *beschrijven* van de waargenomen culture shift, maar beschikt niet over overtuigend bewijsmateriaal dat verklaart *waarom* deze shift precies plaatsvond. Zijn nieuwe boek brengt ons dan ook niet veel meer bij dan we al wisten uit zijn vorige werk, op een breder empirisch draagvlak voor zijn theorie na. Of, zoals Witherspoon et al. (1992, p. 95) het verwoorden: *'It is a*

heroic task and, like most heroic tasks, it does not quite achieve its aims'. Nederigheid lijkt de ambitieuze auteur volgens ons eerder vreemd te zijn.

Dit brengt ons meteen bij een nieuw punt van kritiek. Het is voor verschillende auteurs erg storend dat Inglehart slechts sporadisch refereert naar andere auteurs, noch alternatieve verklaringen aanbrengt, en indien hij dit wel doet gebruikt hij deze zelden om zijn eigen theorie te weerleggen. Nochtans bestaan er heel wat interessante theorieën die niet altijd stroken met de opvattingen van onze auteur. Kreuzer heeft het bijvoorbeeld over de *rational choice* theoretici uit de psychologie en microeconomie (Kreuzer, 1991). Dowd (1991) ergert zich aan de argeloosheid waarmee Inglehart zijn cohortanalyse presenteert alsof het volledig uit zijn eigen brein ontsproten is, terwijl zijn werk zeer sterke gelijkenissen toont met Matilda Riley en Norman Ryder. Witherspoon et al (1992, p.95) vinden het *'the real frustration of this book'* dat de auteur zich blind staart op zijn eigen theorie: *'Inglehart fails to examine and test alternative explanations for some of the interesting phenomena he seeks to explain'*. Inglehart is dus behoorlijk overtuigd van zijn eigen standpunt, en lijkt zich af te schermen van alles wat daar niet mee strookt. Zijn data worden gebruikt om zijn these te *bewijzen*, niet om ze te testen. Dit is duidelijk een doorn in het oog van andere wetenschappers, die hem niet zelden arrogantie, een gebrek aan nederigheid of een te hoge dosis assertiviteit verwijten (Witherspoon et al, 1992; Wright, 1991; Kreuzer, 1991).

1.2. Modernization, Cultural Change, and Democracy (Inglehart & Welzel, 2005)

In dit boek stellen Inglehart en Welzel een herziene versie van de moderniseringstheorie voor, waarin socio-economische ontwikkeling, culturele verandering en democratisering geïntegreerd worden binnen het overkoepelende thema van menselijk ontwikkeling of – om de term van de auteurs te gebruiken – *human development*. De opkomst van een effectieve democratie (zijnde een democratie die verder reikt dan enkel institutionele overeenkomsten en democratische elites, maar die ook de bredere bevrijdende krachten bestrijkt die inherent zijn aan menselijk ontwikkeling) reflecteert in hoge mate de *human development sequence* van socio-economische ontwikkeling, zelfexpressieve waarden en democratische instellingen: *'democracy is the institutional reflection of the emancipative forces inherent in human development, and self-expression values are the best available indicators of these forces'* (Inglehart & Welzel, 2005, p. 299). In deze versie van de moderniseringstheorie wordt veel meer rekening gehouden met de sterke band tussen ontluikende zelfexpressieve waarden en de opkomst en bloei van democratische instellingen.

Kort samengevat stellen de auteurs dat socio-economische modernisering de objectieve mogelijkheden met zich meebrengt die mensen in staat stellen om hun leven te baseren op individuele keuzes. Doordat in toenemende mate de nadruk komt te liggen op zelfexpressieve waarden zullen mensen meer en meer keuzevrijheid vragen en verdedigen. Hiermee samengaand zien we gestaag nieuwe democratische instellingen ontstaan, die de rechten verstevigen die mensen in staat stellen om in hun bezigheden hun vrije keuze gewaarborgd te zien. Ze onderscheiden met

andere woorden drie dimensies: de socio-economische dimensie (modernisering), de culturele dimensie (waardenverandering) en de institutionele dimensie (democratisering). De drie onderliggende processen die dit mogelijk maken focussen allemaal op de groei van de autonome menselijke keuze en worden door de auteurs om die reden gegroepeerd onder de noemer *human development*, waarbij het onderliggende thema de uitbreiding van die menselijke keuze is. De belangrijkste verschillen met de voorgaande versies van de moderniseringtheorie kunnen we samenvatten in drie punten.

Ten eerste stellen we vast dat hoewel socio-economische voorspoed voorspelbare veranderingen teweegbrengt in het waardenpatroon van de bevolkingsgroep van de natie in kwestie, de culturele achtergrond van deze inwoners een niet te verwaarlozen rol zal blijven spelen. Ondanks de toenemende globalisering wordt de wereld niet homogeen, de stempel van culturele tradities blijft. Er is dus een vorm van interactie tussen moderniseringskrachten en traditie, die zich reflecteert in de heersende waarden van een samenleving.

Ten tweede is modernisering niet iets lineairs: er zijn meermaals buigpunten waarbij de richting waarin de waarden tot dusver veranderden, veranderen. Er zijn met andere woorden verschillende fases waarneembaar binnen de modernisering. De Industriële revolutie bracht een shift van traditionele naar seculair-rationele waarden met zich mee, en de postindustriële fase zorgde voor de verandering van overlevingswaarden naar zelfexpressieve waarden, wat toenemende emancipatie veroorzaakt, en een grotere afstand van autoriteiten. Zo ontstaat er een klimaat van *human development* dat menselijke vrijheid en keuze doet toenemen.

Ten slotte zal de emancipatieve aard van zelfexpressieve waarden een gunstige voedingsbodem voor democratie bieden, tot er zelfs een punt komt waarop democratie onvermijdelijk wordt.

De *human development* – cyclus wordt dus gereserveerd voor postindustriële landen of landen met een aanhoudende en stevige economische groei.

De verschillen in basisculturele waarden spelen mee in de verklaring van hoe de verschillende instituties werken over de wereld heen. De mate waarin het publiek belang hecht aan zelfexpressie zal grotendeels bepalen in welke mate samenlevingen voorzien in democratische rechten (Inglehart et al, 2005).

In het boek kunnen we twee grote delen onderscheiden. In het eerste deel, *'The Forces Shaping Value Change'*, gaan de auteurs na hoe basiswaarden veranderen over verschillende naties heen, en hoe modernisering en traditie meespelen in de totstandkoming van deze veranderingen. In het tweede deel, *'The Consequences of Value Change'*, wordt onderzocht wat de link is tussen zelfexpressieve waarden en democratie. Volgens Inglehart en Welzel zouden zulke waarden immers de overheersende factor zijn, wat heel wat voorgaande literatuur en kritiek op hun werk volledig tegenspreekt. De auteurs beweren dat, wanneer er gecontroleerd wordt voor zelfexpressieve waarden, de impact van andere factoren zeer sterk gereduceerd wordt. Dit geldt dus ook voor de factor 'economische ontwikkeling': economische voorspoed mag dan wel sterk gelinkt zijn aan de opkomst en overleving van democratische instellingen, dit komt echter vooral omdat het de opkomst van zelfexpressieve waarden teweegbrengt. Hier onderscheiden we een eerste fundamenteel

verschil met de these van 1990, toen Inglehart als vertrekpunt economische ontwikkeling gebruikte. Hoewel de rol van economische voorspoed nog steeds belangrijk blijft, en hoewel reeds in 1990 de link tussen economische ontwikkeling en zelfexpressieve waarden gelegd werd, lijkt het discours toch een andere weg ingeslagen te zijn. In 1990 is het vertrekpunt immers de impact van economische en sociopolitieke verandering op cultuur, en vice versa. In 2005 vertrekt men bij de impact van cultuur op het politieke en sociale leven, naar de stelling die in 1990 reeds geponeerd werd maar niet gestaafd met empirisch materiaal. Wat wel opvalt is dat de term 'postmaterialisme', die in 1990 veelvuldig gebruikt werd, in dit boek eerder een achtergrondpositie krijgt. Nu wordt veel meer gebruik gemaakt van het concept 'zelfexpressieve waarden' (Inglehart et al, 2005), dat op zijn beurt in 1990 niet veel meer dan een onderdeel was van de cluster 'niet-fysiologische noden' (Inglehart, 1990, p. 68) of 'niet-materiële doelen' (Inglehart, 1990, p. 160). In 2005 is dit een kernbegrip geworden dat veel meer op zichzelf gebruikt wordt. Zo zien we dat de afstand met de postmaterialisme-/materialisme-as uit 1977 in 2005 nog veel groter is dan in 1990 (Inglehart et al, 2005). De vermoedelijke causale impact van zelfexpressieve waarden in 1990 op de democratische toestand in 2002 wordt nu bevestigd (Marsh, 2006). Om een duidelijke conceptualisering te geven van het begrip 'zelfexpressieve waarden', citeren we de definitie die de auteurs zelf aanreiken: *'The survival versus self-expression dimension taps a syndrome of tolerance, trust, emphasis on subjective well-being, civic activism, and self-expression that emerges in postindustrial societies with high levels of existential security and individual autonomy'*. Mensen die opgroeiden in samenlevingen gekenmerkt door existentiële onzekerheid en die leven in - op sociaal en intellectueel vlak - sterk gereguleerde samenlevingen, *'emphasize economic and physical security above all; they feel threatened by foreigners, ethnic diversity, and cultural change – which leads to intolerance of gays and other outgroups, insistence on traditional gender roles, and an authoritarian political outlook'* (Inglehart et al., 2005, p. 52). Kort samengevat zijn de belangrijkste factoren die zelfexpressie meten interpersoonlijk vertrouwen, subjectief welzijn, tolerantie, burgerparticipatie en het streven naar vrijheid (zoals expressievrijheid, persoonlijke vrijheid en vrijheid van meningsuiting).

Ondanks het feit dat de aanpak in 2005 enigszins anders lijkt dan in 1990 besluiten we dat er geen fundamentele wijzigingen zijn in het discours van Inglehart. Wel zijn een aantal kernpunten uit het vorige werk eerder naar de achtergrond geschoven. Zo gelooft Inglehart in 1990 bijvoorbeeld dat de opkomst van postmaterialistische waarden het politieke landschap grondig zou hervormen, wat zich onder andere zou uiten in de opkomst en het succes van ecologische partijen. In de jaren 1980 werd immers proportioneel meer winst gemaakt door Nieuwe Politieke partijen, en dan vooral door ecologische of milieupartijen. De ecologiepartijen groeiden uit *'from almost nothing in the mid-1970s to being the largest component of the New Politics parties'* (Inglehart, 1990, p. 363). Het publiek geloofde lange tijd immers dat economische groei iets goed was, maar begin jaren 1980 begon men de bedenking te maken dat zulke groei niet altijd de impact rechtvaardigt die ze heeft op het milieu. Hier ziet Inglehart een duidelijke trend in de richting van postmaterialisme: *'When environmentalism raises questions of environmental quality versus economic growth, it pits Materialist priorities squarely against Postmaterialist ones'* (Inglehart, 1990, p. 267). Maar ook hier werd de link met

postmaterialistische waarden soms in twijfel getrokken, zo ook door Brechin en Kempton (1994). Zij vonden dat de opkomende begaanheid met het milieu teveel gezien werd als een verdienste van de rijke landen. Hierdoor werd het concept *'environmentalism'* te sterk gesimplificeerd, terwijl de situatie in werkelijkheid veel ingewikkelder was. In landen waar burgers in economisch slechte omstandigheden leefden, zou er ook een toenemende mate van milieugezindheid zijn, omwille van volledig andere redenen. Meer nog: *'rather than being a postindustrial luxury, a healthy environment is now widely viewed as essential for a sound economic base'* (Brechin et al., 1994, p. 265). De auteurs besluiten dat waarden die samenhangen met het milieu, niet langer eenvoudigweg postmaterialistische waarden zijn, maar dat ze geïntegreerd werden in het materialistische waardenpatroon.

In 2005 zal Inglehart, die lucht gekregen heeft van het zeer bescheiden succes van groene partijen, weliswaar kort vermelden dat de opkomst van postmaterialistische waarden gepaard ging met een toenemend succes van de ecologiepartijen, maar waar dit gegeven in 1990 zeer veel aandacht krijgt blijft het in 2005 beperkt bij een korte vermelding. Zonder er nog dieper op in te gaan, bemerkt hij dat *'starting from obscurity in the early 1980s, the Green parties have come a long way. At this writing, environmentalist parties were part of the governing coalitions in Germany and seven other European countries'* (Inglehart, 2005, p. 40). Wel blijft hij bij zijn stelling dat 'begaanheid met het milieu' een van de belangrijkste kenmerken van het postmaterialistische waardenpatroon is.

Wat we vooral kunnen besluiten na het lezen van het werk uit 2005, is dat de auteur voortbouwt op wat hij in 1990 reeds als een feit beschouwde, of het bewijs levert van vroegere aannames. Een andere invalshoek dus, maar eenzelfde onderliggende theorie (Inglehart et al, 2005). Waar Inglehart in 1990 verweten werd geen rekening te houden met het rijke aanbod aan theorieën voorhanden rond dit onderwerp kan er over dit boek alleen het tegendeel bewezen worden. Het theoretische gedeelte is erg uitgebreid en de auteurs wijden een volledig hoofdstuk aan het testen van concurrerende theorieën rond politieke cultuur en democratie (Inglehart et al, 2005; Marsh, 2006).

De culture shift verloopt volgens Inglehart niet in één richting, maar over twee dimensies. Een eerste is de overgang van traditionele naar seculaire waarden, een tweede verloopt van de nadruk op overlevingswaarden naar zelfexpressieve waarden. In 2005 wordt er veel meer nadruk gelegd op deze tweede dimensie, zijnde de overlevings- vs zelfexpressie-as, tegenover de situatie in 1990 waarbij ook de traditionele- vs seculaire as, geheel volgens de moderniseringstheorie, veel aandacht kreeg. In de human development sequence wordt deze van eerder ondergeschikt belang. Zoals we hiervoor reeds bemerkten ligt de nadruk echt op het traject gaande van socioeconomische ontwikkeling over zelfexpressieve waarden naar effectieve democratie. Inglehart en Welzel maken, net als een aantal van hun voorgangers, het onderscheid tussen *effective* en *formal democracy*. Ze stellen dat *'a growing number of observers have noted that many of the new democracies show severe deficiencies in their actual practice of civil and political liberties. Many writers emphasize the need to distinguish between merely formal democracy or electoral democracy and genuinely effective liberal democracy. Using this distinction, a crucial point becomes evident. Formal democracy can be*

imposed on almost any society, but whether it provides genuine autonomous choice to its citizens largely depends on mass values' (Inglehart et al, 2005, p. 149).

De auteurs spelen in hun inleiding in op de veelgehoorde kritiek rond de vermeende causaliteit in het onderzoek door te stellen dat de causale pijl vooral loopt van cultuur naar instituties, eerder dan omgekeerd. Dit spreekt de veronderstelling tegen dat democratie in elke samenleving op een vrij eenvoudige manier ingesteld kan worden, ongeacht de onderliggende cultuur. Democratie vereist met andere woorden méér dan het eenvoudigweg instellen van de juiste grondwet, zo menen de auteurs (Inglehart et al, 2005). Marsh (2006) bemerkt terecht dat democratie echter een moeilijk meetbaar en bovendien vaak verkeerd begrepen begrip is. Dat blijkt onder andere uit de tegenstrijdige resultaten die naar voor komen uit tal van onderzoeken. Het viel Inglehart en Welzel bijvoorbeeld op dat mensen soms zowel democratische als niet-democratische regeringsvormen aanhangen. Voor dit probleem vonden zij volgens Marsh (2006) een goede oplossing: de steun die mensen geven aan autocratische regimes wordt afgetrokken van de steun aan democratische regimes, waardoor er een soort van “nettovoorkeur” voor democratie ontstaat.

De inzichten die in dit boek besproken worden zijn het resultaat van een analyse van surveydata uit 81 landen, goed voor een representatief bereik van 85% van de wereldbevolking. Waar Inglehart in 1990 data van 1970 tot 1988 gebruikt zullen de auteurs nu werken met materiaal van 1980 tot 2001. De eerste golf van onderzoeken (1981-1984) betrof vooral Westerse industriële samenlevingen, goed voor een totaal van zesentwintig landen. De daaropvolgende golven werden danig uitgebreid, waardoor er zoals we hierboven reeds vermeldden een aanzienlijk groter deel van de wereldbevolking werd bereikt. Inglehart meende dus dat zijn theorie nog veel ruimer toepasbaar was dan enkel binnen het Westerse kader (Inglehart et al, 2005).

Ook in 2005 bleef een stevige portie kritiek niet achterwege. Wel is men in het algemeen veel milder, en zijn de kritieken al zeker minder talrijk dan in 1990 het geval was. We bespreken kort de belangrijkste punten aan de hand van twee *book reviews*, namelijk van Marsh (2006) en Chabal (2006).

Een terugkomende kritiek is dat de opvattingen van Inglehart en Welzel niet altijd stroken met de indruk die men vandaag heeft over de realiteit die ons omgeeft. Hoewel Inglehart (2005, p. 98) al van bij het begin vermeldt dat de verandering van overlevings- naar zelfexpressiewaarden omkeerbaar is, zelfs in het Westen, lijkt zijn boodschap soms wat uit de lucht gegrepen te zijn, meent Marsh (2006), die de these eerder ongeloofwaardig vindt overkomen in het licht van het dagelijkse geweld, de opschudding en het gebrek aan vastberadenheid die de wereld van zoveel mensen vormgeven. Deze kritiek komt sterk overeen met wat we lezen bij Chabal (2006, p. 588): *At a time when the world appears to be prey to the breakdown of societies, the rise of domestic conflicts and the outbreak of 'new' wars, not to mention being engulfed in a battle against 'terror', this book offers a bracingly positive view of the future. It is good for the nerves but does it make sense?'*

Over de theoretische impact van het boek heerst er weinig eensgezindheid: waar Marsh (2006) de auteurs looft om hun 'theoretische doorbraak' rond het probleem van *hoe* waarden precies een

social force kunnen zijn, noemt Chabal (2006, p.589) het werk *'really nothing other than an update of the 1960s modernization theory'*. Waar Chabal en Marsh het wel mee eens zijn is de sterk Westers-centralistische visie, die de auteurs al van bij het begin hadden en waar ze nog steeds niet van genezen blijken te zijn. 'Wat in het Westen gebeurt zal ook in de rest van de wereld voorvallen', zo lijken ze te menen (Chabal, 2006), en het kernvoorbeeld is de United States, 'de meest germoderniseerde samenleving ter wereld', waar zelfexpressieve waarden – en dan vooral individualisering – centraal staan. Nochtans scoort het land vooral hoog op religieuze en traditionele in plaats van seculiere waarden, wat het eigenlijk enigszins een buitenbeentje maakt (Marsh, 2006).

1.3 Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006 (Inglehart, 2008).

In dit artikel krijgen we een update van het laatste onderzoek, voor de gelegenheid toegepast op West-Europese samenlevingen. Hoewel er geen echte vernieuwingen zijn tegenover 2005, kozen we er toch voor dit artikel te bespreken, omwille van een nieuwe ontwikkeling die merkbaar is in de resultaten en die relevant is voor deze masterproef. Verder lijkt dit artikel eerder een allegaartje van stukjes uit de resultaten van voorgaande onderzoeken. Wat vooral opvalt is dat de auteur de kritieken die hij in 2005 wel ter harte nam, nu weer links laat liggen. De nadruk komt terug volledig op de postmaterialismethese te liggen en de zelfexpressietheorie wordt amper vermeld.

Inglehart bespreekt in dit artikel kort zijn volledige theorie van waardenveranderingen, waarbij hij in het bijzonder stilstaat bij de situatie in West-Europa. De transformatie van de politieke cultuur in postindustriële landen, waar hij het 35 jaar geleden reeds over had, gaat vandaag nog steeds op. Het gaat om de divergente verandering in waardenprioriteiten van oudere en jongere generaties. Bij de oudere cohortes staan vooral materialistische waarden centraal (waarbij belang gehecht wordt aan economische en fysieke zekerheid), in de jongere cohortes duiken dan weer eerder postmaterialistische waarden op (hier ligt de nadruk op zelfexpressie en autonomie). Zoals Inglehart ook vroeger beweerde zullen er dus nieuwe waardenpatronen ontstaan door het systeem van generatievervanging, waarbij de jongere cohorten gemiddeld genomen steeds in gunstigere socio-economische omstandigheden geleefd hebben dan de oudere cohortes. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er immers een sterke economische groeiperiode op gang, samen met de opkomst van de welvaartstaat. Uit de data blijkt dat er een intergenerationale shift plaatsvond van materialistische naar postmaterialistische prioriteiten, een gegeven dat deel uitmaakt van de overkoepelende verandering van overlevingswaarden naar zelfexpressieve waarden. Dit brengt tevens nieuwe politieke issues op het voorplan. Inglehart gebruikt de databestanden uit 1970, die zes West-Europese landen bestrijken (namelijk Groot-Brittannië, Frankrijk, West-Duitsland, Italië, België en Nederland).

De stelling dat waarden eigen zijn aan de leeftijd, en dat postmaterialistische jongeren materialistischer worden naarmate ze ouder worden (zoals de *life cycle*-these stelt), wordt gecontroleerd aan de hand van cohorte-analyse. Hieruit blijkt dat dit niet het geval is: jongeren

worden niet systematisch meer materialistisch bij het ouder worden. Maar er is wel een ander interessant resultaat dat hier opduikt, en dat interessant is voor ons verdere onderzoek. De oudste cohorten, die uiteindelijk te klein werden om nog representatief te zijn, werden vervangen door nieuwe leeftijdsgroepen, waarvan de jongste geboren zijn tussen 1976 en 1985. Zij bieden ons een verrassend resultaat, dat dit artikel toch meer de moeite waard maakt: *'Although the 1956-1965 cohort was significantly more postmaterialist than the 1946-1955 cohort (reflecting the fact that the formative years of the 1956-1965 cohort were more secure than those of the immediate post-war cohort), the two youngest cohorts are not. West European levels of economic security have not continued to rise during the past two decades'* (Inglehart, 2008, p. 136). Ondanks de economische groei is er immers steeds meer financiële ongelijkheid en zijn de meeste inkomens niet gestegen. Ook jeugdwerkloosheid blijft toenemen. Daardoor lijken de twee jongste cohorten in de meest recente survey gradueel minder postmaterialistisch te worden dan bij de twee oudere cohorten het geval was. Toch zijn er nog steeds meer postmaterialisten dan materialisten waarneembaar, waardoor de *value shift* nog wel een tijdje zal doorgaan – tot de oudste en meest materialistische cohortes vervangen zijn, meer bepaald. Daarna zal de intergenerationele vervanging teneinde lopen, iets wat nu reeds merkbaar is: *'already, the gap between the values of the oldest and youngest cohorts has dwindled to less than half the size that it had at the start of the time series in 1970'* (Inglehart, 2008, p. 136). Dit is een belangrijke bevinding volgens ons, aangezien Inglehart in 1990 reeds poneerde dat we misschien wel de indruk krijgen dat de jeugd materialistischer wordt, maar dat dit gegeven niet strookt met de empirische feiten. Anno 2008 lijkt dit buikgevoel dus wél te kloppen.

Maar ondanks de negatieve economische toestand van de laatste jaren blijft het aantal postmaterialisten in West-Europa voorlopig dus nog stijgen, en vond de voorspelde shift in de richting van postmaterialistische waarden wel degelijk plaats. Volgens Inglehart kunnen we deze cijfers zelfs veralgemenen over de hele wereld: hoewel de cijfers per land verschillen, zien we op globaal vlak een ongekende economische groei. De ratio tussen materialisten en postmaterialisten varieert volgens het economische ontwikkelingsniveau van een samenleving (Inglehart, 2008).

Inglehart bemerkt dat er verregaande politieke gevolgen gepaard gaan met deze waardenveranderingen. Niet alleen is dit merkbaar in het stemgedrag van de bevolking, we zien nu ook nieuwe issues terugkomen in politieke conflicten, samen met de opkomst van leefmilieubewegingen, de vrouwenbeweging, de homorechtenbeweging en andere *life style* verenigingen. De nieuwe heersende waarden motiveren de burger om de elites en de heersende klasse uit te dagen. Inglehart legt in dit artikel zeer sterk de nadruk op de toenemende gelijkheid tussen de geslachten: *'one particularly important aspect of self-expression values is their close linkage with the rise of gender equality'*. In postindustriële samenlevingen aanvaardden vrouwen niet langer hun traditionele rolbeperkingen, waardoor de steeds mondiger wordende vrouwen een hoge plaats op de politieke agenda krijgen. Deze stelling wordt geïllustreerd met cijfermateriaal. Het is opvallend dat de vorderingen en opvattingen in verband met democratie die Inglehart maakte in 2005 terug naar het achterplan geschoven lijken te zijn: in het hele artikel wordt nergens een

rechtstreekse link gelegd tussen de opkomst van zelfexpressieve waarden en een voedingsbodem voor democratie.

Ook in dit artikel presenteert Inglehart een *world map* waarop de scores van de verschillende landen op hun mate van postmaterialisme/materialisme te vinden is, en waarvan wij de relevantie dus niet helemaal inzien, temeer aangezien zij dateert uit 1995 en dus niet meer actueel is. Tenslotte doet de auteur nog een voorspelling rond het toekomstige wereldbeeld: *'There is no guarantee that other regions of the world will become prosperous, but the World as a whole is currently experiencing the highest rate of economic growth ever recorded. In so far as other countries attain high levels of existential security, the logic of value change developed here implies that they too will experience intergenerational shifts toward post-materialist and self-expression values'* (Inglehart, 2008, p. 145).

1.4 Conclusie

Toen Inglehart in 1977 voor het eerst zijn postmaterialismethese de wereld instuurde, meenden zowel hijzelf als tal van andere politieke en sociale wetenschappers dat dit het nieuwe perspectief zou worden om veranderingen in het burgerpolitieke landschap te verklaren. Tegelijk met deze lovende commentaren kreeg hij echter ook bijzonder veel kritiek te verduren. Hoewel Inglehart heel sterk was in het *beschrijven* van een aantal interessante veranderingen, werd niet altijd evenveel geloof gehecht aan zijn *verklaringen* ervan. Het valt ons op dat zijn daaropvolgende werken zeer sterk verdedigend zijn: zowel in 1990 als in 2005 krijgen we de indruk dat Inglehart ons bijna triomfantelijk aantoont dat zijn theorie wel degelijk steek houdt. Hiervoor gebruikt hij de empirische resultaten die gestoeld zijn op een indrukwekkend arsenaal aan data, bekomen vanuit zijn 'World Values Survey'. Nergens wordt een stelling weerlegd, er worden enkel hypotheses *bewezen* of 'verondersteld' waar te zijn.

Hoewel Inglehart naargelang het onderwerp van het boek of artikel een andere invalshoek kiest, blijft de onderliggende theorie dezelfde. We zien bijzonder weinig veranderingen in zijn werk. Wel wordt er hier en daar ingespeeld op een aantal commentaren van critici, maar zij worden slechts weerlegd, of de auteur zal zich verdedigen aan de hand van andere argumenten.

Wat ons opvalt in 2005 is dat de theorie over de jaren heen verder uitgebreid werd, waarbij de focus verbreed is in ruimte (een aanzienlijk groter aantal landen werd opgenomen in de survey), maar versmald is in reikwijdte, door de specifieke focus op 'zelfexpressieve waarden' en 'democratie' in plaats van het zeer ruime 'postmaterialisme' en 'politieke gevolgen', en toont zich hierdoor meer bescheiden - hoewel een artikel als dit van 2008 ons in principe niet veel bijbrengt door een allegaartje van verschillende standpunten en theorieën uit verschillende periodes aan te brengen.

Deel 2: Analyse

1. Creatie van de variabelen

Vooraleer we overgaan naar de echte analyses, stomen we eerst onze database klaar voor het onderzoek. We hebben immers een aantal nieuwe variabelen nodig die niet opgenomen werden in de oorspronkelijke ESS-database. Vooral een meetschaal van postmaterialisme is hier essentieel.

1.1 Generatie

Leeftijd werd in de ESS-database gemeten in de vorm van het geboortjaar van de respondent. Wij zijn echter vooral geïnteresseerd in de verschillende generaties en niet zozeer in de afzonderlijke leeftijden. Daarom stellen wij een nieuwe variabele op die we “generatie” noemen, en die bestaat uit tien leeftijdscategorieën.

Leeftijdscategorie	2002		2008	
	N	%	N	%
20-26 jaar	4215	10,8	5599	10,9
27-33 jaar	4900	12,5	6192	12,1
34-40 jaar	5669	14,5	6596	12,9
41-47 jaar	5220	13,4	6457	12,6
48-54 jaar	5031	12,9	6547	12,8
55-61 jaar	4457	11,4	6355	12,4
62-68 jaar	3871	9,9	5345	10,4
69-75 jaar	3117	8,0	4341	8,5
76-82 jaar	2010	5,1	2698	5,3
83-89 jaar	575	1,5	1066	2,1
Totaal	39065	100,0	51196	100,0

De generaties zijn eerder smal, om optimaal het verschil tussen de leeftijdscategorieën te kunnen onderzoeken. Hoewel er in de database ook een groot aandeel respondenten zit dat jonger is dan 20 jaar, kiezen wij ervoor deze voorlopig niet op te nemen in onze analyse, aangezien deze jongsten hun ‘formatieve fase’ (Inglehart, 1990; 2005) nog niet afgerond hebben, waardoor hun waardenpatroon nog niet vastligt. Dit zou vertekende resultaten kunnen opleveren. Omwille van de beperkte hoeveelheid zeer oude respondenten (namelijk ouder dan 89 jaar) leggen wij, eveneens om vertekeningen te vermijden, onze bovengrens op 89 jaar. Zowel in het databestand van 2008 als in dit van 2002 zullen wij dus tien generaties gebruiken op basis van deze leeftijden.

1.2 Materialisme en Postmaterialisme

De schalen die materialisme en postmaterialisme moeten meten zijn niet eenvoudig op te stellen, niet enkel omwille van de complexiteit ervan, maar temeer omdat Inglehart zelf vaak eerder vaag blijft over de items die dit concept meten. In de ESS-database krijgen we een reeks variabelen die mogelijk interessant zijn. Na het doorvoeren van een factoranalyse in het bestand van 2008, aan de hand van de *principal axis factoring-methode* met een varimaxrotatie, kunnen we drie grote dimensies onderscheiden. Een eerste neigt in de richting van postmaterialisme, een tweede dimensie zal een eerder materialistische houding meten, een derde factor gaat dan weer over altruïsme en openheid naar anderen toe.

Item	Factor		
	1	2	3
Important to seek adventures and have an exiting life	,677	-,131	-,006
Important to be successful and that people recognise achievements	,653	,318	-,006
Important to have a good time	,634	-,041	,173
Important to seek fun and things that give pleasure	,622	-,076	,157
Important to try new and different things in life	,620	-,032	,247
Important to show abilities and be admired	,599	,309	-,004
Important to be rich, have money and expensive things	,589	,263	-,242
Important to think new ideas and being creative	,506	-,010	,264
Important to make own decisions and be free	,427	,050	,323
Important to behave properly	-,011	,595	,272
Important to live in secure and safe surroundings	,063	,595	,210
Important that government is strong and ensures safety	,094	,555	,249
Important to do what is told and follow rules	,010	,516	,127
Important to follow traditions and customs	-,004	,501	,245
Important to get respect from others	,381	,438	,015
Important to be humble and modest, not draw attention	-,141	,365	,345
Important to help people and care for others well-being	,148	,243	,607
Important to be loyal to friends and devote to people close	,165	,220	,587
Important to understand different people	,131	,169	,568
Important to care for nature and environment	,077	,277	,523
Important that people are treated equally and have equal opportunities	,076	,204	,470

In een eerste stap zullen we dus een schaal construeren die zoveel mogelijk het oorspronkelijke postmaterialismeconcept van Inglehart kan vatten. Hiervoor gebruiken we de volgende schaal, die bestaat uit acht items:

- Avontuur en een spannend leven zijn belangrijk
- Het is belangrijk om succesvol te zijn en erkenning te krijgen voor je verwezenlijkingen

- Het is belangrijk om plezier te hebben
- Het is belangrijk om op zoek te gaan naar amusement en plezierige dingen
- Het is belangrijk om nieuwe en diverse dingen uit te proberen in het leven
- Het is belangrijk om je mogelijkheden te kunnen tonen en bewonderd te worden
- Het is belangrijk om nieuwe dingen uit te vinden en creatief te zijn
- Het is belangrijk om je eigen beslissingen te maken en vrij te zijn

Een betrouwbaarheidsanalyse van onze schaal geeft een Cronbach's alpha aan van 0,825. Hoewel dit niet exact dezelfde meetschaal is als deze die Inglehart gebruikte, menen wij dat de inhoudelijke belading grotendeels overeenkomt. Het gaat immers om postmaterialistische waarden, die weliswaar niet dezelfde zijn als deze van Inglehart, maar die volgens ons eveneens postmaterialisme kunnen meten. Om die reden hebben wij ook het item *'Important to be rich, have money and expensive things'* niet opgenomen in onze schaal, ondanks de relatief hoge factorlading ervan. Voor een uitdieping van de mogelijke implicaties hiervan verwijzen wij naar de discussie aan het einde van deze masterproef.

We zullen op eenzelfde wijze tewerk gaan om een meetinstrument voor 'materialisme' te construeren. Ook hier zullen wij na een factoranalyse een schaal overhouden met een betrouwbaarheidscoëfficiënt van 0,733, die de volgende items bevat:

- Het is belangrijk om in een veilige omgeving te leven
- Het is belangrijk om je fatsoenlijk te gedragen
- Een sterke regering die veiligheid garandeert is belangrijk
- Je moet doen wat je gevraagd wordt en de regels volgen
- Je moet tradities en gebruiken in stand houden

Dit zijn stuk voor stuk items die materialisme meten, maar die ook aanwezig kunnen zijn bij postmaterialisme. Het feit dat men avontuur belangrijk vindt sluit bijvoorbeeld niet uit dat men ook belang hecht aan een veilige omgeving. Deze opmerking sluit aan bij een veelgehoorde commentaar op het vroegere werk van Inglehart, die teveel disjunctief te werk zou gegaan zijn in het maken van een conceptueel onderscheid tussen materialisme en postmaterialisme (Brooks et al., 1994). Daarom zullen wij, naar het voorbeeld van Inglehart (2005), een nieuwe postmaterialismeschaal construeren die de mate van materialisme ter harte neemt. Onze variabele zal in de analyses gebaseerd zijn op het verschil tussen postmaterialisme en materialisme: de score op 'materialisme' wordt afgetrokken van de score op 'postmaterialisme', waardoor we een soort van nettoscore op postmaterialisme overhouden.

De nieuwe variabele die de netto-postmaterialismescore moet meten is eerder normaal verdeeld, met een lichte scheefheid naar links. Bovendien liggen de scores van de respondenten zeer dicht bij elkaar: de top van de curve is bijzonder stijl, het gros van de scores ligt tussen -2,5 en 2,5.

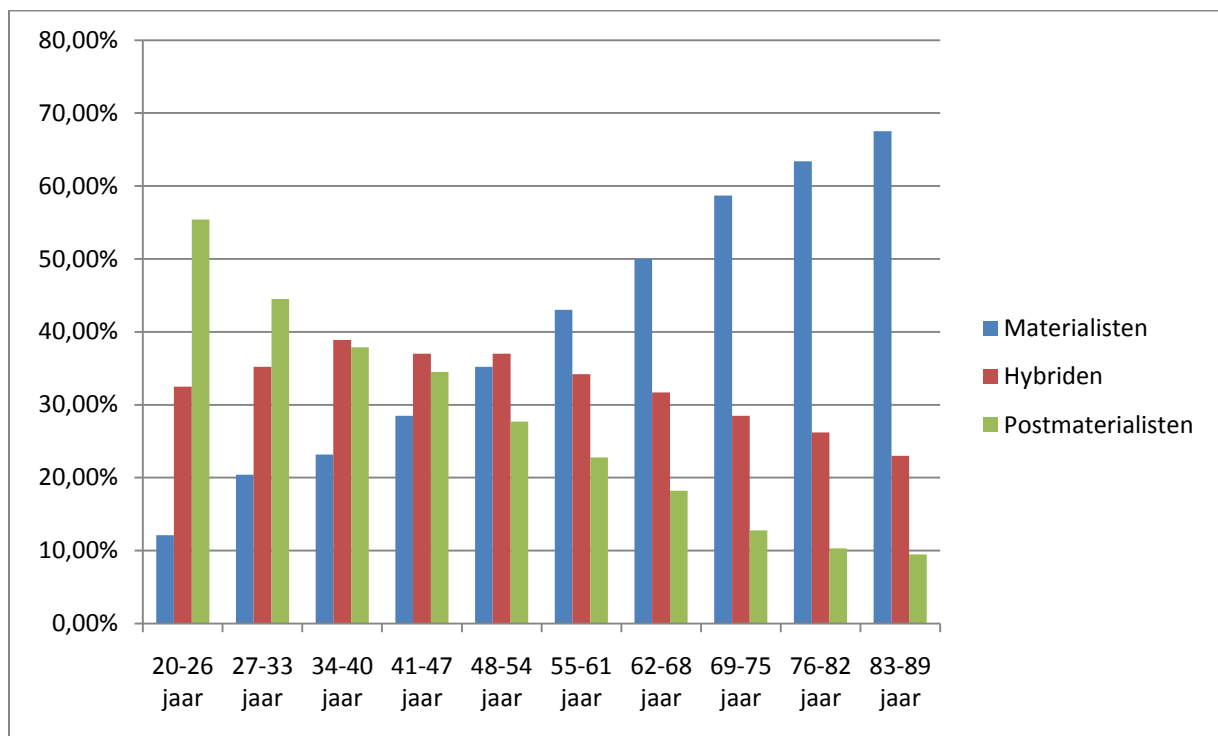
Naast deze Likertschaal op rationiveau creëren wij eveneens een categorische postmaterialismeschaal, waardoor de waarde van deze scores duidelijk wordt. We verdelen onze

populatie in drie categorieën, waarbij de groep met de laagste scores ‘materialisten’ genoemd wordt. Een tweede groep zijn de hybriden, namelijk zij die niet uitgesproken postmaterialistisch of materialistisch zijn. Ten slotte is er nog een derde groep, de postmaterialisten, bestaande uit degenen die de hoogste postmaterialismescores hebben.

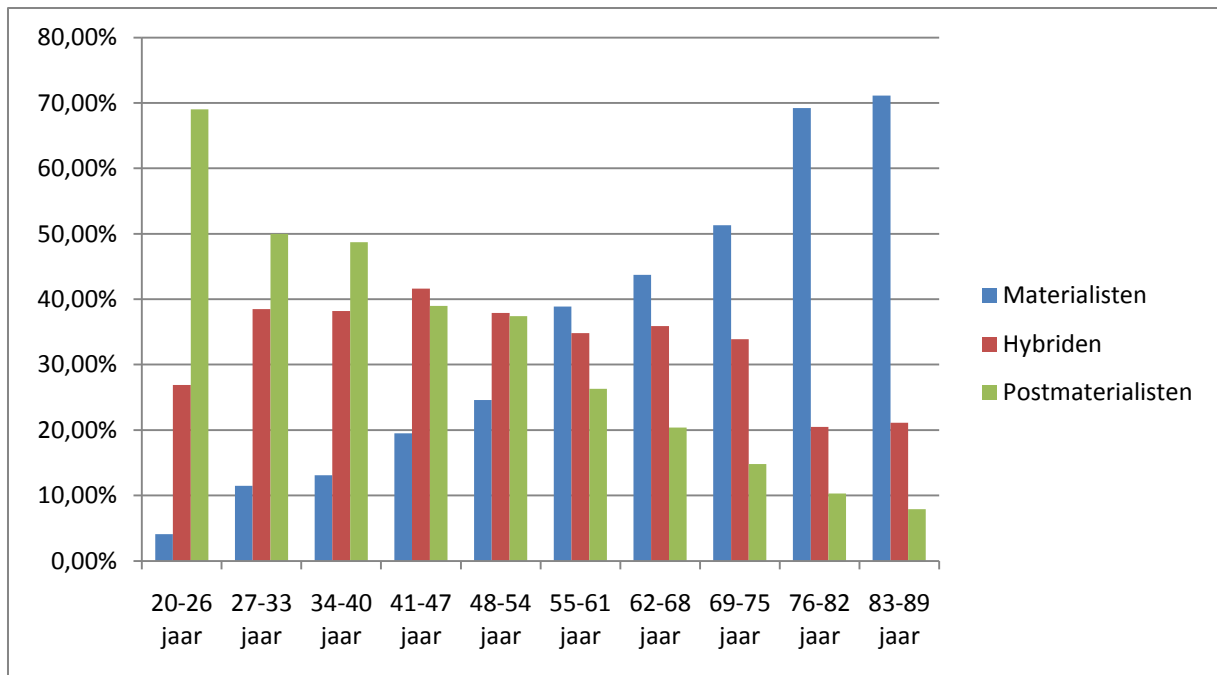
Groep		2002			2008		
		Score-interval	N	%	Score-interval	N	%
1	Materialisten	[-5; -0,8[11781	32,6	[-4,45; -0,83[16901	33,3
2	Hybriden	[-0,8; 0,13[12472	34,5	[-0,83; 0,03[17127	33,7
3	Postmaterialisten	[0,13; 4,5]	11936	33,0	[0,03; 5]	16757	33,0

2. Analyse

In een eerste fase gaan we louter descriptief te werk en zullen we aan de hand van een grafische voorstelling een eerste indruk trachten te verkrijgen van de verdeling. We gebruiken als onafhankelijke de variabele ‘generatie’, de afhankelijke variabele zal de mate van postmaterialisme zijn. In onderstaande grafiek stellen wij de groepspercentages per leeftijdscategorie grafisch voor.

Grafiek: Percentageverdeling materialisten, hybriden en postmaterialisten per generatie in Europa(2008)

Grafiek: Percentageverdeling materialisten, hybriden en postmaterialisten per generatie in België (2008)

Terwijl het aandeel hybriden per leeftijdsgroep min of meer constant blijft, zien we een zeer duidelijke oververtegenwoordiging van postmaterialisten in de jongste leeftijdscategorieën, en een aanzienlijk groter aandeel materialisten bij de oudste generaties. Dit komt volledig overeen met wat Inglehart ons reeds vertelde.

Tot zover komen onze bevindingen dus overeen met wat Inglehart poneerde. Om echter dieper in te gaan op de daadwerkelijke verklaringskracht van de leeftijdsvariabele gaan wij aan de hand van een multivariate regressieanalyse na wat haar relatieve belang is. In ons model nemen wij de items op die volgens de bevindingen uit onze literatuurstudie de belangrijkste verklarende factoren voor postmaterialisme zijn. Als afhankelijke variabele kiezen wij voor de door ons samengestelde postmaterialismeschaal waarbij een controle voor materialisme uitgevoerd werd. De onafhankelijke variabelen bespreken wij in wat volgt.

Leeftijd

Als voornaamste variabele in deze vergelijking gebruiken we in het voetspoor van Inglehart natuurlijk 'leeftijd'. Dat leeftijdsverschil een belangrijke, zometer de belangrijkste verklarende variabele van waardenverschillen is wordt bevestigd door Hellevik (2001, p. 286), die stelt dat *'differences in value orientation between age groups are larger than the differences found for any other social background variable'*. Anders dan voorheen zullen we hier niet met leeftijdscategorieën, maar met leeftijd als ratiovariabele werken.

Geslacht

Hoewel Inglehart zelf weinig belang hecht aan het geslacht van de respondent om zijn of haar respectievelijke postmaterialismescore te verklaren, menen wij dat deze mogelijk ook van invloed

kan zijn. Uit onderzoek van Casas et al. (2007) blijkt bijvoorbeeld dat mannelijke respondenten in het algemeen hoger scoren dan vrouwen op de materialisedimensie. Ook Wernet, Elman & Pendleton (2005) vertellen ons dat vrouwen meer postmaterialistische attitudes hebben dan mannen. Het geslacht van de respondent zou dus significante verschillen moeten opleveren. De variabele geslacht is dichotoom, waarbij de score 0 duidt op een mannelijke en de score 1 op een vrouwelijke respondent.

Opleidingsniveau

Ook opleidingsniveau speelt mogelijk een verklarende rol met betrekking tot de postmaterialismescore. Verondersteld wordt dat hoger opgeleide mensen immers een hogere postmaterialismescore zullen hebben dan lager opgeleiden. Opleiding in de zin van persoonlijke ervaringen en, meer specifiek, de blootstelling aan de socialiserende kracht van de universiteit of hogeschool zou postmaterialistische attitudes voorspellen (Wernet et al., 2005). Aangezien opleidingsniveau een categorische variabele is, zullen wij deze dichotomiseren. Hierbij geven wij de score '0' aan respondenten die na hun secundair onderwijs geen tertiaire opleiding gevolgd hebben, en de score '1' aan hen die dit wel deden. Onder de 'opgeleiden' vallen hier dus enkel de respondenten die studeerden aan een universiteit of hogeschool.

Mate van religiositeit

Inglehart merkte op dat een kenmerk van materialisme is dat deze respondenten vaker gelovig zijn. Religiositeit zou met andere woorden van invloed zijn op de basiswaarden die iemand koestert. Hoewel we niet overtuigd zijn van de stelling dat religiositeit in onze huidige postindustriële samenleving nog erg belangrijk is, zullen we ook deze variabele in onze vergelijking opnemen. We geven de score '0' aan respondenten die aangeven tot een religieuze strekking te behoren of een bepaalde geloofsovertuiging te koesteren, en de score '1' aan respondenten die zeggen dit niet te doen.

Gezondheid

Hoewel Inglehart zelf niet vermeldt dat gezondheid een belangrijke voorwaarde is om postmaterialistische waarden te gaan koesteren, vinden wij dit een logische conditie. Gezien het feit dat de basis van Inglehart's theorie gestoeld is op Maslow, menen wij dat mensen met een slechte gezondheid mogelijk minder begaan zullen zijn met zelfexpressieve waarden en avontuur dan hun fitte medeburgers. Daarom zullen wij ook deze variabele testen. We recoden de variabele 'subjective general health', waarop de respondenten een score van 1 (zeer goede gezondheid) tot 5 (zeer slechte gezondheid) gaven. De waarden 1 en 2, die staan voor een goede tot zeer goede gezondheid, krijgen een score van '1', de waarden 4 en 5, die een slechte tot heel slechte gezondheid aantonen, geven we de score '0'.

Persoonlijk geluk en tevredenheid

Inglehart wees ons er tevens op dat mensen die aangeven gelukkig te zijn en tevreden te zijn met hun persoonlijke leven, hoger scoren op postmaterialistische waarden dan hun ontevreden en ongelukkige medeburgers. Vooral in 1990 werd de idee dat gelukkigere mensen ook hoger scoren op postmaterialistische waarden aangebracht, maar in 2005 komen Inglehart en Welzel hier in zekere zin op terug: geluk en postmaterialistische waarden zouden een zwakkere correlatie vertonen dan postmaterialisme en de andere waarden. Delhey (2010) poneert in dit verband zelfs een tegengestelde visie, namelijk dat uitgerekend materiële bekommernissen en successen belangrijker worden in het creëren van geluk. We vragen ons dan ook af wat we van deze variabelen kunnen verwachten.

De variabele 'geluk' zullen we meten aan de hand van de score op de vraag *'Taking all things together, how happy would you say you are?'*, waarbij de respondenten die aangaven 'uitzonderlijk ongelukkig' tot 'ongelukkig' zijn (scores 0, 1, 2 en 3 op een tienpuntschaal) de score '0' krijgen en aan hen die 'extreem gelukkig' of 'gelukkig' zijn (scores 7, 8, 9 en 10 op een tienpuntschaal), de score '1' gegeven wordt. Eenzelfde methode hanteren we voor de variabele 'tevredenheid', gebaseerd op de vraag *'All things considered, how satisfied are you with your life as a whole nowadays?'*. De ontevredenen krijgen de score '0', zij die wel tevreden zijn de score '1'.

Al deze variabelen worden ingevoerd in een lineaire multivariate regressieanalyse die wegens de recentheid ervan zal uitgevoerd worden in het ESS-databestand van 2008. Dit leidt ons tot de volgende resultaten:

Model

Model	Opgenomen variabelen	R	R ²
1	Leeftijd, geslacht, onderwijs, religiositeit, geluk, tevredenheid, gezondheid	0,501	0,251

ANOVA

Model	Kwadratensom	df	Gemiddelde ²	F	Significantieniveau
Regressie	7773,776	7	1110,539	1142,249	,000 ^a
Residuen	23173,320	23835	,972		
Totaal	30947,096	23842			

Coëfficiënten

Variabele	Ongestandaardiseerde coëfficiënten		Gestandaardiseerde coëfficiënten	t	Significantiënniveau	Collineariteit	
	B	Standaardfout	Beta			Tolerantie	VIF
Constante	-,071	,036		-1,959	,050		
Leeftijd	-,022	,000	-,341	-57,187	,000	,886	1,129
Geslacht	-,201	,013	-,088	-15,603	,000	,989	1,011
Onderwijs	,312	,014	,123	21,788	,000	,982	1,018
Religiositeit	,454	,013	,192	33,884	,000	,978	1,022
Geluk	,206	,039	,047	5,271	,000	,391	2,558
Tevredenheid	,092	,034	,024	2,686	,007	,400	2,500
Gezondheid	,365	,027	,091	13,763	,000	,711	1,406

Het hierboven opgestelde model verklaart 25,1% van de variantie in onze postmaterialismeschaal en is dus een redelijk goede voorspeller. De controle voor multicollineariteit is goed (VIF ~ 1) voor de eerste vijf variabelen (leeftijd, geslacht, onderwijs, gezondheid en religiositeit). Dit is anders voor geluk en tevredenheid: hier is de tolerantie behoorlijk laag (respectievelijk 0,391 en 0,400).

Aan de hand van de Kolmogorov Smirnov-test kunnen we daarnaast aantonen dat de normaliteit van de residuen verzekerd is.

We zien dat leeftijd bij uitstek de beste voorspeller is, met een β van -0,341. Een hoge leeftijd gaat dus samen met een lage score op de postmaterialismeschaal, wat op het eerste zicht strookt met de theorie van Inglehart. Toch kunnen we aan de hand van deze methode nooit zeker zijn van zijn stelling. Het feit dat leeftijd zo'n sterke verklarende factor is, kan ook duiden op een affirmatie van de *life cycle effects*-theorie die stelt dat door het ouder worden op zich, mensen meer materialistisch worden. We kunnen dus stellen dat leeftijd inderdaad de belangrijkste voorspeller is, maar dit is geen sluitend bewijsmateriaal voor het cohorteperspectief.

Ook religiositeit en opleidingsniveau spelen een zekere rol. Mensen die een hogere opleiding genoten en respondenten die aangeven niet religieus te zijn, zullen hoger scoren op de postmaterialismedimensie. Geslacht is een eerder zwakke en negatieve voorspeller, wat inhoudt dat mannen in lichte mate meer geneigd zijn postmaterialistische waarden te koesteren, waar vrouwen soms eerder materialistisch zullen scoren. Dit verwondert ons, omdat het ingaat tegen ons buikgevoel en eveneens tegen wat de literatuur ons vertelt. Toch relativiseren wij deze bevinding, het gaat hier immers om een zwakke β -score. De items 'geluk' en 'tevredenheid' zullen tegen onze verwachtingen in geen belangrijke voorspellers voor postmaterialisme zijn. Er is een zwakke, positieve verklarende factor aanwezig, maar deze is volgens ons bijna verwaarloosbaar klein. Bovendien is ook de tolerantie voor deze items zwak, zoals we hierboven reeds vermeldden. Om die reden zullen wij een nieuw model opstellen waar deze variabelen niet langer in opgenomen werden.

Model

Model	Opgenomen variabelen	R	R ²
1	Leeftijd, geslacht, onderwijs, religiositeit, gezondheid	,505 ^a	,255

ANOVA

Model	Kwadratensom	Df	Gemiddelde ²	F	Significantieniveau
Regressie	12087,035	5	2417,407	2478,942	,000 ^a
Residuelen	35247,764	36145	,975		
Totaal	47334,799	36150			

Coëfficiënten

Variabele	Ongestandaardiseerde coëfficiënten		Gestandaardiseerde coëfficiënten	t	Significantieniveau	Collineariteit	
	B	Standaardfout	Beta			Tolerantie	VIF
Constante	,109	,026		4,251	,000		
Leeftijd	-,021	,000	-,340	-68,482	,000	,838	1,194
Geslacht	-,205	,010	-,089	-19,563	,000	,986	1,014
Onderwijs	,309	,012	,117	25,519	,000	,983	1,017
Religiositeit	,425	,011	,178	38,665	,000	,978	1,023
Gezondheid	,459	,017	,136	27,295	,000	,830	1,205

Het nieuwe model verklaart 25,5% van de variantie in postmaterialisme. Ook hier blijft leeftijd met voorsprong de belangrijkste voorspeller. Daarna volgen religiositeit (ongelovigen zijn meer postmaterialistisch) en gezondheid (mensen met een goede gezondheid zijn meer postmaterialistisch). Tenslotte is er nog een kleine rol weggelegd voor het al dan niet genoten hebben van een hogere opleiding (hoger opgeleiden scoren hoger op de postmaterialismeschaal), alsook voor het geslacht van de respondent (vrouwen scoren minder postmaterialistisch dan mannen). Het nieuwe model is meer solide en bijgevolg zullen wij ons verder hierop baseren.

Nu onze database aangepast is aan verder onderzoek, kunnen we overgaan tot de formulering en analyse van onze hypothesen.

2.1. “De jeugd van tegenwoordig”: Een onderzoek naar de postmaterialisme-evolutie bij de jongste leeftijdscategorieën.

Zoals we ook in deel 1 bespraken, reikt Inglehart reeds in 1990 aan dat het buikgevoel van de meeste mensen ons vertelt dat “de jeugd” terug conservatief en materialistisch wordt. Hij vond echter geen empirisch bewijs dat deze redenering kon staven, en ging er daarom vanuit dat dit geen correcte denkwijze zou zijn. Wel schrijft hij in een artikel met Abramson (1992) dat België een uitzondering is op dit fenomeen: hoewel er in de (op dat moment nog zes) onderzochte Europese landen door *intergenerational replacement* een trend in de richting van postmaterialisme waarneembaar is, tonen de data ‘*that there are conditions under which replacement does not lead to the growth of Postmaterialist values. Belgium provides an obvious exception in a variety of ways*’ (Abramson & Inglehart, 1992, p. 215). Materialisme nam toe onder de leeftijdsgroepen wanneer zij ouder werden en ook de generationele *shift* kon geen soelaas brengen. De oorzaak zou liggen bij de hoge werkloosheidsgraad, dalende inkomens en dus ook alsmaar minder tevredenheid met het leven, een effect dat bij het verouderen nog eens versterkt zou worden en leiden tot meer materialistische waarden.

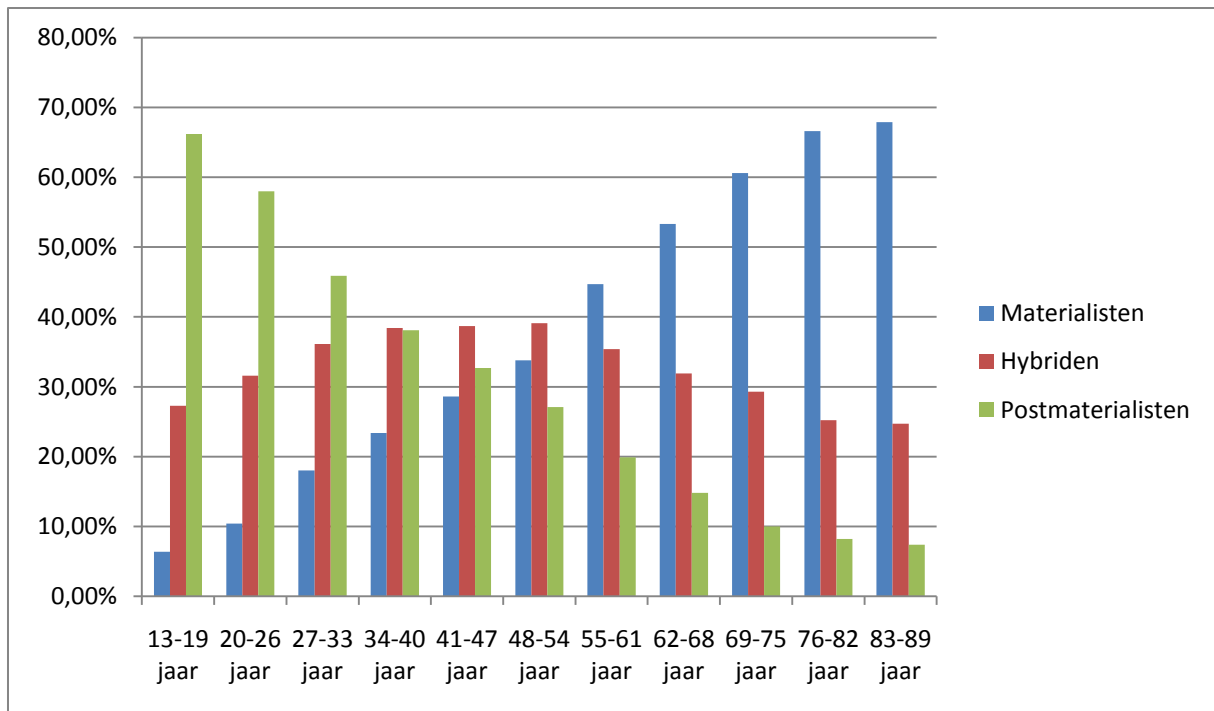
Omdat ook wij het buikgevoel van Inglehart delen, zullen wij nagaan wij hoe jongeren in 2008 scoren op de postmaterialismeschaal. We vragen ons af of de trend richting een meer en meer postmaterialistische ingesteldheid zich verder zet, of dat er daarentegen een einde komt aan de traditie en de jongste generatie terug materialistischer wordt.

We halen nog even de opmerking aan die we hiervoor reeds gaven, namelijk dat de jongste categorie haar formatieve fase nog niet afgerond heeft. Mogelijk liggen hun waardenpatronen nog niet vast en krijgen we in de toekomst andere resultaten voor deze generatie. Met deze beperking in ons achterhoofd, zullen we dus toch kort nagaan hoe onze jongeren scoren: treden zij in het voetspoor van hun voorgangers, met nog een schepje postmaterialisme er bovenop, of kloppen de indrukken die we krijgen en wordt ‘de jeugd’ terug materialistischer? Onze eerste hypothese luidt:

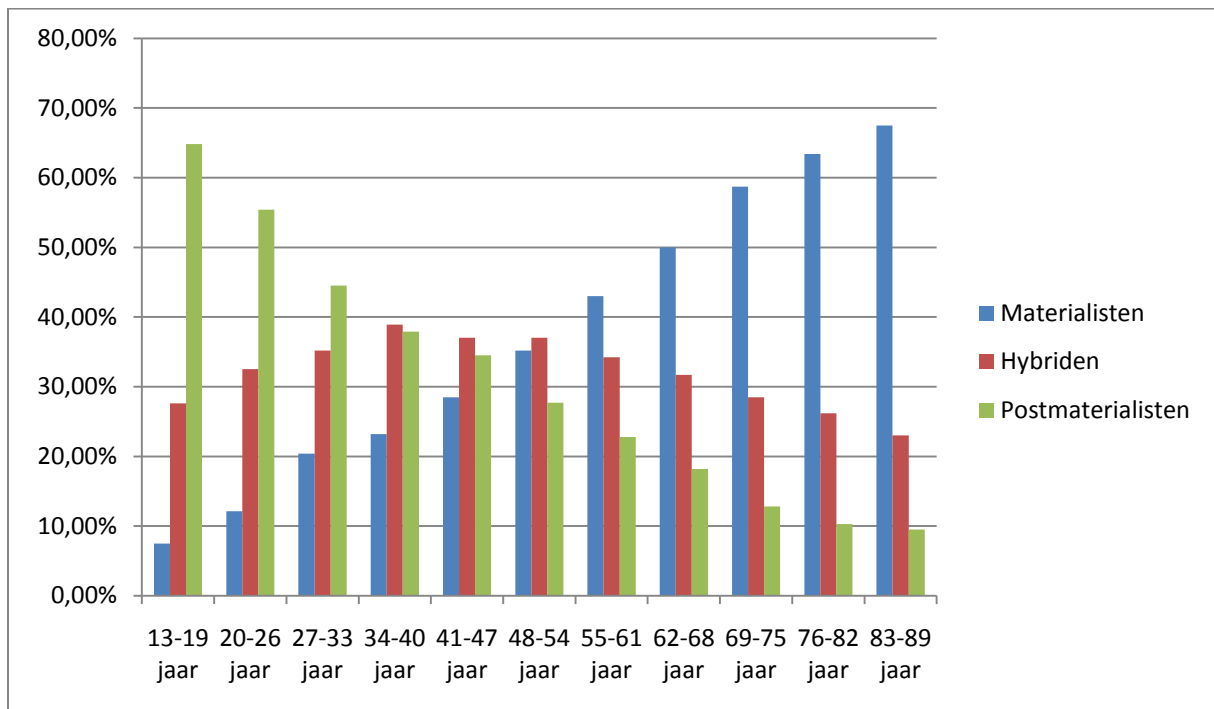
‘H1: Na jaren van stijgend postmaterialisme wordt de jeugd terug materialistischer. Onder de jongste generatie (13-19 jaar) zal dan ook een lager aandeel postmaterialisten huizen dan in de voorgaande generatie’.

Analyse

We zullen zowel kruistabellen opstellen voor de postmaterialismeclassificatie in drie groepen als de generaties onderwerpen aan een variantieanalyse met als afhankelijke onze postmaterialismeschaal. Uit de resultaten blijkt dat zowel in 2002 als in 2008 de tendens die we hiervoor reeds beschreven hebben blijft voortbestaan. De lineaire relatie gaat nog steeds mooi op, ook voor de allerjongsten. We illustreren met een grafische voorstelling:

Grafiek: postmaterialismescore voor de verschillende generaties, 2002, Europa

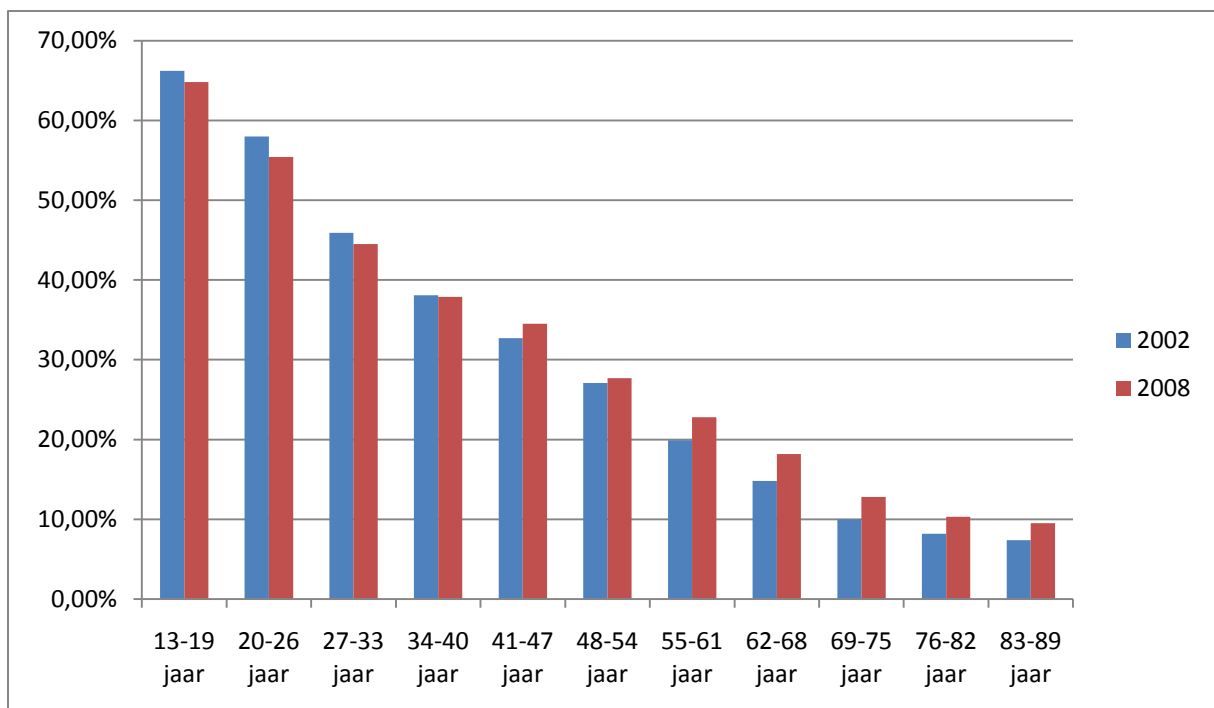

Grafiek: postmaterialismescore voor de verschillende generaties, 2008, Europa

Uit onze variantieanalyse blijkt bovendien dat alle groepen significant van elkaar verschillen, met uitzondering van de categorieën 76 tot 82 en 83 tot 89. jaar Dit is volgens ons echter eerder te wijten aan het feit dat zij zo dun vertegenwoordigd werden in deze survey (respectievelijk 1,3% (2002) en 1,8% (2008) van alle respondenten) dan aan achterliggende sociaaleconomische factoren. In België zien we gelijkaardige resultaten, hoewel de variantieanalyse ons hier vertelt dat er geen significante verschillen meer schuilen tussen de 13- tot 19-jarigen en de 20- tot 26-jaren (met een

significantieniveau van maar liefst 1,000), alsook tussen deze groepen en de 27- tot 33-jarigen (respectievelijke significanties van 0,304 en 0,625). Misschien kunnen we in ons land dan toch spreken van het einde van een tijdperk gekenmerkt door stijgend postmaterialisme? Dit is echter niet meer dan een veronderstelling, die ook wij niet kunnen staven aan de hand van empirisch bewijs.

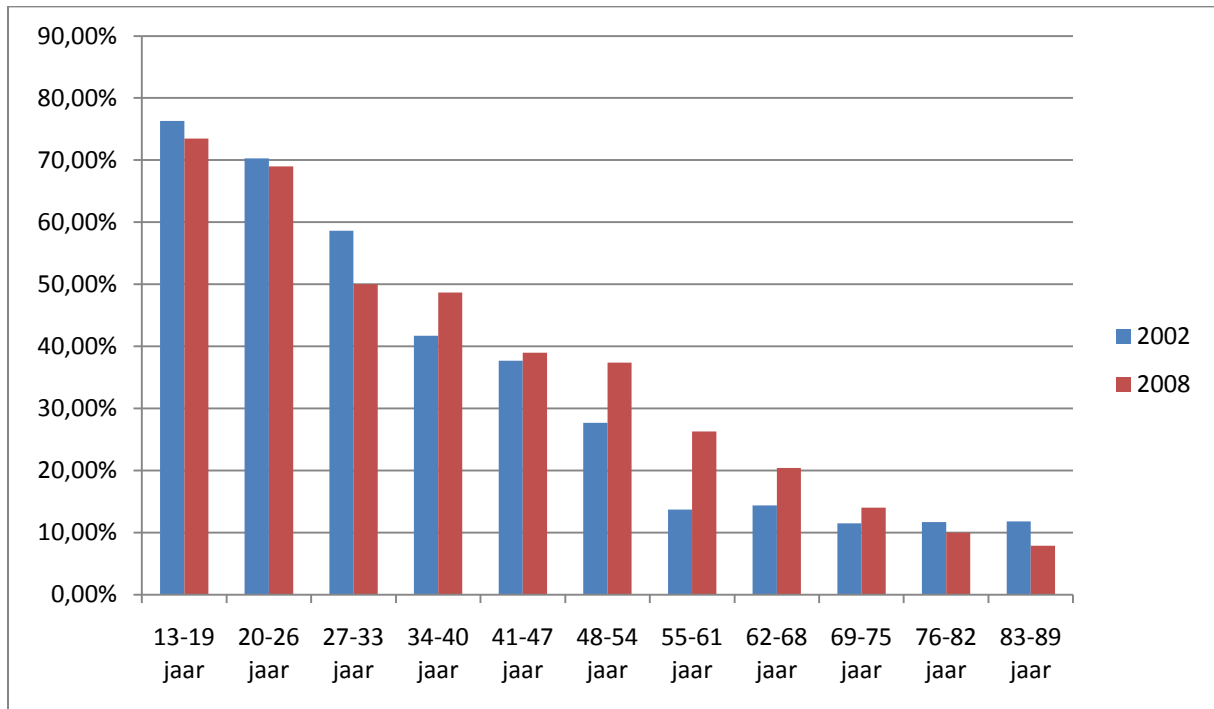
Hoewel er dus nog steeds een stijging waarneembaar is in postmaterialistische waarden wanneer we de *leeftijdscategorieën* vergelijken, zien we op een ander niveau iets heel anders optreden. In 2002 behoorde 66,2% van de 13- tot 19-jarigen en 58,0% van de 20- tot 26-jarigen tot de postmaterialistische groep, waar dit in 2008 respectievelijk 64,8% en 55,4% is. Dit leidt ons tot twee conclusies. Ten eerste behoort een kleiner deel van de allerjongsten (13 tot 19 jaar) die in 2002 in de postmaterialistische groep zaten ook in 2008, wanneer ze 20 tot 26 jaar oud zijn, hier nog bij: we stellen een daling vast van maar liefst 10,8%. We kunnen echter geen uitsluitel geven of dit nu te wijten is aan periode-effecten of aan *life cycle*-effecten. Wellicht gaat het om een combinatie van de twee. Ten tweede zien we ook een globale daling in postmaterialisme: volgens de theorie van Inglehart zouden er meer postmaterialisten onder de 13- tot 19-jarigen van 2008 moeten zitten dan onder deze van 2002, maar dat is hier niet het geval: we zien een lichte daling optreden van 66,2% in 2002 naar 64,8% in 2008. Verschillen kunnen natuurlijk ook te wijten zijn aan steekproefverschillen, en bovendien hebben we niet met paneldata gewerkt, wat ook nog eens vertekeningen kan opleveren.

Grafiek: Procentueel aandeel respondenten dat per leeftijdscategorie tot de postmaterialistische groep behoort, 2002 en 2008, Europa.

Ook in België zien we een gelijkaardige trend, maar deze houdt reeds op vanaf de vierde leeftijdscategorie (34 tot 40 jaar). Het is niet eenvoudig om de waargenomen verschillen te

verklaren, omdat we beschikken over te weinig informatie (onder andere over sociaal-economische factoren). Periode-effecten lijken hier minder waarschijnlijk, want dan zou de trend zich voor alle leeftijdscategorieën moeten voordoen, wat niet het geval is. We besluiten dat het aan de hand van de informatie tot dewelke wij toegang hebben niet mogelijk is om over dit fenomeen correcte uitspraken te doen.

Grafiek: Procentueel aandeel respondenten dat per leeftijdscategorie tot de postmaterialistische groep behoort, 2002 en 2008, België.

Conclusie

We kunnen dus besluiten dat hoewel de jongste generatie (13 tot 19 jaar) ook in 2008 meer postmaterialisten telt dan de oudere generatie (20 tot 26 jaar), er in vergelijking met 2002 juist *minder* mensen tot de postmaterialistische groep behoren. De stijgende lijn gaat dus nog steeds op wanneer men respondenten vergelijkt op één moment in de tijd, maar de trend naar een globale stijging van het aantal postmaterialisten is gestopt en zelfs omgekeerd wanneer we op cross-sectioneel niveau analyseren. De jeugd is dus effectief minder postmaterialistisch geworden dan ze voorheen was (al is het verschil klein), maar ze bevat nog steeds meer postmaterialisten dan alle andere generaties. Afhankelijk van het standpunt dat we hieromtrent innemen, kunnen we onze hypothese dan ook aanvaarden of verwerpen.

2.2 Maakt arbeid of net het pensioen ons vrij? De invloed van het (vervroegd) pensioen op het waardenpatroon.

Naarmate nieuwe geboortecohortes het voorplan betreden, zien we een stijging in het aantal postmaterialistische mensen die een samenleving telt. Deze evolutie verklaarden we reeds aan de hand van de cohortanalyse theorie van intergenerationele verandering die Inglehart ons voorstelde. We zien op geaggregeerd Europees niveau een dalende lijn (van jong naar oud) die de mate van postmaterialisme onder de verschillende generaties voorstelt. Wat we hieruit echter niet kunnen afleiden, is of sommige individuen binnen deze afzonderlijke generaties op hun beurt ook postmaterialistischer geworden zijn. Een aantal theorieën doet bij ons immers de veronderstelling rijzen dat bepaalde omstandigheden eveneens invloed kunnen uitoefenen op de waardenpatronen van mensen, en dat er dus ook buiten de formatieve fase aan dit patroon gesleuteld kan worden. Hoewel uit onze regressievergelijking blijkt dat leeftijd tot dusver de belangrijkste voorspeller van postmaterialisme is, zijn er nog andere, niet onderzochte factoren die volgens ons een rol kunnen spelen. De basisidee achter de volgende veronderstelling haalden we bij Thijssen (2002), die stelt dat hoewel jongeren vooral vasthouden aan postmaterialistische waarden en ouderen vooral belang hechten aan materiële waarden, er een verandering waarneembaar is bij de jongere senioren. Zij zouden zich immers in toenemende mate oriënteren op de waarden van jongeren, die als hun referentiepunt dienen in de prefiguratieve cultuur zoals die ons door Margaret Mead (1970) werd voorgesteld. Deze medioren zijn nog vitale en meestal kapitaalkrachtige mensen, *‘die steeds nadrukkelijker op zoek gaan naar een ‘tweede jeugd’* (Thijssen, 2002, p. 18). Ook de mogelijkheid om met brugpensioen te gaan, die de persoon in kwestie het vooruitzicht op meer vrije tijd biedt, wordt hierbij in rekening gebracht.

Een andere theorie die aansluit bij de waardenverandering onder ouderen, vinden we bij Kovaleva (2002, p. 48). Zij stelt dat *‘it is reasonable to suggest that the rise in “postmaterialism” in people’s value orientations has, contrary to widespread opinion, also affected the older generation. This is attested by the sharp increase in the role of human contacts and independence and the lessening of the value “peace and quiet”*. Bovendien meent zij dat wanneer mensen de pensioenleeftijd bereiken, ze zich niet alleen moeten aanpassen aan persoonlijke veranderingen en aan de mensen rondom hen, maar ook aan de veranderende sociale situatie, aan de nieuwe realiteiten die onvermijdelijk zijn in een samenleving die zich verder ontwikkelt. Hierop kunnen wij opnieuw de theorie van Mead (1970) toepassen, die stelt dat in een prefiguratieve cultuur ouderen zich oriënteren op jongeren, *‘omdat zij het best opgewassen zijn tegen de uitdagingen die de onbekende toekomst met zich meebrengt’* (Thijssen, 2002, p. 1). We bevinden ons hier in een perspectief dat nauw aansluit bij de postmodernistische theorie van Giddens (1991) en andere theoretici, die het bereiken van een oudere leeftijd zien als de toegangspoort tot de nieuwe kansen en keuzes die de hedendaagse samenleving ons aanreikt. Oudere mensen zouden in hun posttraditionele leven over de mogelijkheid beschikken om beslissingen te nemen over wie ze willen zijn tijdens hun pensioen, en hoe ze willen leven. Vaak beginnen ze na te denken over wat ze hierna willen doen, in plaats van hun oude, professionele bezigheden. Heel wat sociale en vrijwilligersactiviteiten zijn dan ook surrogaten

voor de voorbije carrière (Vickerstaff & Cox, 2005). De auteurs citeren in dit verband Hockey & James (2003, p. 102): *'Retirement has been reinvented as a time of transition to a new life, rather than simply the end of an old one'*. Toch maken Vickerstaff et al. (2005) de opmerking dat het positieve transitiegevoel dat een pensioen met zich meebrengt soms overschat wordt. Uitgerekend het brugpensioen werkt soms desillusionerend, omdat slechts een minderheid uit vrije keuze van een fulltime baan overschakelde naar het brugpensioen. Deze laatsten zijn de ouderen met geld en een goede gezondheid, maar zij zijn niet de maatstaf. Brugpensioen was voor velen een noodzakelijk kwaad, omwille van een overschot in arbeidskrachten, een slechte economische status van de werkgever of ziekte (Vickerstaff et al., 2005). Bovendien wijst onderzoek van Buxton, Singleton & Melzer (2005) uit dat deze groep in het algemeen zelfs een slechtere mentale gezondheid heeft, en meer moeite met dagelijkse activiteiten dan hun nog werkende leeftijdsgenoten, hoewel slechts een minderheid deze psychische problemen aangeeft als belangrijkste reden om niet meer te werken. Toch blijft het brugpensioen een verleidelijk goed voor de nog werkende mensen: uit ander onderzoek blijkt dat zowel jonge als oudere werkkrachten hopen voor hun vijftenzestigste met pensioen te mogen gaan (Webber & Smith, 2005).

Kortom: een hele equipe onderzoekers speelde reeds in op de psychosociale oorzaken en gevolgen van het brugpensioen, maar een eenduidig resultaat kregen we niet. Daarom zullen wij zelf aan de hand van de ESS-survey nagaan of we een verband terugvinden tussen het (al dan niet vervroegd) met pensioen gaan en de opkomst van postmaterialistische waarden. Onze hypothese luidt:

H2: 'Mensen die op eerder jonge leeftijd (58-64 jaar) met pensioen gaan, zullen hierdoor meer postmaterialistische waarden koesteren dan ze voorheen deden'.

Analyse

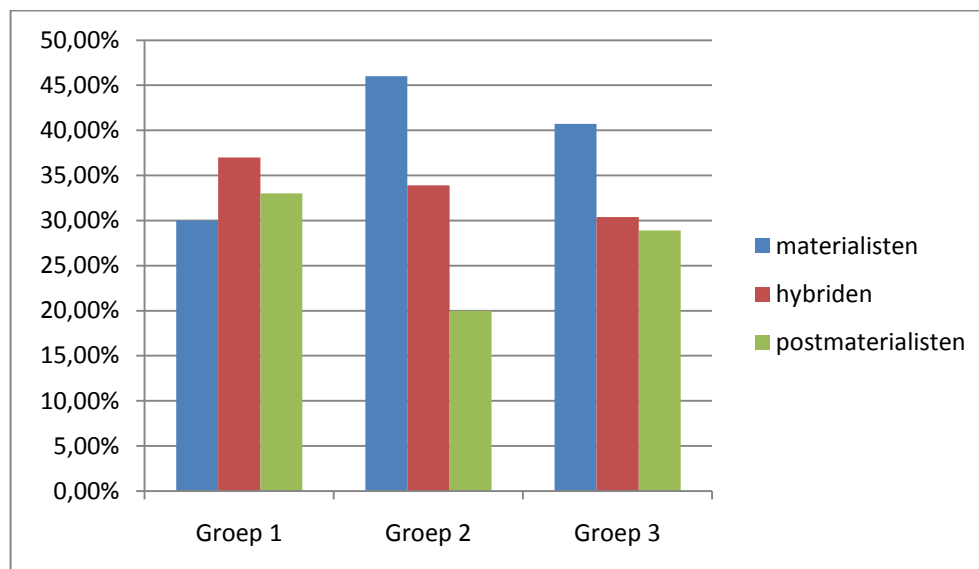
In een eerste fase gaan we na of er al dan niet een verband is tussen gepensioneerden en werkenden op vlak van postmaterialisme, aangezien we vooral geïnteresseerd zijn in het effect dat het pensioen heeft op het waardenpatroon van de respondent in kwestie. Om dit na te gaan, zullen wij de scores van drie groepen vergelijken. Hoewel we niet over paneldata beschikken, zullen we ook hier toch een longitudinale analyse uitvoeren. Meer bepaald maken we een vergelijking tussen de postmaterialismescores van medioren die in 2002 nog werkten en hun score zes jaar later, wanneer ze reeds met pensioen gegaan zijn. We kozen ervoor de focus te leggen op de jongste groep gepensioneerden, omdat zij in het algemeen nog vitaler zijn dan hun oudere lotgenoten en bovendien kapitaalkrachtiger zijn en nog jongere kinderen hebben dan de vijftenzestigplussers. Ter controle wordt er ook een derde groep in de analyse opgenomen, namelijk dezelfde mensen die zes jaar later wel nog werken. We zullen om verdere analyses te kunnen uitvoeren dus de variabele 'Arbeidsstatus' samenstellen, die bestaat uit de volgende drie groepen, met telkens drie verschillende condities. Ter verduidelijking geven wij in onderstaande tabel een overzicht van de drie groepen:

	Ess-ronde	Leeftijd	Arbeidsstatus	Numerieke uitdrukking	N
Groep 1	1 (2002)	51 – 57 jaar	Werkend	Arbeidsstatus = 1	640
Groep 2	4 (2008)	58 – 64 jaar	Gepensioneerd	Arbeidsstatus = 2	5275
Groep 3	4 (2008)	58 – 64 jaar	Werkend	Arbeidsstatus = 3	349

Deze groepen zullen wij onderwerpen aan een univariate variantieanalyse, waarbij we nagaan of zij significant verschillend scoren op de variabele 'postmaterialisme' (met controle voor materialisme). We merken op dat het aantal respondenten in de groepen niet evenredig verdeeld is, maar aangezien er in elke categorie een voldoende groot aantal mensen opgenomen werd verwachten wij dat dit geen problemen zal opleveren. Onze afhankelijke variabele zal ook hier de postmaterialismeschaal met controle voor materialisme zijn, de onafhankelijke variabele is de hiervoor samengestelde 'arbeidsstatus'.

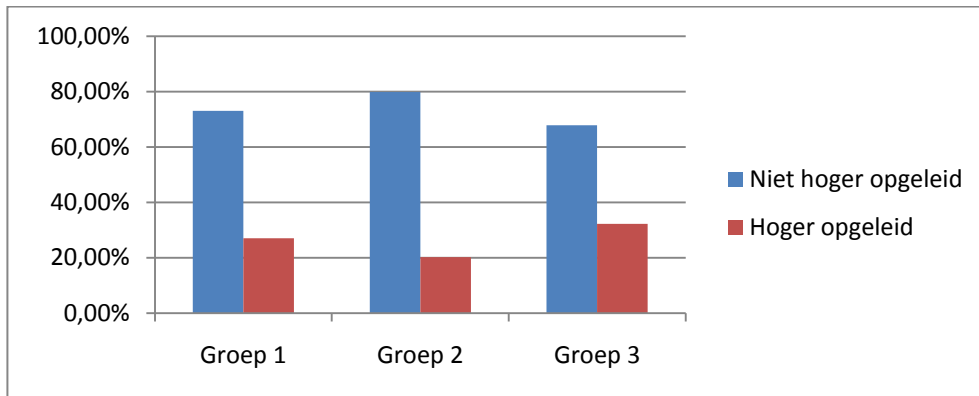
Uit onze variantieanalyse blijkt dat er significante verschillen waarneembaar zijn op vlak van postmaterialisme. Uit een post hoc analyse kunnen we bovendien afleiden dat dit voor alledrie de groepen geldt. De verschillen zijn significant op 0,001-niveau.

Om de abstractie van deze resultaten te bestrijden maken wij eveneens een kruistabel op die procentueel (χ^2 is significant op 0,001-niveau) aangeeft hoe we onze onderzochte groepen kunnen classeren over de drie gradaties in postmaterialisme, die we ook in het vorige deel al hanteerden. Voor de classificatie van groep 1 baseren we ons op de postmaterialismescore uit 2002, voor groepen 2 en 3 doen we dit aan de hand van de score uit 2008. Dit leidt ons tot het volgende resultaat, dat we ook grafisch zullen illustreren:

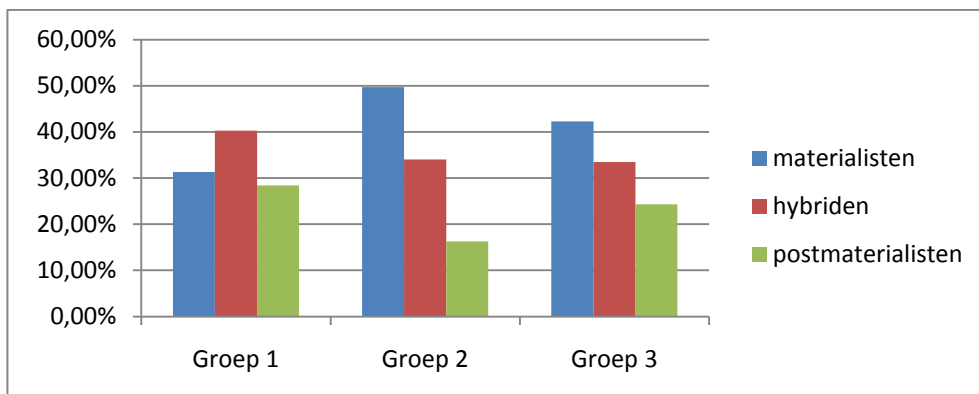
De resultaten zijn volgens ons behoorlijk frappant. We zien dat, geheel in tegenstelling tot onze verwachtingen, de groep jonge gepensioneerden juist materialistischer is dan zowel hun werkende voorgangers als hun werkende leeftijdsgenoten. Mogelijk houdt dit verband met het feit dat vroegere bruggepensioneerden in het algemeen fysiek zwaardere beroepen uitoefenen en vroeger de

schoolbanken verlieten (met een gemiddelde leeftijd van 16 jaar) dan mensen die later met pensioen gaan, zoals ook Buxton et al. (2005) reeds onderzochten. We zien inderdaad een groter verschil in opleiding voor de tweede groep (de jonge gepensioneerden) dan voor de derde groep (degenen die op of na hun 58ste met pensioen gingen). Het aandeel respondenten dat een hogere opleiding genoot is beduidend hoger in groep drie dan in de tweede groep.

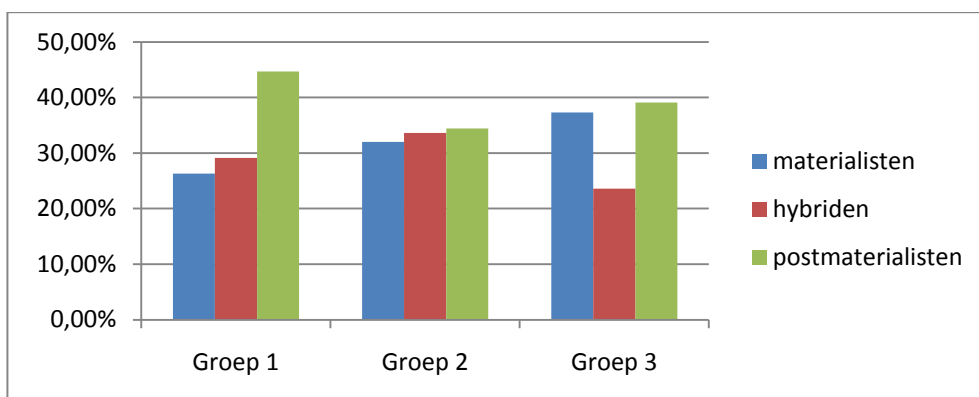

Omdat dit onze nieuwsgierigheid danig gewekt heeft, gaan we voor elke groep apart na hoe postmaterialistisch onze respondenten wanneer we de variabele 'onderwijs' onder controle houden.

Een eerste grafiek geeft weer hoe de niet hoger opgeleiden scoren per groep:

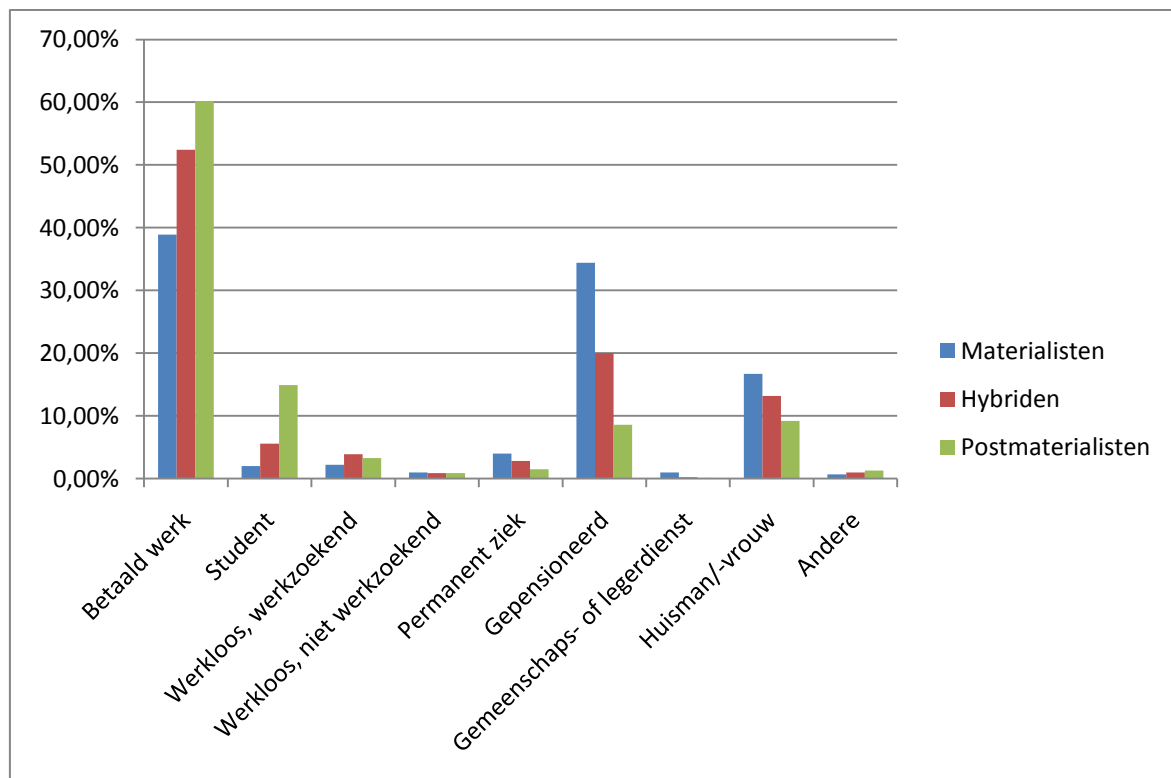
In de tweede grafiek krijgen we eenzelfde analyseresultaat, maar dan voor de mensen die wel een hogere opleiding genoten.

Uit deze grafieken kunnen we inderdaad afleiden dat het aandeel postmaterialisten groter is dan het aandeel materialisten onder de mensen die een hogere opleiding genoten dan wanneer we dit onderzoeken voor de niet hoger opgeleiden. Dit is niets nieuws onder de zon: ook Inglehart bracht deze stelling aan, en uit onze regressieanalyse konden we dit eveneens afleiden. Bij controle voor opleiding echter zien we onder de hoger opgeleiden een groter verschil tussen materialisten en postmaterialisten in de eerste groep (de jonge werkenden) dan in de tweede groep (de jonge gepensioneerden), maar hier kunnen we dan weer het leeftijdseffect niet uitsluiten. Wel zien we dat er in onze controlegroep een gelijkaardig miniem verschil is tussen postmaterialisten en materialisten. Onder de oudere werkenden zijn de verschillen tussen mensen dan weer meer uitgesproken: er schuilen opvallend minder 'hybriden' onder onze respondenten.

Dit zijn op beschrijvend niveau interessante resultaten, maar ze vertellen ons weinig over de verklarende kracht van het al dan niet werken of reeds met pensioen zijn. Een regressieanalyse kan hier soelaas brengen. Om een idee te krijgen of er daadwerkelijk een belangrijke invloed uitgaat van deze conditie, zullen wij een nieuwe, dichotome variabele creëren waarbij de score '0' wijst op nog aan het werk zijn, en de score '1' op het gepensioneerd zijn. Dit is echter een zeer basische voorstelling, waarbij er veel interessante informatie verloren gaat. Zo worden studenten, huismoeders en werklozen niet opgenomen in onze analyse. Toch menen wij dat dit voor deze hypothese een meerwaarde kan hebben, omdat vooral de overgang van werken naar het pensioen bestudeerd wordt.

In onderstaande grafiek wordt weergegeven hoe de groepsverdeling eruit ziet over de verschillende condities van de variabele 'main activity during the last 7 days':

Zo zien we dat er onder de studenten opvallend meer postmaterialisten dan materialisten zitten, waar we onder de huisvaders- of moeders een omgekeerde situatie aantreffen. We merken op dat er in de regressievergelijking wel een controle voor opleiding uitgevoerd werd. Dat er onder de werkenden meer postmaterialisten zijn dan onder de gepensioneerden, zoals we uit deze grafiek kunnen aflezen, zegt meer over de leden van de groep dan over hun effectieve activiteiten: werkenden zijn gemiddeld natuurlijk veel jonger dan gepensioneerden, en uit onze vorige hypothese konden we reeds afleiden dat leeftijd de belangrijkste voorspeller van postmaterialisme is.

Model

Model	Opgenomen variabelen	R	R ²
1	Geslacht, onderwijs, religiositeit, gezondheid, leeftijd, arbeid	,496	,246

ANOVA

Model	Kwadratensom	Df	Gemiddelde ²	F	Significantieniveau
Regressie	1486,128	6	247,688	248,306	,000
Residuelen	4546,648	4558	,998		
Totaal	6032,776	4564			

Coëfficiënten

Variabele	Ongestandaardiseerde coëfficiënten		Gestandaardiseerde coëfficiënten	t	Significantieniveau	Collineariteit	
	B	Standaardfout	Beta			Tolerantie	VIF
Constante	-,012	,083		-,147	,883		
Leeftijd	-,019	,001	-,265	-14,434	,000	,492	2,031
Geslacht	-,190	,030	-,082	-6,293	,000	,983	1,017
Onderwijs	,347	,032	,144	10,958	,000	,961	1,041
Religiositeit	,469	,031	,201	15,346	,000	,962	1,039
Gezondheid	,522	,053	,138	9,803	,000	,838	1,193
Arbeid	-,093	,052	-,034	-1,800	,072	,466	2,148

Het opnemen van de nieuwe variabele, 'arbeid', bracht ons model danig in de war. Logischerwijs is de multicollineariteit sterk toegenomen, door de samenhang tussen leeftijd en arbeid. Bovendien blijkt het werken dan wel gepensioneerd zijn amper mee te spelen in ons model: de β -score bedraagt slechts -0,34.

Conclusie

Onze voornaamste conclusie luidt dus dat opleiding inderdaad een interveniërende rol speelt en voor vertekende resultaten zorgde, dat het al dan niet met brugpensioen gaan weinig impact lijkt te hebben, en vooral dat leeftijd boven alles de belangrijkste verklarende factor voor postmaterialisme lijkt te blijven. We moeten onze hypothese dan ook verwerpen.

2.3 De sociaal-politieke gevolgen van het postmaterialistische waardenpatroon in een samenleving. Een blik op België.

Tenslotte zullen we in dit derde deel op exploratieve wijze nagaan welke verbanden er schuilen tussen het waardenpatroon van een bevolking en de sociale en politieke gevolgen die dit teweegbrengt. Inglehart en Abramson beweerden in 1995 immers dat hun oorspronkelijke vier-itemschaal voor postmaterialisme sterk gecorreleerd is met bepaalde politieke attitudes en politiek gedrag. Deze uitspraak wordt echter sterk gecontesteerd, onder andere door Davis (2000, p. 456), die spreekt van *'an extremely tenuous relationship'*. Hij stelt dat wanneer Inglehart's veronderstellingen rond de postmaterialisme-materialisme-index correct zijn, politieke tolerantie, raciale attitudes, milieubewustheid en politieke participatie gecorreleerd zouden moeten zijn met deze items. Kunnen we aan de hand van de scores op de postmaterialismeschaal voorspellen welke implicaties dit allemaal zal hebben voor een land? Dit wekte onze nieuwsgierigheid, en in het volgende luik gaan we dan ook na of de draagwijdte van dit fenomeen tevens merkbaar is in België.

Hiervoor baseren we ons op het onderzoek van Davis (2000), die aan de hand van vier peilers nagaat of er van het grote verhaal van Inglehart ook in andere situaties gelijkaardige resultaten terug te vinden zijn. Davis, die dit onderzoek in de Verenigde Staten uitvoerde, ontdekte dat de werkelijke verhouding tussen postmaterialisme en de politieke uitingen ervan eerder teleurstellend was. Op vlak van tolerantie kon hij geen waarneembare verschillen vaststellen tussen postmaterialisten, materialisten en de tussengroep. Hoewel postmaterialisten meer voorstander zijn voor absolute gelijkheid tussen mensen, blijken ze toch niet zo ruimdenkend met betrekking tot raciale attitudes. Bovendien zouden ze ook op vlak van milieubewustzijn amper verschillen van materialisten. Enkel op qua mate van politieke participatie kon Davis een interessant vaststelling doen: postmaterialisten zouden democratischer, liberaler en doelgerichter zijn. Toch blijkt ook hier dat zij dan weer even weinig kennis over politiek hebben, alsook eenzelfde gebrek aan politieke interesse of betrokkenheid als materialisten.

Net als Inglehart en Davis zullen wij descriptief te werk gaan, door aan de hand van kruistabellen – die we in de vorm van grafieken zullen weergeven – de verschillen en gelijkenissen tussen onze postmaterialistische, hybride en materialistische groepen te beschrijven.

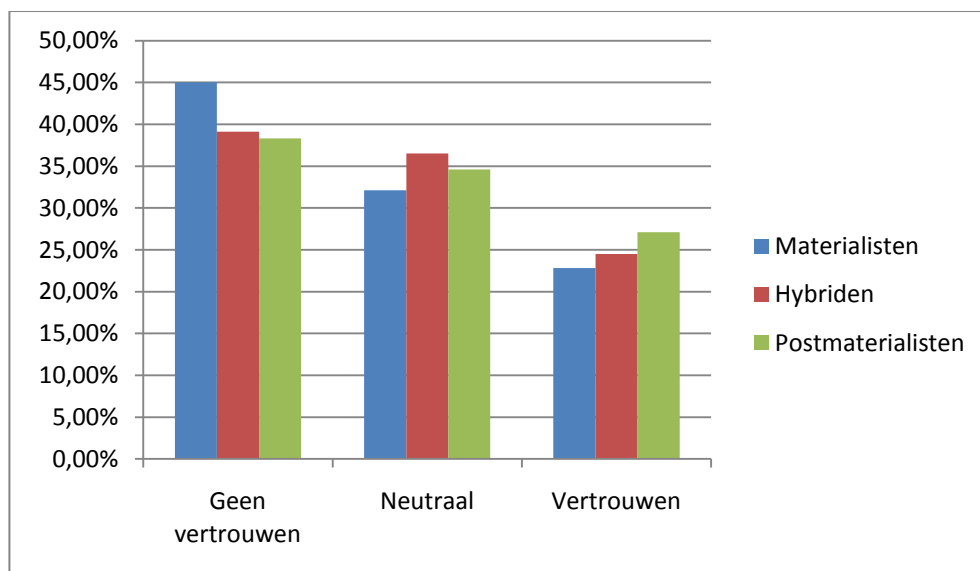
3.1 Vertrouwen in de politieke instellingen, interpersoonlijk vertrouwen en steun voor burgervrijheden

Inglehart stelt dat de klaarblijkelijke opkomst van postmaterialisme geassocieerd wordt met tolerantie ten overstaan van individuele diversiteit, en de bescherming van individuele en burgerlijke vrijheden. Bovendien zou er meer interpersoonlijk vertrouwen en tolerantie heersen onder postmaterialisten. Anderzijds zou de burger wel kritischer geworden zijn tegenover de traditionele politieke instellingen (Inglehart, 1990; Abramson & Inglehart, 1995; Davis, 2000). Ook Catterberg & Moreno (2005) zien dat het politiek vertrouwen onder de burgers er niet op vooruit gegaan is in de

oude democratieën, en dat dit in de ‘nieuwe’ democratieën weer teruggedrongen is. Dit is een typisch gegeven in de trend naar politiek activisme en een minder actieve burger, wat uiteindelijk de ‘globale democratie’ zal aantasten. Vertrouwen is uitzonderlijk belangrijk in een democratie. Anderzijds kan vertrouwen echter ook tot verstarring leiden, omdat men vergeet dat er een mogelijkheid is om het beslissingsproces te beïnvloeden, omdat men gelooft dat er gedeelde belangen zijn tussen het individu dat vertrouwen heeft, en degene die vertrouwd wordt.

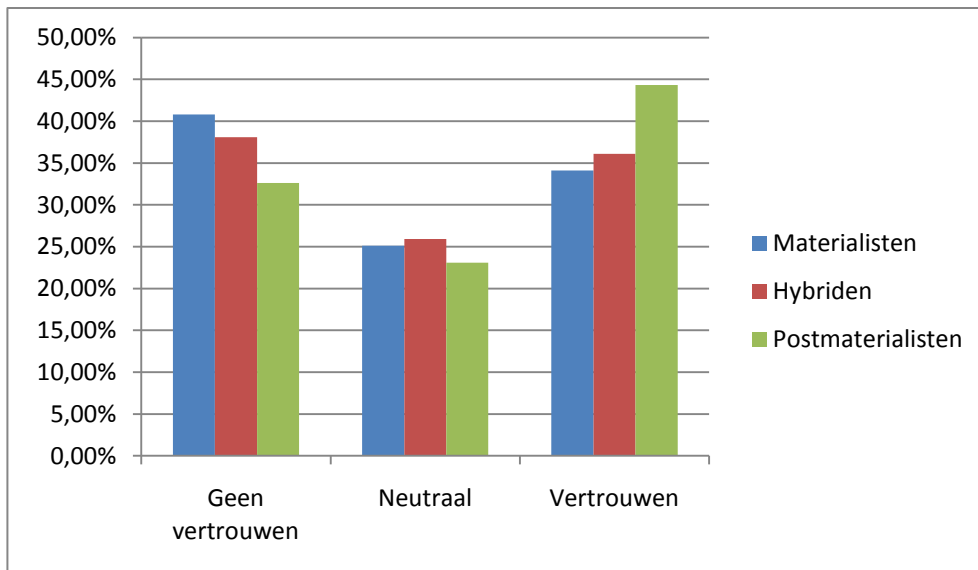
Om na te gaan hoe het gesteld is met het vertrouwen in politiek voor onze drie groepen (postmaterialisten, materialisten en hybriden) verdelen we de variabelen die het vertrouwen in allerlei politieke instellingen meten in drie categorieën, waarbij waarde ‘1’ gegeven wordt aan ‘helemaal geen vertrouwen in (instelling x)’ tot ‘geen vertrouwen in (instelling x)’, waarde ‘2’ aan de ‘neutralen’ en waarde ‘3’ aan degenen die aangeven wel vertrouwen in de desbetreffende instelling te hebben. Ook voor de andere analyses in dit hoofdstuk zullen we de Likertschalen omschalen naar kleinere meetinstrumenten, met twee (ja / nee) of drie (ja / neutraal / nee) categorieën. Aan de hand van kruistabellen en correlaties gaan we na of we een verband zien. Dit doen we enkel voor België, omdat dit ons hier het meest interesseert en omdat uitspraken over de politieke situatie in een land zinloos zijn aan de hand van data op geaggregeerd niveau.

De meeste mensen hebben geen vertrouwen in het parlement of staan er simpelweg neutraal tegenover. Onder hen vooral materialisten. Onder degenen die wel nog vertrouwen koesteren, zien we een lichte vertegenwoordiging van postmaterialisten.

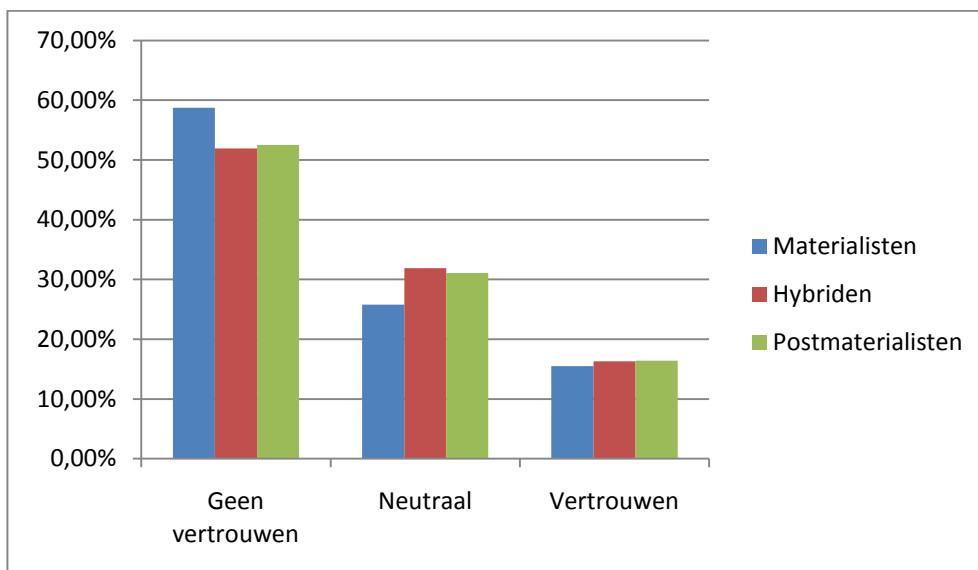
Grafiek: Hoeveel vertrouwen heeft u in het parlement?

Aan het rechtssysteem wordt al iets meer vertrouwen gehecht, en het zijn vooral postmaterialisten die er nog in geloven. Materialisten zijn dan weer wantrouwer, maar het verschil is niet erg groot.

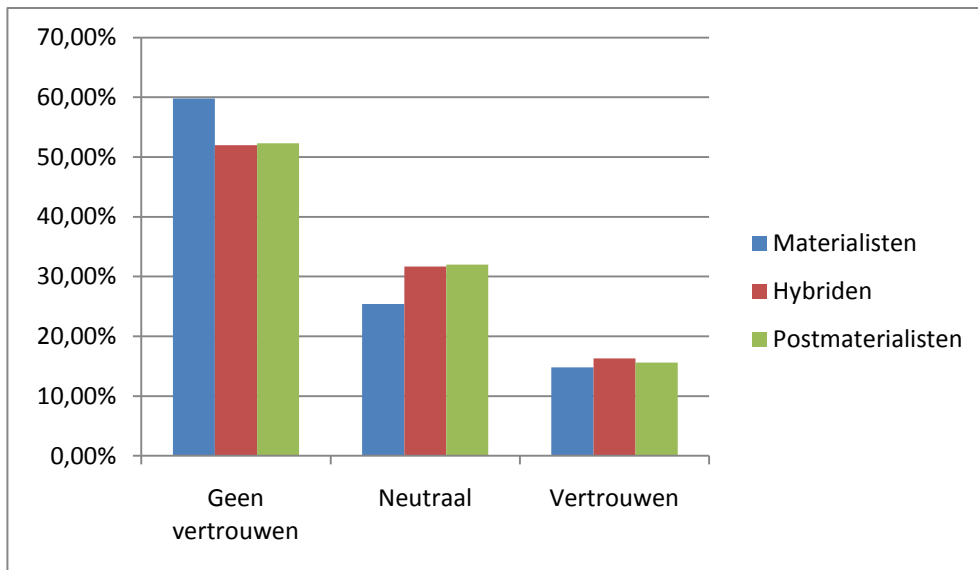
Grafiek: Hoeveel vertrouwen heeft u in het rechtssysteem?

Politici en politieke partijen zijn hier de grote boosdoeners. Meer dan de helft van de respondenten vertrouwt onze politici niet, en hier zijn materialistische waardenpatronen geen verklaring. 'Vertrouw nooit een politicus': zowel postmaterialisten als hybriden en materialisten denken er zo over.

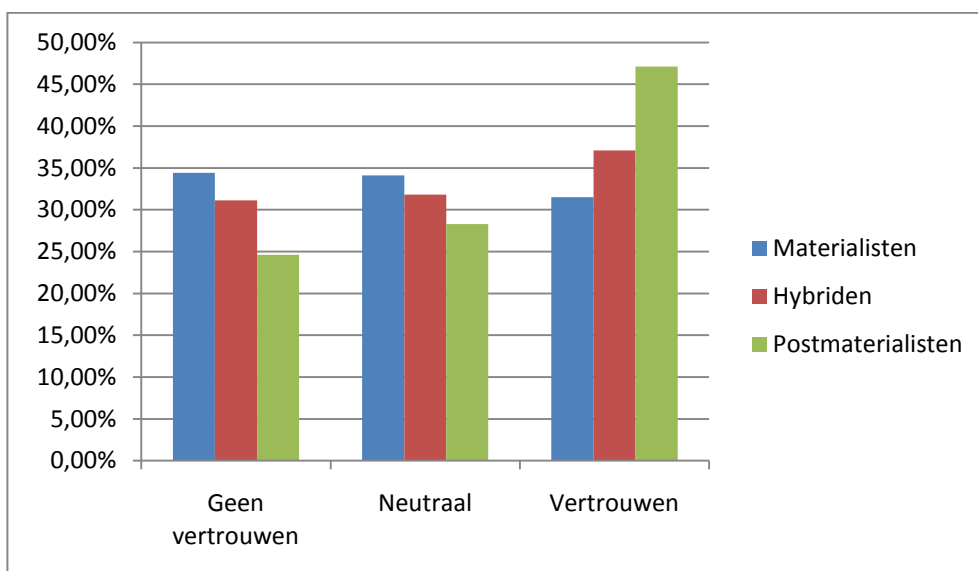
Grafiek: 'Hoeveel vertrouwen heeft u in onze politici'

Hetzelfde geldt voor de politieke partijen: ook zij kunnen rekenen op het wantrouwen van de burger. Ook hier is de link met postmaterialistische waarden vaag.

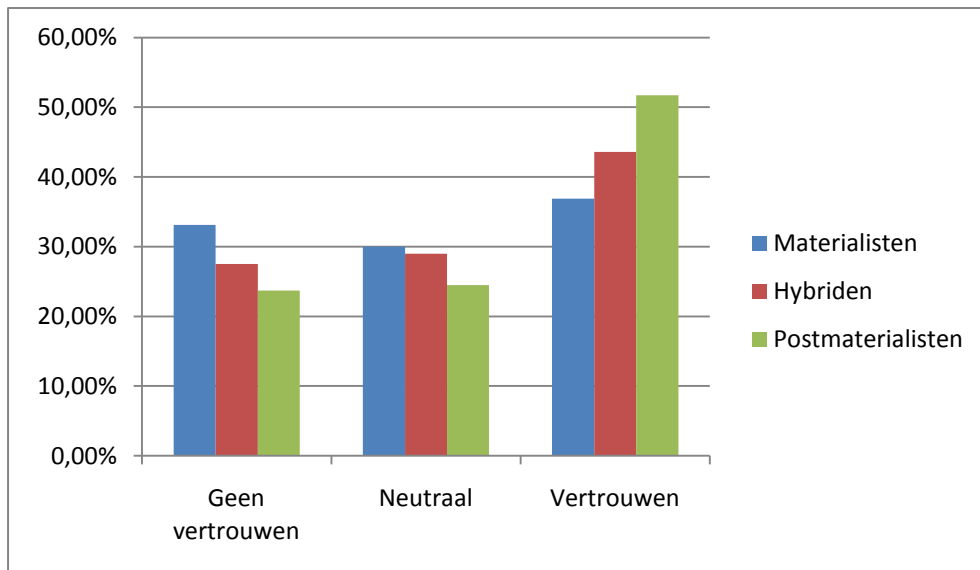

Grafiek: 'Hoeveel vertrouwen heeft u in de politieke partijen'

Met betrekking tot het Europees parlement zijn de meningen sterk verdeeld: ze schommelen rond de dertig percent voor zowel wantrouwen, neutrale antwoorden als vertrouwen. Toch wordt deze verdeling uiteindelijk nog scheefgetrokken door de postmaterialisten, die duidelijk wél vertrouwen hebben in het Europees parlement, met een uitschieter tot 47%. Deze resultaten kunnen we min of meer doortrekken naar de scores voor de Verenigde Naties, maar hier heeft zelfs meer dan de helft van de postmaterialisten vertrouwen in deze instelling.

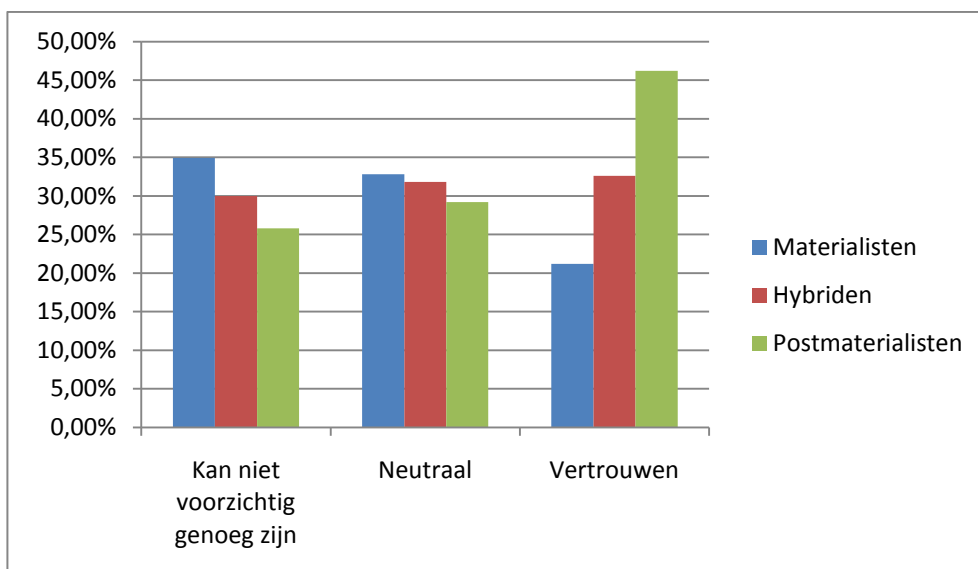
Grafiek: 'Hoeveel vertrouwen heeft u in het Europees Parlement'

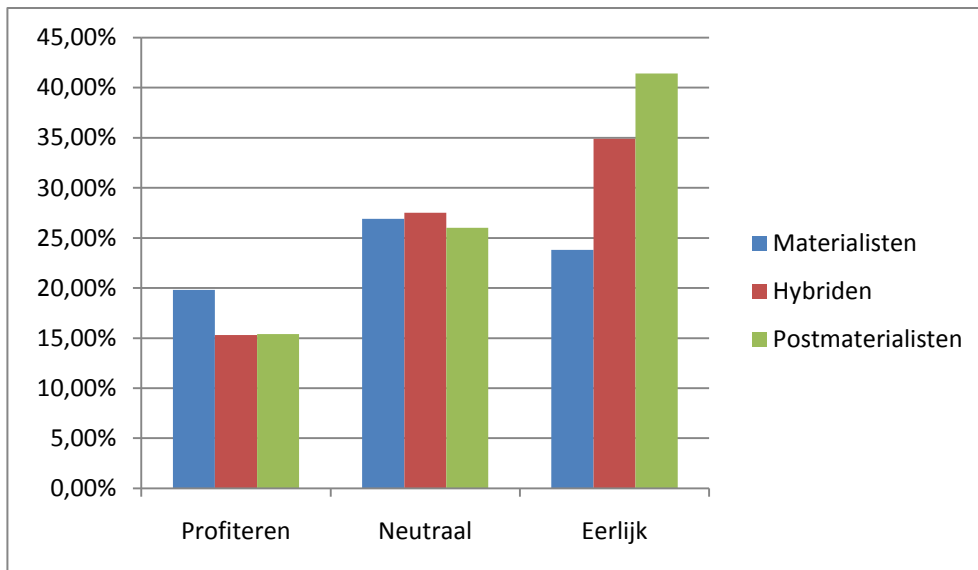
Grafiek: 'Hoeveel vertrouwen heeft u in de Verenigde Naties'

Naast vertrouwen in politiek zou ook 'vertrouwen in de medemens' een kenmerk zijn van een postmaterialistische houding. We zien dat postmaterialisten inderdaad veel meer dan materialisten geneigd zijn te vinden dat de meeste mensen te vertrouwen zijn. Ook schatten zij de mensen in als eerlijker, terwijl er dan weer meer materialisten dan postmaterialisten denken dat mensen juist misbruik willen maken van hen.

Toch zien we ook steeds heel wat negatief denkende postmaterialisten opduiken. Een hoge score op onze postmaterialismeschaal gaat met andere woorden niet per se samen met een optimistisch beeld over de politiek, noch over de medemens.

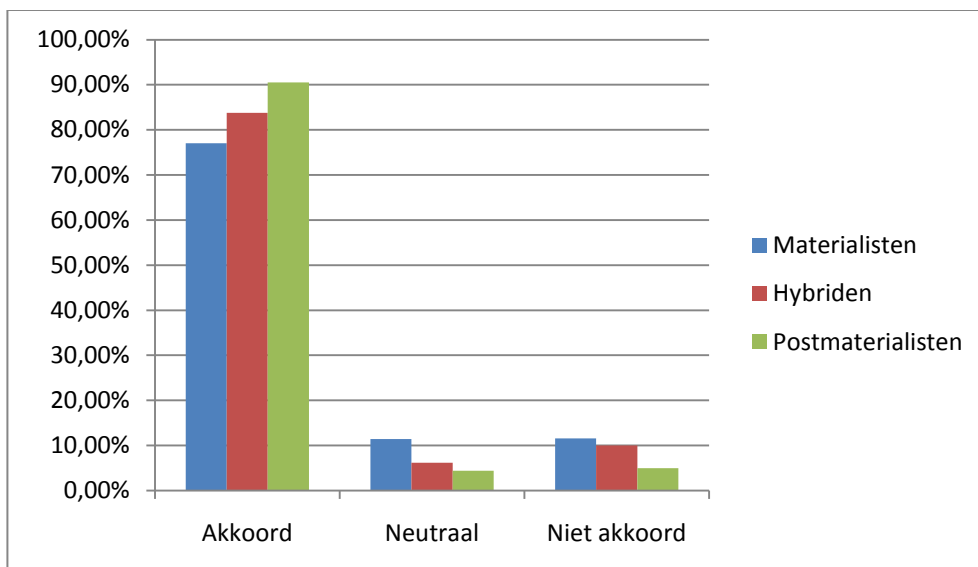
Grafiek: 'De meeste mensen kan je vertrouwen / Je kan niet voorzichtig genoeg zijn'

Grafiek: 'De meeste mensen zijn eerlijk / proberen van je te profiteren'

Tenslotte kijken we kort hoe open postmaterialisten staan tegenover 'anderen'. In de ESS-database is helaas slechts één variabele opgenomen die de houding tegenover homoseksuele mensen meet. Dit is niet voldoende om echte uitspraken over tolerantie te kunnen doen, maar het geeft ons toch een indicatie.

Zowel materialisten als postmaterialisten vinden dat homo's en lesbiennes het recht hebben om hun leven in te richten zoals zij dat willen, waarbij we een licht overgewicht van postmaterialisten zien. Onder degenen die niet akkoord zijn, onderscheiden we een aandeel van dubbel zoveel materialisten als postmaterialisten. Er is dus een verschil, maar het is klein, en het is naar onze mening nogal kort door de bocht om hieruit af te leiden dat postmaterialisten toleranter zijn tegenover homoseksuelen dan materialisten.

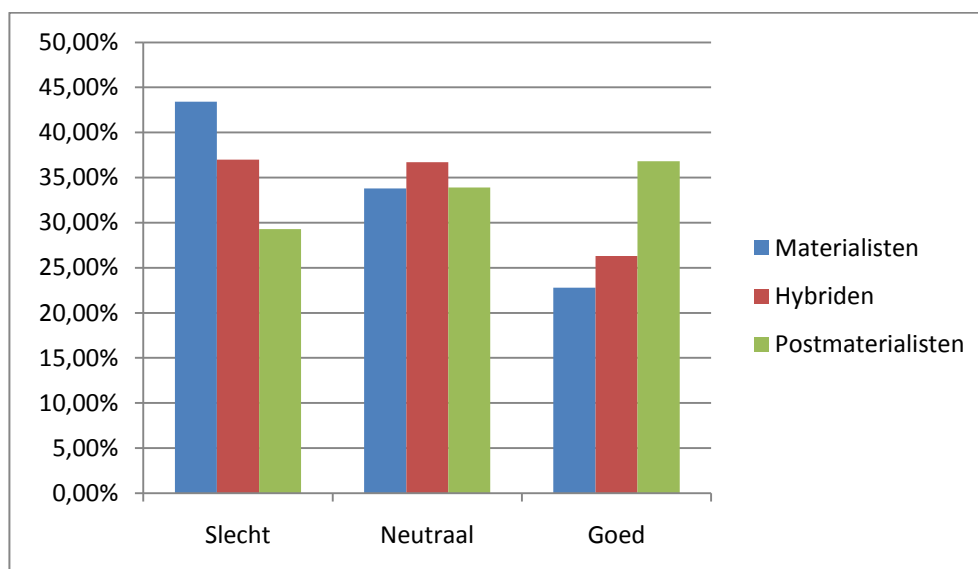
Grafiek: 'Homo's en lesbiennes zouden vrij moeten zijn om hun leven in te richten zoals zij dat willen'

3.2 Raciale attitudes en raciale vooroordelen

Vooroordelen tegenover mensen van een andere etniciteit zouden rechtstreeks gelinkt zijn met de materialisme-/postmaterialismeschaal. Raciale attitudes kunnen direct geuit worden in de vorm van vooroordelen, als een soort overtuiging van de aangeboren minderwaardigheid van bepaalde mensen, of in de vorm van modern racisme, waarbij er geen rechtstreekse vooroordelen geuit worden, maar waarbij er wel 'moral feelings' heersen dat zulke bevolkingsgroepen een inbreuk plegen op de traditionele waarden van de samenleving. Materialisten zouden meer geneigd zijn zulke gevoelens te koesteren, terwijl postmaterialisten het belangrijk vinden iedereen als gelijken te beschouwen (Inglehart, 1990; Abramson & Inglehart, 1995; Davis, 2000). Het feit dat men meer en meer anderen als gelijken zal gaan beschouwen, neemt echter niet weg dat dit in het voordeel is van onze allochtone medemens. Meer nog, soms bestaat er een vergaande vorm van egalitarisme waarbij men ervan uitgaat dat kansen gelijk verdeeld zijn en dat de huidige stratificatieverdeling rechtvaardig is, waarbij men bijgevolg ook vindt dat de rol van de regering gelimiteerd moet worden tot het verzekeren van gelijke kansen, zonder de garantie op gelijke resultaten (Davis, 2000).

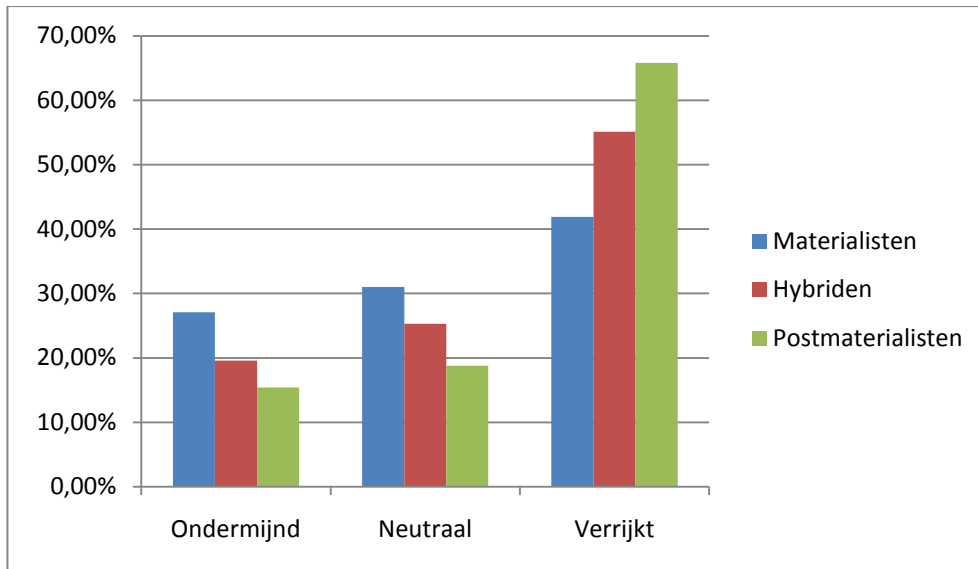
Net als in het voorgaande stuk zullen we werken met categorische variabelen en kruistabellen om een beschrijvend overzicht te kunnen geven. Om enigszins duidelijkheid te bewaren in het grafische overzicht, zullen we ook hier Likertschalen omzetten in kleinere meetschalen, met telkens twee of drie categorieën.

Op vlak van houding tegenover migranten zien we heel wat duidelijkere verschillen. Materialisten zijn meer dan postmaterialisten geneigd te vinden dat migranten slecht zijn voor de economie in ons land. De neutralen zijn evenredig verdeeld over de groepen, en onder de mensen die positief staan tegenover nieuwkomers zijn de postmaterialisten oververtegenwoordigd.

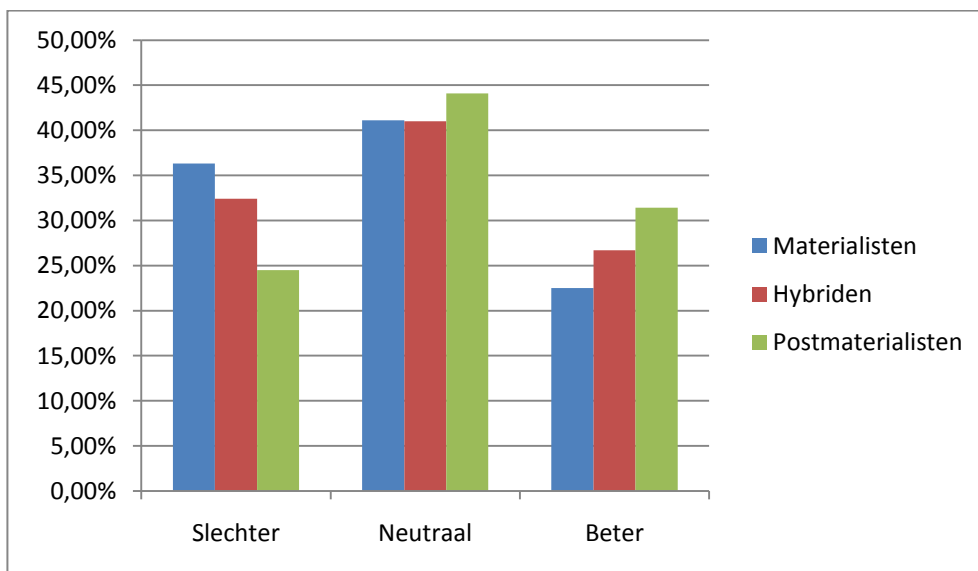

Grafiek: 'Immigratie is goed/slecht voor de economie in ons land'.

Veel meer mensen zijn het ermee eens dat ons culturele leven verrijkt wordt door migranten, eerder dan dat mensen het oneens zijn, en ook hier zien we meer postmaterialisten opduiken. Behoorlijk verontrustend is dat er meer mensen vinden dat immigranten van België een slechter land maken, dan dat ze dit als een positieve factor zien. Onder hen zijn de materialisten oververtegenwoordigd, maar er zijn ook heel wat postmaterialisten die er zo over denken. De meeste respondenten scoren echter neutraal.

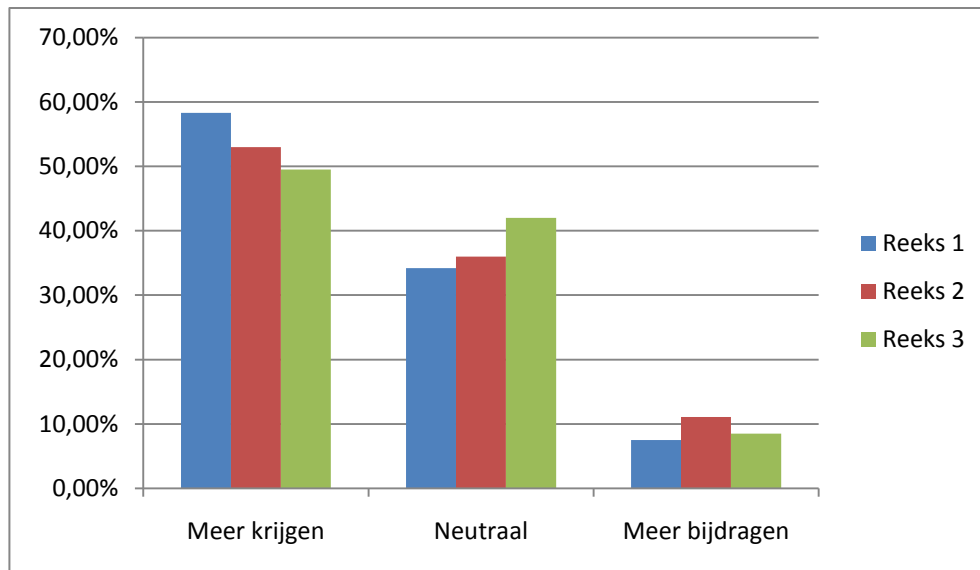

Grafiek: 'Het culturele leven van België wordt verrijkt/ondermijnd door immigranten'

Grafiek: 'Immigranten maken van België een beter/slechter land om te leven'

Tenslotte blijkt dat de meeste respondenten vinden dat immigranten meer krijgen dan ze bijdragen. De verschillen tussen postmaterialisten en materialisten zijn hier klein. Bovendien vinden ongeveer evenveel materialisten als postmaterialisten dat migranten meer bijdragen dan ze krijgen.

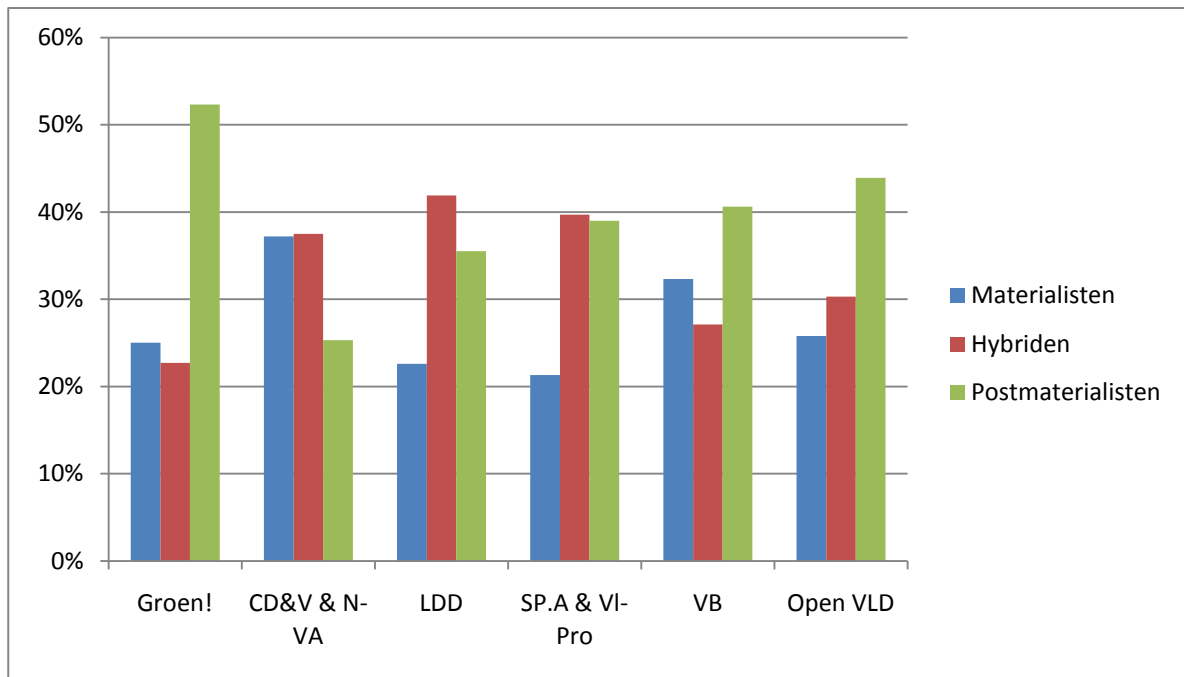
Grafiek: 'Immigranten krijgen meer dan ze bijdragen / dragen meer bij dan ze krijgen'

We zien met andere woorden dat, hoewel postmaterialisten duidelijk meer openstaan voor migranten dan materialisten, er toch nog steeds een heel aandeel van hen een negatieve houding koestert tegen onze nieuw gearriveerde landgenoten. De opkomst van postmaterialisme is met andere woorden geen garantie voor een meer verdraagzame samenleving.

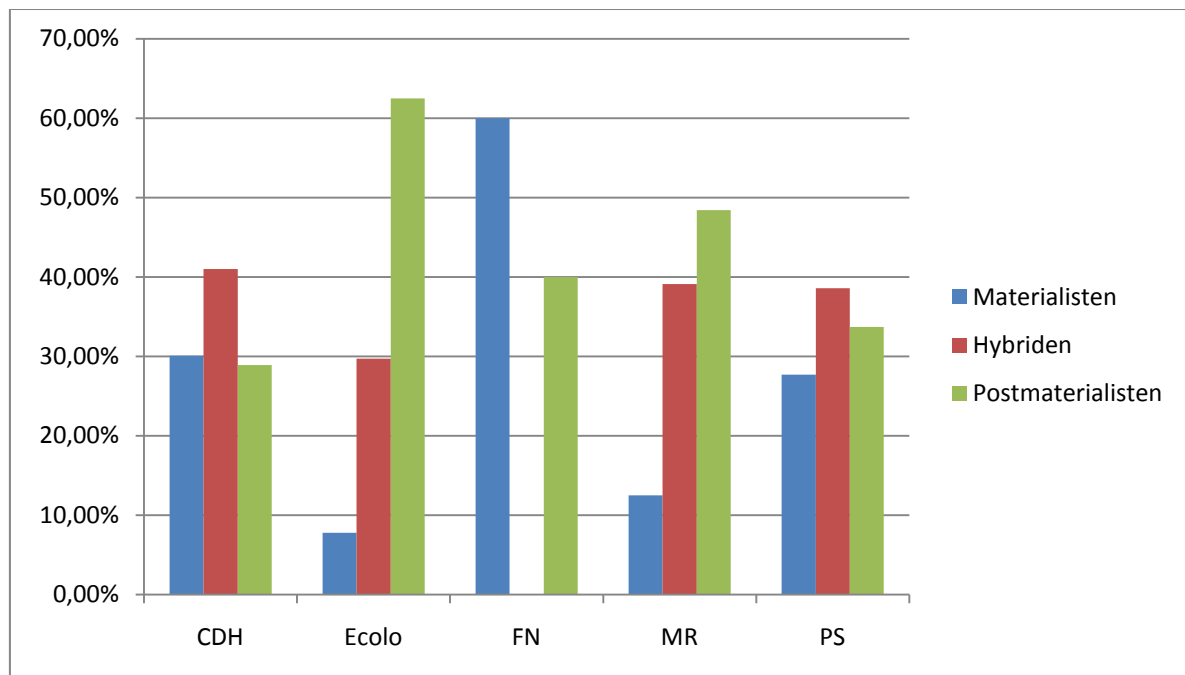
3.3 Stemgedrag voor groene partijen

Postmaterialisten en materialisten worden geacht hun eigen welbepaalde attitudes te bezitten rond milieu- en energieregerelateerde zaken. Veel meer dan materialisten zouden postmaterialisten bekommerd zijn om het milieu. Dit zou zich onder andere ook uiten in de opkomst van nieuwe milieubewegingen en –partijen, en in het stemgedrag voor laatstgenoemde, hoewel dit laatste zoals we reeds vermeldden later door Inglehart zelf gerelativeerd wordt (Inglehart, 1990; Abramson & Inglehart, 1995; Davis, 2000; Inglehart, 2005).

Inglehart zag het als een typisch kenmerk van de nieuwe, postindustriële tijd: de opkomst van Nieuw Links, met issuepartijen waarbij vooral het milieu een belangrijke rol zou spelen. We gaan dan ook na, zowel voor Vlaanderen als voor Wallonië, voor welke partijen onze groepen respectievelijk gestemd hebben tijdens de verkiezingen van 2007. Missing variables, blanco stemmen en stemmen voor andere partijen dan hieronder opgenomen werden uit de analyse gehouden. In onderstaande grafieken wordt van het resultaat een visuele voorstelling gegeven:

Grafiek: Percentage materialisten, hybriden en postmaterialisten in Vlaanderen (2008)

Grafiek: Percentage materialisten, hybriden en postmaterialisten in Wallonië (2008)

We zien een duidelijk oververtegenwoordigd aandeel postmaterialisten onder de stemmers van Groen! en Ecolo, wat dus geheel overeenstemt met de uitspraken van Inglehart. Hierna zijn het de liberale partijen Open VLD en MR die het grootste aandeel postmaterialistische kiezers hebben. Dit houdt volgens ons verband met de liberale en democratische idealen van de partijen en het grote belang dat gehecht wordt aan vrijheid. We komen vervolgens tot een zeer opvallend resultaat. Vlaams Belang en Front National komen op de derde plaats qua postmaterialismekiezers. Bij FN is dit wellicht te wijten aan het zeer kleine aandeel FN-kiezers onder onze respondenten en een totaal gebrek aan hybriden. Het aandeel materialisten is ook veel groter. Bij Vlaams Belang echter is de

situatie anders. Tegen onze verwachtingen in zien we hier meer postmaterialisten dan materialisten. Wel is het verschil kleiner dan bij SP.A-Spirit, waar we bijna een verdubbeling van het aantal materialisten zien. De score van het Vlaams Belang is volgens ons toch redelijk bizar, aangezien postmaterialisten onder de grove bij genomen alles zijn wat VB'ers verachten, met hun relatieve vertrouwen in politiek, hun positievere houding tegen allochtonen en hun tolerantie tegenover homoseksualiteit. Dit is natuurlijk een boude stelling die we gezien de soms hoge scores van postmaterialisten in de tegengestelde richting ook moeten relativeren, maar toch strijkt dit resultaat volledig in tegen onze verwachtingen.

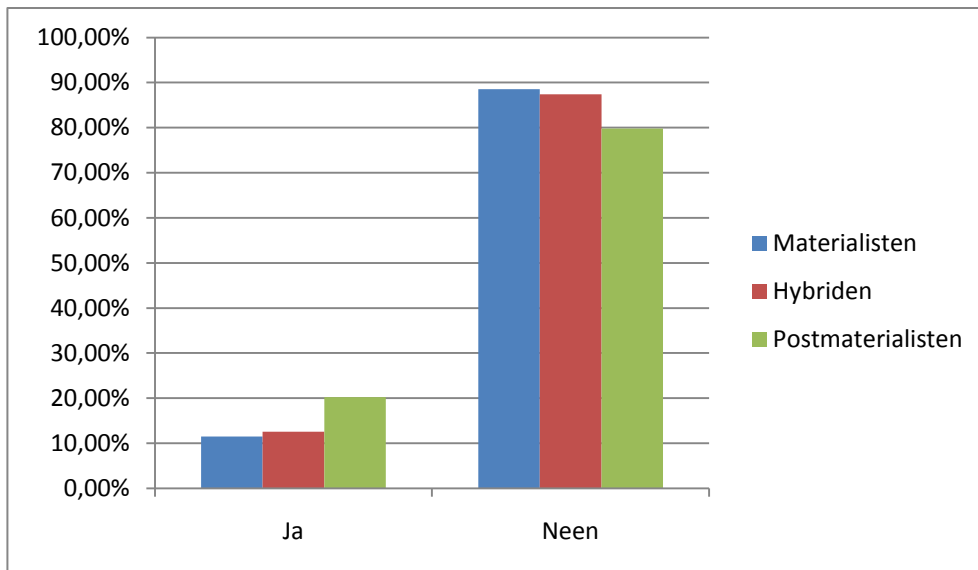
CD&V is de enige partij waar we opvallend meer materialisten dan postmaterialisten aantreffen, naast een heel groot aantal hybriden, een fenomeen dat we ook bij haar Waalse broer CDH zien. Dit is mogelijk te wijten aan de overeenkomst tussen materialisme en het traditionele, conservatieve gedachtegoed van de partij.

3.4 Participatie

Postmaterialisme zou burgers in toenemende mate beïnvloeden, op zo'n manier dat individuen meer willen participeren in het politieke proces, meer geïnteresseerd worden in politiek, en betrokkenheid in traditionele onpersoonlijke organisatienetwerken schuwen. Materialisten zouden politiek apathisch zijn, terwijl de politieke participatie van postmaterialisten zich kenmerkt door politieke interesse, politieke discussie en een toenemende niet-conventionele vorm van politieke participatie.

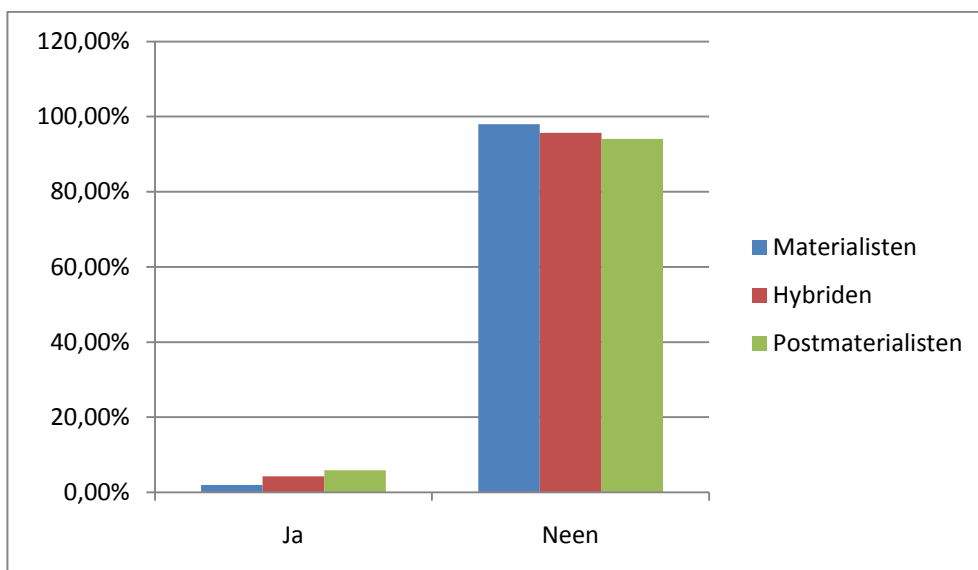
Tenslotte gaan we ook hier dus na hoe het gesteld is met de participatiegraad van onze respondenten, en of we ook hier een materialisme- of postmaterialismepatroon in kunnen terugvinden.

Het merendeel van onze respondenten contacteerde geen politici noch de regering gedurende het jaar voorafgaand aan de survey. Onder degenen die dit wel deden, zijn de postmaterialisten oververtegenwoordigd, met bijna een verdubbeling van het aantal materialisten. Bijgevolg zien we dus ook procentueel meer materialisten dan postmaterialisten die dit niet deden.

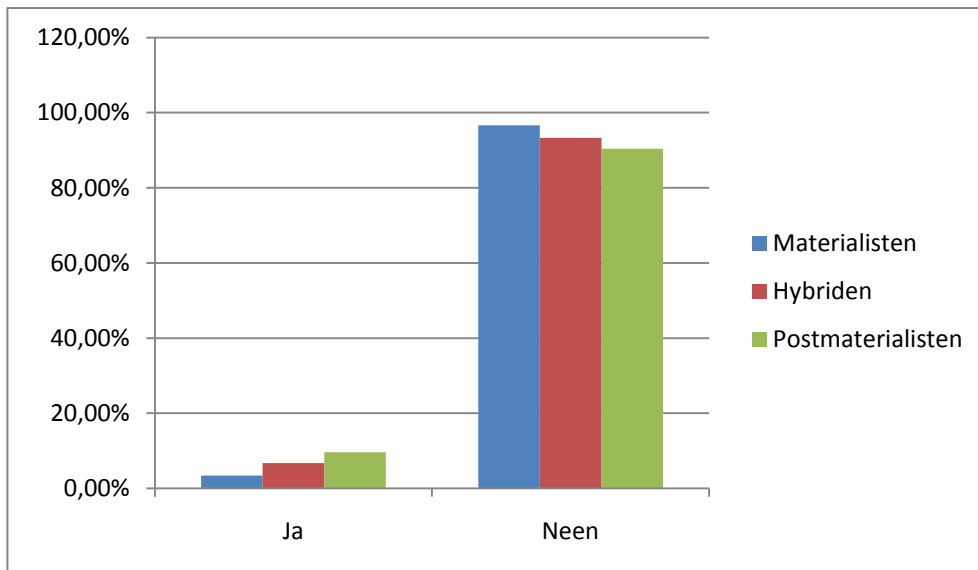

Grafiek: 'Heeft u gedurende de voorbije twaalf maanden een politicus of een afgevaardigde van de regering gecontacteerd?'

Slechts een zeer kleine minderheid werkte voor een politieke partij of actiegroep gedurende de twaalf voorgaande maanden. Hier zijn de verschillen tussen postmaterialisten en materialisten summier, met een zeer zwakke ondervertegenwoordiging van materialisten voor onder de actievelingen. Ook het dragen van campagnebadges of stickers is aan een gelijkaardige uitkomst onderworpen.

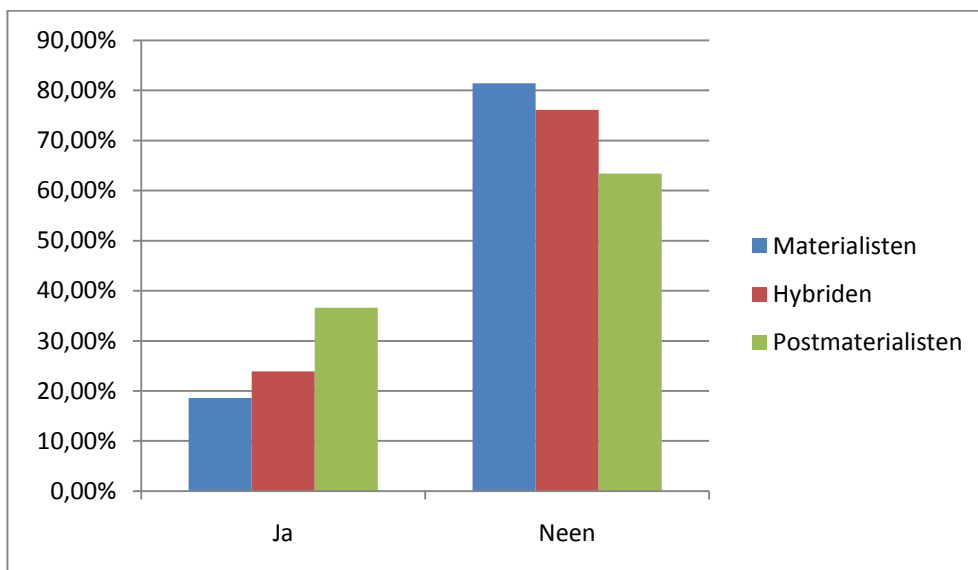

Grafiek: 'Werkte u voor een politieke partij of actiegroep gedurende de voorbije twaalf maanden?'

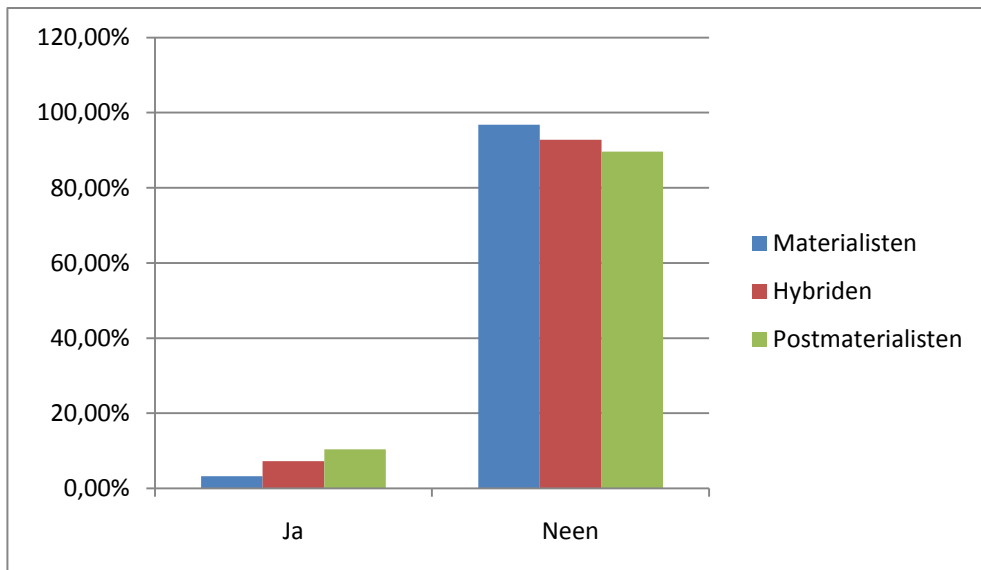
Grafiek: 'Droeg een u campagnebadge of -sticker gedurende de voorbije twaalf maanden?'

Onder de niet-traditionele vormen van politieke participatie zien we dan weer iets grotere verschillen. Het aandeel postmaterialisten dat gedurende het voorbije jaar een petitie tekende is een stuk groter dan het aandeel materialisten, en natuurlijk zien we bijgevolg voor het niet deelnemen aan een petitie het omgekeerde resultaat.

Grafiek: 'Heeft u een petitie getekend gedurende de voorbije twaalf maanden?'

Heel wat minder mensen namen deel aan een betoging, maar ook hier zien we een zeer lichte oververtegenwoordiging van postmaterialisten onder de deelnemers.

Grafiek: 'Heeft u deelgenomen aan een wettelijke publieke demonstratie gedurende de voorbije twaalf maanden?'

Voor een uitgebreide bespreking van de conclusie, waarbij ook ingegaan zal worden op een aantal mogelijke implicaties en denkpistes, verwijzen wij naar het volgende deel, namelijk 'Conclusie en discussie'.

Conclusie en Discussie

Na een grondige studie van de evolutie in het denken van Inglehart kunnen wij besluiten dat de theorie die in de jaren 1970 aangebracht werd, behoorlijk solide bleek te zijn. Hoewel onderhevig aan een aantal kleine aanpassingen en nieuwe invalshoeken, krijgen we vandaag toch vooral een in tijd en ruimte uitgebreide theorie voorgeschoteld van een onderzoeker die zichzelf enigszins leren relativeren heeft, maar daarnaast ook steeds in staat bleek zijn oude paradigma overeind te houden.

Dat blijkt ook uit onze eigen analyses. In een eerste hypothese vatten wij ons vermoeden samen dat de stijgende trend naar meer postmaterialisme die Inglehart ons voorstelde ten einde liep: jongeren zouden niet langer postmaterialistisch worden, maar integendeel meer belang gaan hechten aan materialistische waarden. Ook Inglehart heeft dit vermoeden reeds geopperd, maar nooit eerder bewezen.

Vooraleer we onze analyse doorvoerden hadden wij verwacht dat onze postmaterialismecurve terug zou dalen na de tweede jongste generatie (20 tot 26 jaar). Dit was echter niet het geval: in de allerjongste groep (13 tot 19 jaar) lag het aantal postmaterialisten nog steeds hoger. In België zagen we echter wel dat qua absolute postmaterialismescore de verschillen tussen de jongste categorieën niet langer significant waren.

Wat volgens ons echter interessanter is, is de vergelijking op cross-sectioneel niveau. In 2002 was het aandeel postmaterialisten groter voor de jongste categorieën dan in 2008. Als deze trend zich verderzet, krijgen we in de toekomst terug een meer materialistische samenleving – als we Inglehart moeten geloven, tenminste. Daarnaast heeft een beduidend deel van de jonge postmaterialisten uit 2002 zich in 2008 tot het materialisme bekeerd, maar dit valt wellicht beter te verklaren aan de hand van *life cycle effects* dan met behulp van Inglehart's theorie.

Dit alles impliceert dat hoewel jongeren nog steeds postmaterialistischer zijn dan alle oudere categorieën, zij in vergelijking met 2002 toch materialistischer geworden zijn. In dit opzicht kunnen we dus wel besluiten dat 'de jeugd' terug minder belang is gaan hechten aan postmateriële waarden. We moeten hierbij wel opmerken dat de jongste groep haar formatieve fase nog niet afgerond heeft, wat mogelijk voor vertekende resultaten gezorgd heeft.

Onze tweede hypothese nam de theorie van Inglehart nog meer op de korrel. Hier gingen we immers na of het wel correct was dat de waardenpatronen van bevolkingsgroepen in dezelfde mate vastlagen als Inglehart beweerde. Meer bepaald gingen we na of veranderende arbeidsomstandigheden, en dan in het bijzonder de overgang van werk naar pensioen op relatief jonge leeftijd, ook van invloed konden zijn op het waardenpatroon. Hier waren de resultaten niet alleen anders dan wij verwachtten, ze waren zelfs omgekeerd aan onze hypothese. Mensen die tussen hun 58ste en 64ste levensjaar nog werken tellen een hoger aantal postmaterialisten dan zij die reeds gepensioneerd zijn. Dit is mogelijk wel te wijten aan de ongelijke verdeling van onze respondenten over de drie condities, maar toch vonden wij dit resultaat frappant. Wanneer we

echter controleerden voor opleiding, zagen we dat het gevonden resultaat maar beter gerelativeerd kon worden. De resultaten werden vertekend door het hoger aandeel hoogopgeleiden onder de nog werkende ouderen.

Tenslotte gingen we in een derde hoofdstuk na wat dit postmaterialisme eigenlijk kon betekenen voor een samenleving aan de hand van een aantal peilers. Zijn de politieke en sociale implicaties inderdaad zo groot, zoals Inglehart beweerde, of zijn ze daarentegen verwaarloosbaar onbelangrijk? Uit onze analyses blijkt dat er op het eerste zicht wel verschillen zijn tussen de materialistische, hybride en postmaterialistische categorieën, maar dat zij meestal redelijk klein zijn. Vertrouwen in politiek is bij de meeste mensen nagenoeg afwezig, vooral politici moeten het hier ontgelden. Op hoger niveau ziet de situatie er iets rooskleuriger uit: het Europees Parlement en de Verenigde Naties boezemen de mens al wat meer vertrouwen in. We zien telkens een licht overgewicht van postmaterialisten in de richting van meer vertrouwen, maar de verschillen zijn klein. Op de enige vraag die de houding tegenover homoseksuele mensen meet antwoorden de meeste mensen positief. Mogelijk kan dit verklaard worden door de zware lading van dit item, hierop 'nee' antwoorden is volgens ons al behoorlijk radicaal. We zien een licht overgewicht van postmaterialisten, maar ook hier: kleine verschillen. Een interessantere kloof zien we tussen de antwoorden op vragen rond migratie. Hier zal het aandeel postmaterialisten dat meer openstaat voor andere culturen beduidend groter zijn dan bij materialisten. Toch kunnen we hieruit niet afleiden dat postmaterialisten in se openstaan voor migranten: daarvoor scoort er volgens ons nog een te groot aandeel negatief op de vragen.

Dit komt eigenlijk ook terug in het stemgedrag voor de Vlaamse en Waalse partijen. In Vlaanderen zien we een opvallende oververtegenwoordiging van postmaterialisten onder de stemmers van Groen!. Dit strookt met wat Inglehart reeds beweerde: postmaterialisme hangt samen met de steun voor milieugezinde partijen. Ook de tweede plaats qua aandeel postmaterialisten past in het plaatje: postmaterialisten zouden liberaler en democratischer zijn, en dus ook eerder stemmen voor, bijvoorbeeld, een partij als Open VLD, onze Vlaamse Liberalen en Democraten. Tot hier kunnen we dus volgen in de theorie van Inglehart, maar dan duikt het Vlaams Belang op op een derde plaats. Een partij die, grofweg gezegd, belichaamt waar materialisten naar snakken en wat postmaterialisten verafschuwen. Zo staat het niet open voor immigranten en eist ze zelfs een waterdichte immigratiestopt, ijvert ze voor een strenge bestraffing van criminaliteit en een meer traditioneel gezinspatroon. Daarnaast vindt ze dat abortus en euthanasie zoveel mogelijk vermeden moeten worden. Tenslotte houdt ze er ook een diepgewortelde anti-establishmenthouding op na (<http://www.vlaamsbelang.org>). Dit laatste valt ergens nog te rijmen met de elite-challenginghouding die Inglehart ook meende terug te vinden bij de postmaterialisten. Wij maken hierbij echter wel de veronderstelling dat het alternatief dat deze postmaterialisten naar voorschrijven een samenleving met meer burgerinspraak is, en niet een autoritair geregeerd staatsbestel. Een andere overeenkomst ligt in de nadruk die gelegd wordt op vrijheid van het individu, en dan denken we vooral aan de vrijheid van meningsuiting. Toch lijkt ook hier een

vergelijking bijna pervers, want wat de postmaterialistische gedachte achter vrije meningsuiting betekent, komt niet overeen met het onuitgesproken ‘recht op discriminerende uitspraken’² waar het Vlaams Belang volgens ons stilzwijgend op doelt.

In Wallonië komen we voor gelijkaardige resultaten te staan. Ecolo staat qua aandeel postmaterialisten duidelijk op kop, gevolgd door de MR en Front National, maar we merken nogmaals op dat dit resultaat vertekend kan zijn. Bovendien is het aandeel materialisten hier opvallend groot. Een vierde plaats gaat wederom naar de socialistische partij.

Uiteindelijk zagen we ook dat we van onze medeburgers niet veel politieke acties moeten verwachten. Postmaterialisten hebben in lichte mate een sterkere neiging tot actief zijn, vooral met betrekking tot de minder traditionele vormen (hier: het tekenen van petities), maar verder zijn de resultaten teleurstellend gelijkaardig. Hoewel Inglehart misschien hoopte dat met de opkomst van postmaterialistische waarden ook een nieuwe generatie zou opstaan die de uitdaging met de traditionele politiek aangaat, blijkt de realiteit toch anders te zijn. Tenminste, via de traditionele weg. Misschien zou een verdere uitbreiding van dit onderzoek in de richting van de twitterende, bloggende en op forums postende jongeren en niet-meer-zo-jonge moderne ouderen ons wel helemaal andere resultaten kunnen opleveren.

Tenslotte ronden we af met een laatste belangrijke curiositeit, die reeds aan het begin van onze analyses naar voor kwam. Hoewel we in de mate van het mogelijke een meetschaal probeerden te construeren die tegemoet kwam aan de postmaterialismeschaal van Inglehart, situeren veel van onze items zich rond de concepten ‘genot’, ‘plezier’, ‘avontuur’ en ‘creativiteit’. Bovendien bleek uit de factoranalyse dat het item *‘Important to be rich, have money and expensive things’* hier ook aan toegevoegd kon worden. Wij hebben dit, omwille van theoretische overwegingen, niet opgenomen: het gaat tenslotte om een erg materialistisch standpunt. Maar misschien licht dit wel de sluier van een groter probleem op, namelijk dat de postmaterialistische waarden zoals Inglehart ze noemt, en die geïdentificeerd worden als de belangrijkste waarden van de moderne postindustriële samenleving, eigenlijk niet uitsluitend om individualisme, zelfexpressie en creativiteit gaan, maar eerder om een dieperliggend, hedonistisch verlangen. We kunnen het zelf niet beter uitdrukken als met de woorden van Bourdieu (1984, p. 310): *‘The new logic of the economy rejects the ascetic ethic of production and accumulation, based on abstinence, sobriety, saving and calculation, in favour of a hedonistic morality of consumption, based on credit, spending and enjoyment. This economy demands a social world which judges people by their capacity for consumption, their ‘standard of living’, their life-style, as much as by their capacity for production’*. In hun zoektocht naar geluk zouden mensen met andere woorden niet geminderd zijn in hun materialistische besognes, de hedendaagse maatschappij draait om genot en consumptie. Wij hebben geen sluitend antwoord op

² Op 21 april 2004 werden drie vzw’s van het toenmalige Vlaams Blok door het Gentse Hof van Beroep schuldig bevonden aan een ‘systematische aanzet tot discriminatie’. Het Hof bevestigde overigens de aanklacht dat de partij al jarenlang een haatcampagne voerde tegen vreemdelingen (“Vlaams Blok veroordeeld voor aansporen tot discriminatie”, 2004, 22 april).. Hoewel het Vlaams Blok een naamsverandering doorvoerde naar Vlaams Belang, blijft ze – naar eigen zeggen – dezelfde (Leen, 2006, p. 53).

deze problematiek, maar zien dit als een zeer plausibele verklaring voor de ogenschijnlijk materialistische waardenverandering. Helaas kunnen we het niet aan Inglehart zelf vragen, in zijn oeuvre wordt immers met geen woord gerept over een mogelijk ander pad.

Wat Inglehart ons nagelaten heeft is een zeer interessante theorie, die niet het minst stof tot boeiende onderzoeken oplevert. Of we hier in de realiteit ook effectief iets mee zijn, is weer een andere vraag. De resultaten zijn afhankelijk van de methodologie en het meetniveau dat de onderzoeker in kwestie hanteert, de implicaties zijn voor relativering vatbaar. Wij besluiten dat er nog veel diepgaander onderzoek nodig is, dat meer rekening houdt met individuele data rond sociaal-economische toestanden, om Inglehart voorgoed te kunnen aanvaarden... of te verwerpen.

Bibliografie

Wetenschappelijke artikels, boeken en readers

ABRAMSON, P. R. & INGLEHART, R. (1992). Generational Replacement and Value Change in Eight West European Societies. *British Journal of Political Science*, 22(2), pp. 183-228.

ABRAMSON, P. R. & INGLEHART, R. (1995). *Value change in global perspective*. Michigan: University of Michigan Press.

BOURDIEU, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.

BRECHIN, R. & KEMPTON, W. (1994). Global Environmentalism: A Challenge to the Postmaterialism Thesis? *Social Science Quarterly*, 75(2), pp.245-269.

BROOKS, C. & MANZA, J. (1994). Do changing values explain the new politics? A critical assessment of the postmaterialist thesis. *The Sociological Quarterly*, 35(4), pp. 541-570.

BURNHAM, P., GILLAND LUTZ, K., GRANT, W. & LAYTON-HENRY, Z. (2008). *Research Methods in Politics*. New York: Palgrave MacMillan.

BUXTON, J. W., SINGLETON, N. & MELZER, D. (2005). The mental health of early retirees. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology*, 40, pp.99-105.

CASAS, F., FIGUER, C., GONZALEZ, M., & MALO, S. (2007). The Values Adolescents Aspire To, Their Well-Being And The Values Parents Aspire To For Their Children. *Social Indicators Research*, 84(3), pp. 271-290

CATTERBERG, G.& MORENO, A. (2005). The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies. *International Journal of Public Opinion*, 18(1), pp. 31-48.

CHABAL, P. (2006). Book Reviews. *International Affairs*, 82(3), pp. 588-589

DAVIS, D. W. (2000). Individual level examination of postmaterialism in the U.S.: political tolerance, racial attitudes, environmentalism, and participatory norms. *Political Research Quarterly*, 53(3), pp. 455-475.

DELHEY, J. (2010). From Materialist to Post-Materialist Happiness? National Affluence and Determinants of Life Satisfaction in Cross-National Perspective. *Soc Indic Res*, 97, pp.65-84.

DELLI CARPINI, M. X. & KEETER, S. (1996). *What Americans Know about Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.

DOWD, J. J. (1991). (geen titel). *The American Journal of Sociology*, 96(5), pp. 1274-1276.

EISINGA, R. & LAMMERS, J. (2006). *Analyse van tijdreeksen*. In: WESTER, F., RENCKSTORF, K. & SCHEEPERS, P. (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.

- GIDDENS, A. (1991). *Modernity and Self-identity*. Oxford: Polity.
- HALLER, M. (2002). Theory and Methode in the Comparative Study of Values. Critique and Alternative to Inglehart. *European Sociological Review*, 18(2), pp. 139-158.
- HELLEVIK, O. (2001). Age differences in value orientation – life cycle or cohort effects? *International Journal of Public Opinion Research*, 14(3), p.286-302.
- HOCKEY, J. & JAMES, A. (2003). *Social Identities across the Life Course*. Londen: Palgrave Macmillan.
- INGLEHART, R. & BAKER, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65, 19-51.
- INGLEHART, R. & WELZEL, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- INGLEHART, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. New Jersey: Princeton University Press.
- INGLEHART, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. New Jersey: Princeton University Press.
- INGLEHART, R. (2006). Mapping Global Values. *Comparative Sociology*, 5(2-3), p. 115-136.
- INGLEHART, R. (2008). Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31, p. 130-146.
- KOVALEVA, N. G. (2002). The Elderly. Their sense of well-being. *Sociological Research*, 41(6), pp. 47-56.
- KREUZER, M. (1991). (geen titel). *Political Science Quarterly*, 106(1), pp. 190-190.
- LAMMERS, J. & EISINGA, R. (2006). *Panelonderzoek*. In: WESTER, F., RENCKSTORF, K. & SCHEEPERS, P. (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- LEEN, L. & VAN DEN TROOST, T. (2006). *Van Vlaams Blok naar Vlaams Belang. Kroniek, analyse en nasleep van een politiek proces*. Brussel: Vanhecke.
- MACINTOSH, R. (1998). Global attitude measurement: An assessment of the world values survey postmaterialism scale. *American Sociological Review*, 63(3), p. 452-464.
- MARSH, R. M. (2006). Review Essay. *Comparative Sociology*, 5(2-3), pp. 291-296.
- MASLOW, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, pp. 370-396.
- MEAD, M. (1970). *Culture and Commitment. A Study of the Generation Gap*, New York: Natural History Press.
- OOMENS, S., SCHEEPERS, P. & VERGEER, M. (2006). *Survey-onderzoek*. In: WESTER, F., RENCKSTORF, K. & SCHEEPERS, P. (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.

ROKEACH, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

ROSSTEUTSCHER (2004). Explaining politics: An empirical test of competing value measures. *European Journal of Political Research*, 43, pp. 769–795.

SHIVELY, P. (1991). Book reviews. *The Journal of Politics*, 53(1), pp.235-238.

THIJSSSEN, P. (2002). *Zoals de jongen zingen, zo piepen de ouden?* In: SWYNGEDOUW, M. (Ed.). *De kiezer heeft zijn redenen*. Leuven: Acco.

VICKERSTAFF, S. & COX, J. (2005). Retirement and risk: the individualisation of retirement experiences? The Editorial Board of *The Sociological Review*. Oxford: Blackwell Publishing.

WEBBER, L. & SMITHE, K. (2005). The value of work in younger and older adults' lives: An Australian perspective. *International Congress Series 1280*, pp. 415-420.

WERNET, C. A., ELMAN, C. & PENDLETON, B. F. (2005). The Postmodern Individual: Structural Determinants of Attitudes. *Comparative Sociology*, 4(3-4), pp. 339-364.

WITHERSPOON, S. & JOWELL, R. (1992). (geen titel). *European Sociological Review*, 8(1), pp.95-98.

WRIGHT, J. D. (1991). (geen titel). *Contemporary Sociology*, 20(6), pp. 892-894.

Internetbronnen

European Social Survey (2009). *ESS brochure*. Geraadpleegd op het internet op 12 mei 2010: <http://www.europeansocialsurvey.org/>.

European Social Survey (2009). *ESS DATA – Round 1*. Geraadpleegd op het internet op 1 maart 2010: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round1/>.

European Social Survey (2009). *ESS DATA – Round 4*. Geraadpleegd op het internet op 1 maart 2010: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round4/>.

Vlaams Belang (n.d.). *Programma*. Geraadpleegd op het World Wide Web op 4 juni 2010: http://www.vlaamsbelang.org/files/200806_programma.pdf

World Values Survey (n.d). *New wave of Surveys*. Geraadpleegd op het internet op 12 april 2010: <http://www.worldvaluessurvey.org/>.

World Values Survey (n.d). *World Values Survey - Organization*. Geraadpleegd op het internet op 12 april 2010: <http://www.worldvaluessurvey.org/>.

Artikels uit kranten, tijdschriften en weekbladen

Vlaams Blok veroordeeld voor aansporen tot discriminatie (2004, 22 april). *Het Belang van Limburg*.